

Uit

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humanoria, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Barnehagebarns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser – Forebygging av seksuelle overgrep

Sandra Angelita Bergersen

&

Tatjana Solberg Jensen

Masteroppgave i spesialpedagogikk Mai 2017

Forord

Seksuelle overgrep mot barn er ifølge Verdens helseorganisasjon (WHO) definert som et folkehelseproblem (Regionalt ressurscenter om vold og traumatisk stress og selvmordsforebygging [RVTS Nord], 2017). Fokus på forebyggende tiltak mot seksuelle overgrep, har de senere år blitt satt på dagsordenen, og fått større plass i barnehagens praksis i Norge. Samtidig legges det lite føringer for barnehagens innhold i det forebyggende arbeidet. Er det mulig å forebygge seksuelle overgrep? Det er lite forskning på området, likevel vet vi at det å gi barn tidlig kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende i dette arbeidet. Denne studien tar for seg prosjektet til Sortland kommune «Forebygging mot seksuelle overgrep mot barn og unge». Hva legges i det forebyggende arbeidet som barnehagene i Sortland kommune gjør? Hvilke føringer og arbeidsmetoder ligger til grunn? Har prosjektet gitt noen form for virkning i form av forebygging samt avdekking av seksuelle overgrep? Er det noen endringer av holdninger etter prosjektets implementering? Hvordan har de ansattes holdninger og barnehagenes diskurser innvirket på arbeidet?

Vi vil takke alle 12 informantene som har stilt opp på intervju, og hjulpet oss med innsamling av datamaterialet som ligger til grunn for denne studien. Uten informanter og datamateriell ville ikke studien vært mulig å gjennomføre.

I tillegg retter vi en stor takk til Vivian Doris Nilsen, som har vært vår veileder på oppgaven gjennom denne prosessen. Vi har fått mange verdifulle tilbakemeldinger og innspill underveis som har hjulpet oss videre når det har vært behov for det.

Tusen takk til Akademisk skrivesenter ved HSL – UiT for gode tips og konkrete tilbakemeldinger i skriveprosessen.

Til slutt vil vi si tusen takk til familie og venner for støtte og oppmuntring underveis. En spesiell takk til våre menn for all støtte, og som har stilt opp som superpappaer for våre barn gjennom hele prosessen. En ekstra takk til våre fantastiske og tålmodige barn.

Mai, 2017

Tatjana Solberg Jensen & Sandra Angelita Bergersen

Sammendrag

Denne studien tar for seg å undersøke på hvilken måte barnehagebarns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep. I tillegg undersøker den hvordan barnehageansattes holdninger kan innvirke på det forebyggende arbeidet i barnehagens praksis.

Teorigrunnlaget for oppgaven presenterer aktuell teori og forskning som omhandler barns seksuelle og følelsesmessige utvikling, samt hvordan kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep. I tillegg tar teorikapittelet for seg avdekking av seksuelle overgrep, samt hvilke signaler barn kan gi. Til slutt presenteres teori som argumenterer for hvordan tabuisering av seksualiteten- samt holdninger og diskurser kan legge føringer eller innvirke på barnehagens praksis.

Studien benytter seg av kvalitativt intervju som forskningsmetode. Utvalget består av tolv informanter, hvorav syv pedagogiske ledere, tre styrere samt to kommunale ledere i Sortland kommune. Sortland kommune startet i 2011 prosjektet «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge» hvor fokuset blant annet var å øke barnehageansattes kunnskap om forebygging og avdekking, samt formidle kunnskap om kropp, seksualitet og følelser til alle barnehagebarn. Semistrukturerte intervju ble benyttet for å innhente data for denne studien, som tar for seg å undersøke arbeidsmetoder i prosjektarbeidet knyttet til formidling av kunnskap til barn, holdninger før og etter prosjektets oppstart samt virkningen av det forebyggende arbeidet.

Det kommer frem av funnene at det i liten grad har vært jobbet med seksualitet som tema i barnehagene før prosjektets oppstart. Samtlige av informantene beskrev tematikken rundt seksualitet som et vanskelig tema før prosjektets oppstart, og de ansatte opplevde det som utfordrende å skulle jobbe med denne tematikken gjennom kunnskapsformidling til barna. Samtidig beskrev informantene som var relativt nyutdannet en opplevelse av at tematikken var helt naturlig, da de hadde hatt om barns seksualitet og forebygging mot seksuelle overgrep i utdanningsforløpet sitt. Videre kommer det frem av studien at etter implementering av prosjektet, varierer det i stor grad hvor ofte og inngående det jobbes med tematikken i barnehagene. I tillegg viser funnene en korrelasjon mellom hvor ofte det jobbes med tematikken og avdekking av overgrep.

Innhold

1	Introduksjon	1
1.1	Begrunnelse for temavalg og aktualitet.....	1
1.2	Studiens formål.....	2
1.3	Problemstilling og forskningsspørsmål	3
1.4	Avgrensning av oppgaven.....	3
1.5	Oppgavens oppbygging og struktur.....	4
2	Kontekst	5
2.1	Forekomst av seksuelle overgrep i Norge	5
2.2	Barnehagens ansvar og oppgaver knyttet til forebygging av seksuelle overgrep	8
2.3	Prosjekt «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge	10
2.4	Tabuisering og holdninger til seksualiteten i et historisk perspektiv.....	11
3	Teori.....	13
3.1	Overgrep som fenomen	13
3.1.1	Definisjon av Seksuelle overgrep	14
3.2	Seksualitet, kropp- og følelser sentralt i barns utvikling.....	17
3.2.1	Barns seksuelle utvikling påvirkes av omgivelsene.....	17
3.2.2	Seksuell utvikling 0-5 år	20
3.2.3	Barns følelsesmessige utvikling.....	21
3.2.4	Trygg tilknytning og relasjoner er sentralt i barns følelsesmessige utvikling....	22
3.2.5	Hvorvidt er det viktig å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser? .	26
3.2.6	Barn trenger begreper for kjønnsorganene	28
3.3	Forebygging; fysisk og psykisk helse	29
3.3.1	Hvordan kan man i barnehagen jobbe for å forebygge seksuelle overgrep?	30
3.3.2	Avdekking i barnehagen	34
3.3.3	Signaler barnet kan gi	36
3.3.4	Senskader.....	38
3.4	Tabuisering og holdninger knyttet til seksualiteten i den norske kulturen.....	41
3.4.1	Hvordan barnehagens diskurser kan påvirke de ansattes holdninger.....	42
4	Metode	44
4.1	Metodisk tilnærming.....	44
4.2	Vitenskapsteoretisk grunnlag	45
4.3	Forskningsdesign	46
4.3.1	Kvalitativt forskningsintervju.....	47
4.4	Datainnsamling.....	47
4.4.1	Utvalg	48

4.4.2	Intervjuguide.....	49
4.4.3	Prøveintervju	50
4.4.4	Gjennomføring av kvalitative forskningsintervju.....	50
4.5	Analyse	52
4.5.1	Transkripsjon.....	52
4.5.2	Koding.....	54
4.5.3	Kategorisering.....	55
4.6	Kvalitetssikring i forskningsarbeidet	56
4.6.1	Reliabilitet.....	56
4.6.2	Validitet.....	57
4.6.3	Overførbarhet	58
4.6.4	Etiske refleksjoner	59
5	Resultat og drøfting.....	61
5.1	Kulturelt tabu og holdningsfaktorer i det forebyggende arbeidet.....	61
5.1.1	Tabuisering og undertrykkelse av seksualiteten.....	61
5.1.2	Holdninger- sentralt i forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep?	64
5.1.3	Innhold i barnehagens praksis og diskurser, før og etter prosjektets oppstart..	67
5.2	Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep i barnehagene i Sortland kommune ..	75
5.3	Barns kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser i det forebyggende arbeidet.....	84
5.3.1	Åpenhet om seksualitet, kropp- og følelser hos barn.....	84
5.3.2	Selvfølelse og selvbilde.....	85
5.3.3	Språk og kompetanse	87
5.4	Virkning av forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep	89
5.4.1	Er det registrert økning i antall meldte bekymringer/avdekking av overgrep?..	89
5.4.2	Evne til å beskytte seg selv mot overgrep som effekt av forebyggende arbeid.	95
6	Oppsummerende avslutning.....	97
6.1	Tanker om videre forskningsarbeid	101
7	Referanser	102
	Vedlegg 1 – Informasjon om prosjektet og samtykkeerklæring til kommunale ledere	108
	Vedlegg 2 – Informasjon om prosjektet og samtykkeerklæring til barnehageansatte	110
	Vedlegg 3 – Intervjuguide Kommunal leder 1	112
	Vedlegg 4 – Intervjuguide Kommunal leder 2.....	113
	Vedlegg 5 - Intervjuguide Styrere	114
	Vedlegg 6 - Intervjuguide Pedagogiske ledere	115
	Vedlegg 7 – Godkjenning fra NSD	117

1 Introduksjon

I dette kapittelet vil det bli gjort rede for begrunnelse av temavalg, samt studiens aktualitet. Forebygging av seksuelle overgrep mot barn har de siste årene fått større oppmerksomhet i de norske barnehagene, noe denne studien også tar for seg. Videre i introduksjonen presenteres studiens formål, problemstilling, oppgavens avgrensning samt oppbygging og struktur.

1.1 Begrunnelse for temavalg og aktualitet

Tema for denne studien er barnehagens forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep. Vi er to studenter som tar mastergradsutdanning i spesialpedagogikk ved Norges arktiske universitet i Tromsø, og som har skrevet denne oppgaven sammen. Begge er utdannet barnehagelærere og har parallelt med studieforløpet opparbeidet oss flere års erfaring fra arbeid i barnehage. I regi av arbeidsplassen har vi vært på kursing, fagdager og nettbaserte kurs i forbindelse med avdekking og forebyggende arbeid av seksuelle overgrep. Det er et tema som har hatt større oppmerksomhet både i Tromsø- og nasjonalt de senere år. Vår faglige oppfatning av fokuset og arbeidet som har blitt gjort omkring problematikken i barnehagene er at det er mye viktig arbeid og tiltak som har blitt iverksatt. Det er bra og nødvendig at ansatte blant annet blir pålagt å ta nettbaserte kurs, og at det er organiserte fagdager med fokus på seksuelle overgrep mot barn. Likevel har vi gjennom egen praksis savnet en faktor i det forebyggende arbeidet, etter å ha opparbeidet oss kunnskap om tematikken: barnas egen kunnskap om kropp, seksualitet og følelser. Vi vet at over 90% av alle barn over 1 år i Norge går i barnehage (Statistisk sentralbyrå, 2017). I følge Aasland (2015) trenger barn kunnskap om egen kropp og seksualitet fra de er små for å utvikle et sunt forhold til egen kropp, og for å ha kunnskap om grenser og hva som er lov og ikke. Dersom barn ikke er opplyst og ikke har et sunt forhold til kropp og seksualitet, vil de heller ikke forstå egne grenser eller når noe ulovlig og vondt skjer med dem. De har ikke forutsetninger for å vite hva de skal gjøre dersom de opplever å bli seksuelt misbrukt. Det handler om å gi barna kunnskap, trygghet og ikke minst verktøy for å fortelle at det har skjedd noe med dem og deres kropp, som ikke er lov at noen gjør med kroppen deres. Samtidig vet vi at seksuelle overgrep i stor grad skjer i nære relasjoner (Aasland, 2015). Det som er åpenbart er nettopp at denne kunnskapen vil ikke barna få hjemme dersom det er der de opplever å bli utsatt for overgrep. I det daglige samspillet med barn og foreldre i barnehagen, står de ansatte i en unik posisjon for å avdekke

overgrep. I tillegg må barnehagen påta seg ansvar for å formidle kunnskap- og gi barn verktøy for å ha mulighet til å beskytte seg selv mot overgrep- og for å fortelle dersom de opplever å bli utsatt.

Som nevnt, er vi utdannet barnehagelærere, og det ble derfor naturlig å rette fokus mot eget arbeids- og interessefelt, barnehagens rolle og ansvar. I 2011 startet Sortland kommune prosjektet «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge». Prosjektet vekket vår nysgjerrighet, og vi tok for oss prosjektrapporten som ble utarbeidet etter prosjektets slutt i 2015. Hvordan har de jobbet med forebygging konkret? Har arbeidet ført til noen endringer? Har prosjektet hatt noen form for innvirkning i barnehagens praksis? I prosjektrapporten kommer det frem at bakgrunnen for oppstart av prosjektet var at kommunen hadde flere tunge saker med overgrepssproblematikk (Sortland kommune, 2015:3). Vi har fordypet oss i prosjektet deres, og gjennom denne studien har vi undersøkt betydningen av å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep på denne måten; å gi barn kunnskap om egen kropp, seksualitet og følelser.

1.2 Studiens formål

Hensikten med studien er å undersøke hvorvidt det er viktig at barn får kunnskap om egen kropp, seksualitet og følelser som et forebyggende tiltak i barnehagen. I følge Helsedirektoratet (2017) bør integrering av strategier for å fremme positiv seksuell helse være en del av det lokale folkehelsearbeidet. De understreker at den helsefremmende innsatsen må starte tidlig i barneårene, og at blant annet barnehagen er en sentral forebyggingsarena i dette arbeidet.

Til tross for at samfunnet er i utvikling, og at temaet er blitt mer opplyst, vet vi at det fremdeles blir knyttet tabu og skam rundt kroppslig tematikk. For mange er det å snakke med barn om kjønnsorganer, kroppslig utvikling og seksuell utvikling forbundet med noe flaut og skamfullt- til og med unødvendig. Kroppslig- og seksuell utvikling er naturlig og medfødt. Ved å gjennomføre denne studien ønsker vi å undersøke viktige tiltak i forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep. Som vi allerede har nevnt, vet vi også at de fleste seksuelle overgrep skjer i nære relasjoner- og da er barnehagen i en særskilt posisjon i forhold til å gi kunnskap til alle barn, som kan bidra til å forebygge og avdekke seksuelle overgrep. Vi håper at denne

studien kan skape grunnlag for refleksjon, samt øke interesse hos fagfolk i barnehagen om tematikken i forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep.

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

I denne studien har vi forsket på prosjektet til Sortland kommune; «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge». Vi tok utgangspunkt i teori, forskning samt prosjektrapporten som kommunen utarbeidet etter prosjektets slutt når denne problemstillingen ble utarbeidet:

På hvilken måte kan barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser virke forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep, og hvordan kan barnehageansattes holdninger innvirke på dette arbeidet?

Det finnes lite forskning på forebygging av seksuelle overgrep, som vi har kjennskap til.

Dette støttes av prosjektrapporten til Sortland kommune, hvor de skriver at *det er lite kunnskap om forebyggende tiltak for seksuelle overgrep, og hvilken eventuell effekt disse har*

(Sortland kommune, 2015, s.9). Den største tyngden av forskningen ligger i avdekking og senskader i forbindelse med å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep i barndommen. I prosjektrapporten til Sortland kommune blir det blant annet gjort rede for teori, forskning og erfaringer som ligger til grunn for prosjektet. Vi utarbeidet intervjuguidene, og reiste til Sortland for å gjennomføre intervjuer med informanter som kunne sette oss godt inn i arbeidet de har gjort. I tillegg til å ha utarbeidet en problemstilling, laget vi to forskningsspørsmål som er relevant for å besvare problemstillingen og sette denne inn i et større perspektiv;

-Kan økt kunnskap om kropp, seksualitet og følelser innvirke på barns trygghet og forutsetninger for å fortelle om seksuelle overgrep?

-Opplever de ansatte i Sortland Kommune endring av egne holdninger til kropp og seksualitet som tema etter prosjektets oppstart?

1.4 Avgrensning av oppgaven

Vi har valgt å avgrense arbeidet til barnehagen, til tross for at prosjektet til Sortland kommune omfavnet alle aldergrupper av barn og unge- fra babymassasje i spedbarnsalder til avgangselever i videregående skole. Grunnet studiens omfang valgte vi å plukke ut bare de kommunale barnehagene i Sortland. En annen viktig faktor for valget var at de kommunale barnehagene ikke kunne velge bort prosjektarbeidet, og derfor var alle med fra prosjektets

oppstart. Det er totalt 14 barnehager i Sortland kommune, hvor 7 av dem er kommunale. Vi valgte derfor syv pedagogiske ledere, også valgte vi å intervjuere styrere i tre av dem. Vi tok i tillegg med to kommunale ledere for å få et overordnet perspektiv på prosjektarbeidet.

Avgrensningen av oppgavens omfang ble nødvendig da vi hadde et tidsperspektiv på 6 måneder for gjennomføring av studie og oppgave.

1.5 Oppgavens oppbygging og struktur

Oppgaven består av fire hovedkapitler.

Kontekstkapittelet er delt inn i fire deler og presenterer forekomst av seksuelle overgrep i Norge, barnehagens ansvar og oppgaver, Sortland kommunes prosjekt «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge» og til slutt tabuisering og holdninger til seksualitet i et historisk perspektiv.

Teorikapittelet presenterer det teoretiske grunnlaget for studien. Vi belyser relevant teori og forskning som knyttes til problemstillingen. Definisjonen av begrepet seksuelle overgrep mot barn vil bli presentert. Videre presenteres teori og forskning om barns seksuelle utvikling, samt hvordan denne utviklingen påvirkes av omgivelsene. Det vil også bli presentert teori om hvordan forebygging av seksuelle overgrep kan skape grunnlag for barns fysiske og psykiske helse. I siste del av kapittelet trekkes tabuisering av seksualitet, barnehageansattes holdninger samt barnehagens diskurser frem som sentrale faktorer i det forebyggende arbeidet i barnehagen, mot seksuelle overgrep.

Metodekapittelet presenterer det metodiske arbeidet, samt redegjørelse av det vitenskapsteoretiske grunnlaget og den metodiske tilnærmingen som har blitt brukt. Videre beskrives hvordan forskningsintervjuene ble gjennomført, og hvordan data ble analysert og tolket. Til slutt blir studiens troverdighet og fremgangsmåte beskrevet og vurdert gjennom teori.

Resultat og drøftingskapittelet knytter funnene sammen med det teoretiske grunnlaget for studien og drøftet opp mot problemstilling.

Helt til slutt i oppgaven presenteres en oppsummerende avslutning hvor studiens hovedfunn knyttes sammen, samt tanker om videre forskningsarbeid på feltet.

2 Kontekst

Dette kapittelet skal gjøre rede for forekomst av seksuelle overgrep i Norge, barnehagens ansvar og oppgaver, gi en presentasjon av prosjektet til Sortland kommune «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge» og til slutt en redegjøring av tabuisering og holdninger til seksualiteten i et historisk perspektiv. Målet er å skape grunnlag for forståelse av det teoretiske grunnlaget som blir presentert i teorikapittelet, samt funnene som blir presentert og drøftingen rundt disse i resultat- og analysekapittelet.

2.1 Forekomst av seksuelle overgrep i Norge

Den høye forekomsten belyser viktigheten av å jobbe forebyggende i barnehagen for å redusere forekomsten av seksuelle overgrep mot barn. Tallene til statistisk sentralbyrå (SSB, 2017) viser oss at 91% av barn i alderen 1-5 år gikk i Norske barnehager i 2016. Det setter barnehagen i en unik posisjon til å forebygge samt avdekke seksuelle overgrep mot barn i barnehagealder. I 2015 ble det meldt inn 276 bekymringsmeldinger om mistanke om seksuelle overgrep for barn i alderen 0-5 år, hvor 131 av disse meldingene kom fra norske barnehager (SSB).

Som tallene viser, går en stor andel av barn i Norge i barnehagen. Når vi vet at et så stort antall barn går i barnehagen er det også innlysende at de ansattes kompetanse i forhold til å avdekke og forebygge overgrep blant barnehagebarn står sentralt. Aasland (2014) viser til at Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) publiserte en rapport i 2014, «Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv». Av rapporten kom det frem at 21% av kvinnene og 8% av mennene hadde blitt utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år. Vold og seksuelle overgrep har et betydelig omfang i Norge. I tillegg svarte 27,4% av kvinnene og 10,7% av mennene at det første overgrepet skjedde før fylte 6 år. Det kommer også frem av rapporten at mange har blitt utsatt for ulike typer av seksuelle overgrep, og at det viser seg å være en sammenheng mellom det å ha blitt utsatt av overgrep i barndommen og psykisk og fysisk helse senere i livet, som voksen. Rapporten viser at de fleste overgrepene mot barna ble begått av en omsorgsperson, eller en de kjente.

En kan undre seg over hva som forårsaker at det blir meldt så få saker fra barnehagen, når vi vet at forekomsten er så høy som den er. I tillegg er det ifølge Senter mot incest og seksuelle

overgrep (SMISO, 2017), store mørketall når det gjelder seksuelle overgrep, og de understreker at mange saker som meldes til politiet aldri ender opp i retten.

Seksuelle overgrep er definert som et folkehelseproblem (Aasland, 2014). Dette synliggjøres i flere undersøkelser knyttet til omfanget av seksuelle overgrep, og gjennom å se på statistikken på antall meldte forhold knyttet til seksuelle overgrep.

Det har i tillegg blitt gjort en undersøkelse knyttet til hvem som begår overgrep mot barn. Ståle Pallesen ga ut en rapport i 2012 (gjengitt av Aasland, 2014); «LISA, longitudinal investigation of sexual abuse». Utvalget bestod av 499 personer som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep i oppveksten. I rapporten kom det fram at

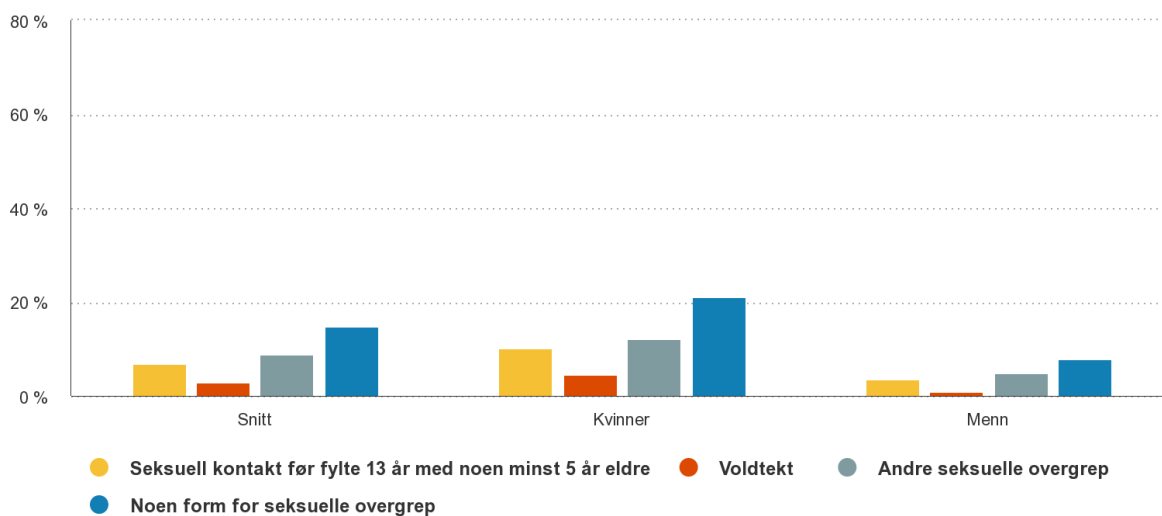
- 39,6 % ble utsatt for overgrep av en av foreldrene
- 25,6 % av en annen slektning
- 19,4 % av biologiske søsken
- 12 % fortalte at overgrepene ble begått av en ukjent person.
- Så mye som 88 % av overgrepene begås av en som barnet kjenner.
- Hele 71 % fortalte at overgriper var en de hadde tillit til. (Aasland, 2014)

Aasland (2014) beskriver at overgripere ofte er flinke med barn, og at hvis barnet ikke har tillit til dem fra før, så vil de forsøke å skape en tillit og trygghet hos barnet før de begår overgrepene. Når barnet har tillit til personen som begår overgrepet, blir det vanskeligere å finne noen å si ifra til. Videre vises det til at noen begår overgrep kun mot egne barn, søsken eller andre slektninger, mens andre vil søke seg til jobber eller miljøer hvor de er i en situasjon hvor de lett kommer i kontakt med- og kan skape tillit til andre barn.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir, 2015) viser til Thoresen & Hjemdal som sier at 1 av 5 av norske kvinner har oppgitt å være utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år, hvorav 1 av 20 oppgir at overgrepet innebærer voldtekt. Det kommer frem at gjennomsnittsalderen for de som ble utsatt for voldtekt før fylte 18 år var 14 år da overgrepet fant sted, og at 14% av disse ble utsatt for voldtekt før fylte 10 år. Jenter utsettes oftere for seksuelle overgrep enn gutter, og de som forgriper seg på jenter i 98-100% av tilfellene er menn. Vi illustrerer denne statistikken i tabellen under: (Hentet fra:

https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Vold_og_overgrep_mot_barn/Seksuelle_overgrep_mot_barn/).

Forekomst av seksuelle overgrep før fylte 18 år etter kjønn og type overgrep.

Isket seksuell kontakt i beruset tilstand, berøring/beføling av kjønnsorganer ved bruk av makt eller trussel om skade, press til seksuelle handlinger og andre seksuelle krenkelser, eller overgrep.

Til slutt viser Bufdir (2017) til tall på overgrep mot barn og unge- som er begått av barn og unge. De viser til Kjellgren, som sier at ca. 30% av overgrep mot barn og unge blir begått av andre barn og unge. Tallene baserer seg på voksne som forteller at de begikk sitt første overgrep som tenåring, og i de fleste tilfellene er overgriperen en gutt.

Ettersom at det kan være vanskelig å forestille seg at noen man kjenner og har tillit til, kan begå overgrep, kan det også se ut til at det er lettere å tro på en som bedyrer sin uskyld framfor barnestemmen som forteller noe annet. Særlig vanskelig kan det være dersom barnet er så lite at det ikke har utviklet språk for å kunne fortelle (Aasland, 2014). Vi har mest forskning som sier noe om at det er menn som begår overgrep, men de senere år har det også kommet mer forskning på kvinner som begår overgrep. Forskningen viser fremdeles at det er flest menn som begår overgrep, og at kvinnene som gjør det- i størst grad forgriper seg på gutter.

Presentasjonen av forekomst viser at omfanget av seksuelle overgrep er høy, og at seksuelle overgrep er et omfattende folkehelseproblem. Videre blir det gjort rede for hvilke føringer som er lagt til barnehagens ansvar og oppgaver i forhold til forebygging av seksuelle overgrep som en del av kontekst for denne studien.

2.2 Barnehagens ansvar og oppgaver knyttet til forebygging av seksuelle overgrep

Målet med Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver er at styrere, pedagogiske ledere, og øvrige ansatte har en forpliktet ramme for planlegning, gjennomføring og vurdering av barnehagens virksomhet (Kunnskapsdepartementet, 2011, s.4) Det står også nedfelt at ansatte i barnehage er forpliktet til å handle på bakgrunn av mistanke om omsorgssvikt. Rammeplanen bygger sin virksomhet på blant annet FNs barnekonvensjon, og legger føringer og retningslinjer for barnehagens verdigrunnlag, innhold og oppgaver som skal være til barns beste. I FNs barnekonvensjon er det utarbeidet to artikler som er særlig relevant i sammenhengen med seksuelle overgrep mot barn- artikkel 34 og artikkel 19. Førstnevnte peker på vern mot seksuell utnytting og misbruk, og den andre peker på forpliktelser til lovmessige, administrative, sosiale og undervisningsmessige tiltak for å verne barn mot all form for omsorgssvikt. Barns rett til å uttrykke seg vektlegges også i Barnekonvensjon (Barne- og familiedepartementet, 2003). I tillegg finner vi i barnehageloven §22 om opplysningsplikt til barneverntjenesten, at *barnehagepersonalet skal i sitt arbeid være oppmerksom på forhold som kan føre til tiltak fra barneverntjenestens side* (Ingeberg, 2014, s.77). Videre forklares det at barnehagepersonalet skal gi opplysninger til barneverntjenesten dersom det er grunn til å tro at det foreligger noen form for alvorlig omsorgssvikt eller mishandling i hjemmet.

Det er helt klart at barnehagen har en rekke ansvar og oppgaver i sin rolle med å ivareta barn som går i barnehage. Innad i barnehagen finner vi ansatte med ulike kompetanse- og erfaringsbakgrunn. Normalt består barnehagen av styrer/daglig leder, pedagogiske ledere og/eller barnehagelærere uten lederansvar, fagarbeidere og assistenter. Vi vektlegger pedagogisk leder/barnehagelærers særskilte ansvar med hensyn til den pedagogiske oppfølgingen av barn i barnehage i denne oppgaven. En barnehagelærer med godkjent utdanning skal sitte inne med god kunnskap om barns utvikling (Claussen, 2010). Det forventes at en barnehagelærer skal ha ferdigheter i å observere barn, og kunne skille mellom normal og avvikende utvikling hos enkeltindividet. I tillegg opparbeides det erfaringer som skal ruste barnehagelærer til å danne seg bilde av hva som er normal foreldreatferd og ikke, gjennom daglig kontakt og samhandling med foreldre i bringe- og hentesituasjon i barnehagen. I lys av det kan det argumenteres for at pedagogisk leder/barnehagelærer, med godkjent barnehagelærerutdanning, sitter på et særlig ansvar i forhold til å være observante overfor både foreldre og barn som viker fra normal atferd. Dette betyr at pedagogiske ledere

og barnehagelærere forventes å inneha kunnskap og kompetanse nok til å oppdage samt varsle ved bekymringsverdige forhold rundt barn, for eksempel dersom det er barn som har opplevd å bli utsatt for seksuelle overgrep.

I Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2011) står det også at ansatte skal bekrefte barns uttrykk og opplevelser, samt sette ord på dem, i tillegg understrekes det at språket har betydning for tenkning og er knyttet til følelser. *Personalet skal fremme tillit mellom barn, og mellom barn og voksne, slik at barn føler glede ved å kommunisere og trygghet til å benytte ulike språk- og tekstformer i hverdagen* (Kunnskapsdepartementet, 2011, s.41). Under fagområdet kropp, bevegelse og helse, står det blant annet at barn må få forståelse av at alle er forskjellig, menneskekroppen og gode vaner. Det nevnes ikke noe om kunnskap om seksualitet. Med utgangspunkt i dette er det opp til hver enkelt hva man definerer som kunnskap om kropp og seksualitet, mens kunnskap om følelser blir tillagt større tyngde. I tillegg til føringene som ligger i Rammeplanen for personalets ansvar og oppgaver i det daglige samspillet med barn og foreldre i barnehagen, er det pålagt for alle som skal jobbe i barnehagen å fremlegge gyldig politiattest. Dette for å unngå at personer som potensielt kan begå overgrep- eller ha skadelig innflytelse på barn får ansettelsesforhold i barnehagen, uavhengig av type stilling. Det er også i mange barnehager praksis for å ikke tillate å være alene med barn i rom uten innsyn, samt privat mobil/kamerabruk av hensyn til muligheten for at bilder av barna kan bli misligholdt.

I den nye Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver som er gjeldende fra 1.august 2017 er seksuelle overgrep nevnt under livsmestring og helse *Personalet skal ha et bevisst forhold til at barn kan være utsatt for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep, og vite hvordan dette kan forebygges og oppdages* (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.6). Samtidig beskriver den at relasjoner mellom barn-voksen skal ivaretas, og at barnehagen skal ha en forebyggende og helsefremmende funksjon for fysisk og psykisk helse. Det står også her at barn skal utvikle språk for å uttrykke følelser. Under fagområdet kropp, bevegelse, mat og helse beskrives det at barn skal utvikle bevissthet om, og respekt for kropp og grenser- egne og andres. At barn skal bli trygg på egen kropp, samt få en positiv oppfatning av seg selv, og egne følelser. *Personalet skal bidra til at barna utvikler et bevisst forhold til retten til å bestemme over egen kropp og respekt for andres grenser* (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.18).

Den nye Rammeplan legger vekt på følelser, positiv holdning til egen kropp, grenser og relasjoner. Samtidig understrekes det at ansatte skal ha et bevisst forhold til å oppdage og forebygge seksuelle overgrep. Det nevnes ikke at barn må ha kunnskap og begreper for egen kropp og seksualitet, og derfor blir det opp til hver enkelt barnehage hva de legger i det- samt hvordan og i hvilken grad de jobber med forebygging av seksuelle overgrep.

2.3 Prosjekt «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge»

Sortland kommune startet i 2011 prosjektet «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge» I prosjektrapporten som ble utarbeidet i 2015, argumenteres det for at ansatte i blant annet barnehager oppdager for få som blir utsatt for seksuelle overgrep, og at vern om barn fordrer at man oppdager de utsatte og beskytter dem, men aller helst forebygger for å forhindre at slike overgrep skjer (Sortland kommune, 2015). Det kommer frem at bakgrunnen for ideen til prosjektet lå i at kommunen hadde erfaringer med flere tunge saker som hadde sin årsak i overgrepssproblematikk. I prosjektrapporten belyses det at kommunen søkte prosjektmidler for å jobbe fram et helhetlig system for å forebygge seksuelle overgrep, samt fange opp utsatte barn og unge for å tidlig kunne gi god hjelp. Det ble valgt ut fire hovedsatsningsområder for prosjektet: *Generell opplysning og samfunnsbevissthet, opplæring av barn og unge, juridisk system (retningslinjer, rutinger og samarbeid) samt oppfølging av «offer»* (Sortland kommune, 2015). I denne studien skulle vi undersøke på hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep, samt hvordan de ansattes holdninger kan innvirke på barnehagens praksis. Dermed fokuserte denne studien på to av satsningsområdene til prosjektet: *generell opplysning og samfunnsbevissthet og opplæring av barn og unge*. Videre kommer det frem av prosjektrapporten at det har vært et mål at alle som jobber med barn og unge skal ha minst et to-dagers kurs om barns seksualitet samt overgrep, og at det skal holdes årlige kurs med tanke på nyansettelser og oppfriskning. I tillegg står det at formålet med kompetanseheving til de ansatte er at de blir tryggere og får bedre kompetanse i forhold til barns seksualitet, og dermed lettere kan vurdere om deres atferd er normal eller bekymringsfull. Gjennom implementering av prosjektet, som de kaller for «Æ E MÆ» når det jobbes med i barnehagen og skolen, ble det utviklet et opplegg for hvilke temaer som skulle tas opp i barnegruppene:

- Kroppen – hvordan kroppen ser ut utvendig og innvendig
- Følelser – hvordan det er å være glad- sint- lei seg- sjalu

- Grenser for egen kropp. Gode og vonde berøringer og gode og vonde hemmeligheter
- Hvem man kan si ifra til hvis man opplever noe ugreit

De eldste barna lærer om hvordan de blir til/forplantning. I dette arbeidet bruker de bøker, tegninger, plastelina samt samtaler (Sortland kommune, 2015)

Det ble gjennomført til sammen tolv intervjuer i Sortland kommune, hvorav syv pedagogiske ledere, en fra hver av de syv kommunale barnehagene, tre styrere og to kommunale ledere. Målet med intervjuene var å få tak i de ansattes erfaringer og refleksjoner omkring arbeidet i barnehagen med å forebygge seksuelle overgrep og gjennom det forsøke å finne svar på problemstillingen: *På hvilken måte kan barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser virke forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep, og hvordan kan barnehageansattes holdninger innvirke på dette arbeidet?*

I siste delen av dette kapittelet som omhandler kontekst for studien blir det gjort rede for tabuisering og holdninger knyttet til seksualiteten satt inn i et historisk perspektiv. Dette fordi det er relevant å belyse den historiske utviklingen knyttet til tabuisering og holdninger for å danne grunnlag for forståelsen av dagens opprettholdelse av tabuisering og holdninger knyttet til seksualiteten.

2.4 Tabuisering og holdninger til seksualiteten i et historisk perspektiv

I denne delen av oppgaven blir det gjort rede for den historiske utviklingen av holdninger og tabuisering omkring seksualitet hos mennesket. Dette begrunnes med at det er relevant å belyse det historiske perspektivet, samt hvordan det kan ha innvirket på våre holdninger, tanker og kunnskap omkring kropp og seksualitet som tema i dag. Som fagpersoner i barnehagen vil våre iboende holdninger i stor grad viderefremmes til barna, og står derfor sentralt med hensyn til de neste generasjoners mulighet for tilegnelse av kunnskap om kropp, seksualitet og følelser, som et forebyggende tiltak mot seksuelle overgrep.

I følge Langfeldt (1993) er erotikk, nytelse og lidenskap ikke nødvendigvis knyttet sammen med befruktning og kjønn. Når mennesket ble i stand til å beskytte seg mot befruktning i form av prevensjonsmidler, ble betingelsene for seksuelle handlinger en helt annen - det ga større frihet til nytelse og lidenskap for seksualiteten. Mennesket har så langt tilbake i historien som vi kjenner, vært opptatt av erotisk nytelse, og ikke bare hvordan vi skal forholde oss til selve befruktningen. Likevel så er det store kulturelle variasjoner i et verdensperspektiv, og det er

store tabuer på ulike områder innenfor ulike kulturer. Det strekker seg fra et strengt og undertrykkende syn i USA og til et åpent støttende syn som Muriastammen i det sydøstlige India. Langfeldt forklarer videre at de seksuelle forbudene ofte har sin forankring i religion og sosiale forhold- framfor biologiske og medisinske forhold. For eksempel kan en slik forankring ha rot i en sosial virkelighet som kulturen ønsker å regulere- og i vår kultur har ofte slike forbud en dobbel funksjon. De tjener en sosialmedisinsk hensikt, og støtter opp om moralske fordommer. Langfeldt beskriver flere eksempler på dette, og et av dem er at det i begynnelsen av det 19. århundret var et utbredt syn at onani var skadelig, og kunne føre til sinnssykdom. Dette var noe kirken støttet oppunder om- og erklærte dermed onani som syndig. Etter hvert når det ble dokumentert at onani ikke var skadelig, valgte kirken likevel å opprettholde sitt negative syn på onani- som en syndig handling.

Tabuisering og holdninger hos enkeltmennesket vil kunne bidra til å påvirke og forme praksis i den enkelte barnehage- samtidig som diskurser som ligger til grunn, og praksisen som føres i den enkelte barnehage kan påvirke holdningen til de ansatte. Det vil bli gjort en mer grundig redegjøring av holdninger og diskurser knyttet til barnehagen og hvordan disse kan innvirke på innholdet i barnehagens praksis i dag til slutt i teorikapittelet.

Videre i oppgaven blir teorikapittelet presentert, og det vil først ta for seg overgrep som fenomen, dernest ulike definisjoner av seksuelle overgrep mot barn.

3 Teori

I dette kapittelet skal vi gjøre rede for det teoretiske grunnlaget for studien vår. Teoridelen vil gi ulike definisjoner av begrepene overgrep og seksuelle overgrep. I tillegg vil det bli presentert teori om barns seksuelle- og følelsesmessige utvikling. Dernest ser vi på hva forebyggende arbeid i barnehagen er. Avslutningsvis i teorikapitlet belyses hvordan diskurser kan legge føringer for gjeldende praksis, samt innvirkningen barnehageansattes holdninger kan ha. Fra et spesialpedagogisk perspektiv er det også sentralt å belyse de vanskene som kan oppstå når et barn blir utsatt for seksuelle overgrep. Vi har derfor valgt å presentere forskning og teori som omhandler emosjonell utvikling hos barn, nødvendigheten av trygg tilknytning samt senskader som kan oppstå etter at barn har blitt utsatt for seksuelle overgrep.

I neste del blir overgrep som fenomen gjort rede for, før vi går mer konkret inn på definisjonen av seksuelle overgrep.

3.1 Overgrep som fenomen

Det finnes flere ulike definisjoner av begrepet overgrep. I denne delen av oppgaven vil vi gjøre rede for de definisjonene vi mener er mest relevante for å belyse vår problemstilling.

Overgrep mot barn er noe som ikke blir regnet for å være et nytt fenomen. Det har de siste årene fått større oppmerksomhet i media- noe som kan forklares med at vi i dag har mer kunnskap om temaet og at tabuene som er knyttet til temaet ser ut til å sakte men sikkert å tynnes ut. Det kan kalles for et overgrep når barn blir utsatt for fysisk og/eller psykisk mishandling som skader barns fysiske og/eller psykiske helse (Norsk kunnskapssenter for vold og traumatisk stress [NKVTS], 2017).

I følge Aasland (2014) har arbeidet mot vold og seksuelle overgrep mot barn og unge vært et satsningsområde i barnehagen i mange år. Videre sier hun at vi, til tross for at det finnes mange dyktige fagpersoner som kommer disse barna og familiene til unnsetning, har et godt stykke igjen før alle barn som utsettes for overgrep blir hørt, trodd, sett og hjulpet bort fra den eller de som begår overgrep mot dem.

3.1.1 Definisjon av Seksuelle overgrep

Seksuelle overgrep er et sammensatt og komplisert fenomen, noe som gjør at det er vanskelig å finne en felles definisjon som inneholder alle elementer som er nødvendig for å forstå fenomenet (Søftestad, 2005). Definisjonene vi finner i Norge er gjerne tilpasset de kontekstene de skal brukes i. Ifølge Straffeloven (2010, kapittel 19) er den seksuelle lavalder i Norge 16 år. Når vi i denne oppgaven bruker begrepet barn i forhold til seksuelle overgrep, går vi ut fra den seksuelle lavalder som er gjeldende i Norge. Vi skal videre gjøre rede for de definisjonene som er sentral for denne studien.

I FNs konvensjon om barnets rettigheter Art. 34, står det at partene (landene som ratifiserte konvensjonen, inkludert Norge) påtar seg å beskytte barnet mot alle former for seksuell utnyttning og seksuelt misbruk. For dette formål skal partene særlig treffe alle egnede nasjonale, bilaterale og multilaterale tiltak for å forhindre at noen:

- Tilskynder eller tvinger et barn til å delta i enhver form for ulovlig seksuell aktivitet,
- Utnytter barn ved å bruke dem til prostitusjon eller andre ulovlige seksuelle handlinger,
- Utnytter barn ved å bruke dem i pornografiske opptredener eller i pornografisk materiale (FN-Sambandet, 2016).

Som det kommer frem av FN konvensjonen, blir seksuelle overgrep mot barn beskrevet som alle typer av seksuell tilnærming mot- eller med barn. I form av både misbruk og utnyttelse av barn i en seksuell kontekst.

SMISO (2017) beskriver at det blir regnet som seksuelle overgrep når barn og unge blir utsatt for seksuelle handlinger som de ikke har forutsetninger for å forstå, samtykke til- eller er modne for. Videre sier de at når den seksuelle handlingen baserer seg på den voksnes/overgriperens behov, blir barnets integritet krenket og at denne type aktivitet bryter med sosiale tabuer innenfor familie og sosialt miljø. Denne definisjonen av seksuelle overgrep beskriver også at alle former for seksuell tilnærming mot barn regnes som overgrep. Barn er både lojale og maktesløse i møte med voksne som har til hensikt å utføre handlinger med dem som de ikke har mulighet for å avstå fra, samtykke til eller som de er modne for.

Det skilles i straffeloven (2005, kapittel 19) mellom tre typer av seksuelle overgrep; seksuell atferd, seksuell handling og seksuelle omgang (Steine, et al., 2012). Dette er illustrert i tabellen under:

Tabell 1. Seksuelle krenkelser basert på straffelovens kategorier seksuelt krenkende atferd, handling og omgang (straffeloven, 2005 utgave, kapittel 19).

Atferd	Blotting/kikking
	Vist pornografiske bilder/filmer
	Blitt utsatt for sterkt seksualiserende atferd/tale uten fysisk kontakt
Handling	Blitt befølt på kjønnsorganer/bryst
	Tvunget til å onanere andre
	Opplevd gjentatte samleieliknende bevegelser mot egen kropp
Omgang	Opplevd inntrenging med fingre i vagina eller endetarm
	Opplevd inntrenging med gjenstand i vagina eller endetarm
	Opplevd inntrenging med kjønnsorgan i munn, vagina eller endetarm
	Tvunget til samleie ved bruk av vold eller truende atferd
	Tvunget til samleie når man var bevisstløs eller ute av stand til å motsette seg handlingen
	Følt seg presset til samleie uten at det forelå vold eller trusler

(Tabellen er hentet fra: http://www.psykologtidsskriftet.no/?seks_id=274742&a=2)

Dette er en konkret definisjon av ulike former for seksuelle overgrep. Hvorav den mildeste formen for seksuelle overgrep er blant annet blotting, mens den groveste formen for seksuelle overgrep innebærer samleie og andre former for penetrering.

I tillegg til de juridiske definisjonene i gjeldende straffelov, er det flere forhold rundt overgrepene som er av betydning. I følge Søftestad (2005) er det to kriterier som ligger til grunn for definisjonene av seksuelle overgrep:

- Hvilke typer handlinger den seksuelle kontakten består i. Enkelte begrenser definisjonen til kun å gjelde gjennomført samleie, men det vanligste er å inkludere alle typer handlinger som krenker den utsattes seksuelle integritet.
- Hvilken relasjon er det mellom den utsatte og den som forgriper seg? Tidligere ble begrepet incest ofte brukt. Incest er begrenset til overgrep begått av medlemmer av barnets familie, for eksempel foreldre, besteforeldre og søsken. Nå benyttes ofte begrepet *seksuelle overgrep* mot barn som en fellesbetegnelse, både for incest og andre overgrepsrelasjoner (Søftestad, 2005, s.38).

Forholdene rundt overgrepene har betydning for definisjonen av overgrepet. Det har som nevnt blitt vanligere i den senere tid å beskrive handlingen som et seksuelt overgrep uavhengig av relasjon og hvilken form for seksuelt overgrep det er, noe vi også velger å legge til grunn for vår tolkning og bruk av begrepet seksuelle overgrep.

Aasland (2014) definerer seksuelle overgrep som når et barn blir truet, lokket eller ufrivillig må være vitne til- eller delta på seksuell omgang, handling eller atferd. Videre beskriver Aasland incestbegrepet som en presisering av begrepet seksuelle overgrep, da incest også er seksuelle overgrep- men brukes i sammenheng med slektskap. Vi har også valgt å bruke begrepet seksuelle overgrep til å gjelde alle former for seksuelle krenkelser, samt uavhengig av relasjonen i overgrepssituasjonen. Når vi omtaler seksuelle overgrep mot barn innebærer det all form for fysiske og/eller psykiske seksuelle overgrep og krenkelser. Det kan være begått av personer som er i en form for relasjon til barnet, og av personer som ikke har noen form for relasjoner til barnet fra før.

Definisjonen til Aasland (2014) samsvarer med definisjonen til Schechter & Roberge (1976 gjengitt av Breidvik, 2003, s.13), som sier at seksuelle overgrep eller seksuell utnyttning finner sted når et avhengig eller utviklingsmessig umodent barn trekkes inn i seksuelle handlinger de ikke har forutsetninger for å forstå-, samtykke til, eller som de ikke har mulighet til å komme ut av. Breidvik (2003, s.14) definerer videre at seksuelle overgrep innebærer alle former for overgrep med seksuelt mishold. Hun nevner begreper som incest, voldtekt, seksuell berøring eller samleielignende aktiviteter, munnsex, onanering og andre seksuelle handlinger som krenker den utsatte. Hun understreker at det handler om seksuell aktivitet som er i konflikt med sosiale tabuer.

Vi slår fast at de ulike definisjonene på seksuelle overgrep som vi presenterer peker i samme retning. Noen er mer konkrete enn andre, likevel viser alle definisjonene til at vi kan kalle det for et seksuelt overgrep når barnet blir utsatt for seksuelle handlinger det ikke har forutsetninger for å forstå-, samtykke til, eller komme seg ut av. Det omhandler seksuelt misbruk og utnyttelse. I følge Lilleberg & Rieber-Mohn (2011) er seksuelle overgrep noe av den mest ødeleggende formen for omsorgssvikt og mishandling et barn kan bli utsatt for. Det er handlinger som fører til krenkelse av barnets integritet og kan være skadelig for barns fysiske og psykiske helse.

I henhold til problemstilling, undersøker studien på hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan forebygge seksuelle overgrep. Definisjonen av seksuelle overgrep er sentral for å forstå hva det forebyggende arbeidet skal virke mot. Videre i oppgaven blir det gjort rede for hvordan seksualitet, kropp og følelser er sentralt i barns utvikling.

3.2 Seksualitet, kropp- og følelser sentralt i barns utvikling

Faglig kompetanse om barns utvikling er grunnleggende for de fagpersoner som jobber med barn. I barnehagen har førskolelæreren en rekke kunnskap om barns utvikling. De har blant annet kunnskap om lek, sosial kompetanse, språk, motoriske ferdigheter osv. All kunnskap om barns utvikling er viktig- også kunnskap om barns seksualitet og følelser. Barn i likhet med voksne har en seksualitet og en følelsesmessig utvikling som er en viktig del av barnets utvikling og selvforståelse. I neste del blir det gjort rede for hvordan omgivelsene rundt barnet kan påvirke barnets seksuelle utvikling. Videre en kort redegjøring av barns utvikling av kjønnsorganer samt barns seksuelle utvikling 0-5 år. Det blir til slutt gjort rede for barns følelsesmessige utvikling, samt hvordan dette er sentralt i barnehagens arbeid med forebygging av seksuelle overgrep. Barn trenger verktøy til å sette ord på følelser, samt tillit til at omsorgspersonene rundt tror på det dersom de forteller om noe som ikke føles greit. Til slutt belyser vi hvorvidt barn trenger kunnskap og begreper.

3.2.1 Barns seksuelle utvikling påvirkes av omgivelsene

Aasland (2015) forklarer at barn påvirkes av omgivelsene allerede fra første sekund etter at de er født. De fleste barn legges på mors bryst rett etter fødsel, dette for nærhet og varme. Det nyfødte barnet er totalt avhengig av sine omsorgspersoner for å få tilfredsstilt de grunnleggende behovene. Hun understreker omsorgspersonenes betydning for barns utvikling i livet og hvordan seksualiteten, som i likhet med identitet, utvikles i samspill med personer rundt oss. Gjennom positive og negative tilbakemeldinger tilpasser vi oss omgivelsene vi vokser opp i. For å kunne utvikle et positivt forhold til kroppen, god selvfølelse og selvtillit må barnet få den omsorgen det trenger- følelsen av å være elsket og ivaretatt.

Når barn og unge får utvikle et godt og trygt forhold til kroppen sin og dens funksjoner, slik at de kan akseptere sitt eget og andres følelsesliv uten unødvendige hemninger, har de god mulighet til å glede seg, og bli dyktige til å leve sitt liv. (Aasland 2015:21)

Dette belyser viktigheten med nærhet og god lovlig kroppskontakt allerede fra barnet er født og videre i utviklingsforløpet. Barn trenger også gode lovlige berøringer og kommunikasjon som gir barnet mulighet til å tilpasse seg for å bli trygg på seg selv og egen kropp. Etter hvert som barnet blir rundt ett år startet de fleste barn i barnehagen. Barnet er i barnehagen store deler av dagen og da er det viktig at de ansatte har kunnskap, omsorgsevner og forutsetninger til å ivareta barn slik at de gis mulighet til å utvikle seg selv til å bli trygge individer.

Langfeldt (2000) argumenterer for hvordan voksnes negative holdninger til barns seksualitet kan danne grunnlag for seksuelle problemer senere i livet, han sier *kan vi selv godta vår seksualitet, sikrer vi oss en indre trygghet som i neste omgang vil virke positivt på barnas oppfatning av seg selv som seksuelle individer* (Langfeldt 2000, s.91). Videre forklarer han at barn ofte oppdager at de fleste voksne ikke prater positivt om deler av kroppen som har med det seksuelle å gjøre, noe som kan føre til usikkerhet hos barn og mistillit til foreldre.

Voksnes reaksjon på at dette er et uønsket tema legger grunnlag for barns oppfattelse om at de ikke kan snakke om sin seksualitet. Det bidrar til å skape utrygghet for barns egne seksuelle reaksjoner, følelser og fantasier. Barn har egne kropp med kjønnsorganer som gir reaksjoner, noen foreldre kan tro at det ikke foregår noe seksuelt i barnet sitt, da de ikke opplever at barnet for eksempel onanerer. Langfeldt (2000) forklarer at barn har forskjellige måter å presentere sin seksualitet på, og at de trenger tilbakemeldinger, enten direkte eller indirekte. Voksne møter barn med forskjellige reaksjoner. De seksuelt tilbakeholdne barna får ofte positive reaksjoner, mens de pågående barna blir møtt med skepsis og avvisning. Han utdyper hvordan barn "speiler" seg i foreldrene og bygger opp egen selvforståelse. Gjennom oppdragelsen oppfatter barnet om kjønnsorganene skal forstås som noe negativt eller positivt. Når barnet opplever å bli straffet for sin seksuelle nysgjerrighet kan det i virkeligheten bety det samme som å bli straffet for å ha kjønnsorganer. Det samme gjelder om barnet opplever lyst i forbindelse med seksuelle leker- straff for medfødt evne til å føle seksuell lyst. Han beskriver hvordan slike tilbakemeldinger kan skape forskjellige seksuelle problemer. Noen av de han never er; seksualangst, vold, blotting, fetisjisme, prostitusjon og stramming av muskler i underlivet, eller motsatt, ingen kontakt med underlivet.

Dette støttes også av Aasland (2015) som forklarer at barn trenger kunnskap og språk om kropp, genitalier, kroppslig utvikling, pubertet, seksualitet, forplantning og følelser. For mange voksne kan de selv ha manglet åpenhet om dette i oppveksten- og dermed har en oppfatning av at det er noe man ikke prater med barn om. Noen voksne opplever også temaet som hellig, flaut eller stygt.

Voksnes negative holdninger til seksualitet kan skyldes innvirkning fra egen oppvekst. Seksualiteten blir noe man ikke prater om, noe man tenker ikke finnes i barnet. For at barn skal få en god og sunn utvikling trenger de kunnskap og positive tilbakemeldinger på sin seksualitet fra omsorgspersonene og ansatte i barnehagen. Dette med bakgrunn i at mennesker er født som seksuelle vesener, og seksualiteten er en del av vår biologiske utvikling på lik

linje som resten av kroppen og dens funksjoner. Aasland (2015) beskriver den seksuelle bevisstheten hos barn med at de påvirkes av erfaringer og holdninger de opplever i relasjon med viktige omsorgspersoner. Noen barn snakker ikke om følelser, verken hjemme eller i barnehagen. Det kan senere i livet være lite naturlig å ha ord som dekker kåthet, lyst, orgasme og lubrikasjon- om man snakker om kjønnsorganer bare i forbindelse med tissing, og ikke lærer eller får anledning til å sette ord på seksualiteten i oppveksten.

Hvordan voksne i omsorgsrelasjoner møter barns seksualitet legger grunnlaget for barnets seksuelle utvikling, men utviklingen påvirkes også i samspill med andre barn gjennom vennskap og lek. Öhman (2012) skriver at leken bidrar til barns selv- og meningsskapning. De oppdager egne sterke og svake sider, egne interesser og evner, samt hvordan barn forstår seg selv og andre. *«Leken er barnets måte å lære å kjenne verden på og øve på samspill med andre, og at leken skal derfor være fri fra voksenstyring»* (Barnstugeutredningen, 1978 gjengitt av Öhman, 2012, s.17).

Langfeldt (2000, s.64) forklarer at verdien av barns vennskap ofte blir undervurdert. Barns behov for å ha venner, samt muligheten til å ha vennskap i fred uten voksenforstyrrelser er en nødvendighet. Barn mister i dag mye av sin fritid grunnet voksenstyrte fritidsaktiviteter, noe som ikke var like vanlig tidligere. Dette fører til at barn får mindre tid til å leke i fred uten voksne, mindre hemmelige aktiviteter og dårlig mulighet til seksuelle leker. *De blir usikre på sin seksualitet fordi de voksne ikke gir klare signaler på at seksualitet er tillatt* (Langfeldt, 2000, s.64). Aasland (2015) beskriver at barns seksuelle barnlige leker og seksualitet ikke må forveksles med voksnes utfoldelse av seksuell aktivitet. Barn kjenner selv hva som er godt og spennende. Barn utforsker og erfarer også gjennom lek hvordan de kan påvirke andre og hva de påvirkes av. De prøver ut grenser og hvordan de kan kontrollere hva som skjer under leken, samtidig som de erfarer hva som gir opplevelse av lyst. Barn kan kjenne på deilige reaksjoner i underlivet, de kan kjenne på seksuelle følelser og skjønner ofte ikke hva det er.

Med andre ord har også leken med jevnaldrende betydning for barns seksuelle utvikling, og det må derfor gis rom for barns lek. Den er en viktig læringsarena på barns egne premisser uten voksenstyrt innblanding, hvor barnet får utforske og erfare. Det barn erfarer i denne formen for lek er erfaringer som ikke har noe med voksen seksualitet å gjøre. *«Leken skapes, forhandles og erfares i og gjennom det samspillet barna går inn i. Barn skaper mening gjennom å leke. Mening skaper kunnskap»* (Öhman, 2012, s.183).

I tillegg til at omgivelsene påvirker barns seksuelle utvikling, har også leken stor betydning. I neste del av oppgaven blir det gjort rede for hvordan kunnskap om kjønnsorganer og barns seksuelle utvikling er sentral for å forstå barns seksualitet, samt hvordan det skaper forutsetninger for å jobbe forebyggende i barnehagen mot seksuelle overgrep.

3.2.2 Seksuell utvikling 0-5 år

Som det tidligere i oppgaven har blitt referert til, påvirkes barn allerede fra første sekund de blir født. Langfeldt (1986, 2000) forklarer at det er viktig å ha kunnskap om kjønnsorganenes funksjon for å forstå barns seksualitet. Jenters klitoris og gutters penis er samme organ og fungerer på samme måte. Kjønnsorganene kan aktiveres passivt eller aktivt. Spontan ereksjon opptrer i alle aldre ofte når man ligger eller sitter, dette kan observeres allerede på ufødte barn i mors mage.

Barn er født med en trang for å sutte, dette varierer ut fra behov og har betydning for personlighetsmodning og velvære. Små barn er også opptatt av å ta på- og berøre egen kropp, de suger på egne tær, tar på tissen, håret, halsen, øynene og munnen. De bruker hendene og munnen for å utforske (Aasland, 2015). I følge Skarpsno (2013) nyter små barn også kroppskontakt og berøring fra voksne, og god kroppskontakt gir barn anerkjennelse av egen kropp. Seksuell opphisselse er noe medfødt og oppleves daglig. Følelsene av seksuell opphisselse fører til at barn blir interessert i eget kjønnsorgan, og opphisselsen danner en del av barns selvforståelse. Når barn opplever seksuell opphisselse har de voksnes reaksjoner stor betydning for hvordan barnet danner grunnlag for forståelsen av egen seksualitet (Skarpsno, 2013). Ansattes kunnskap om barns seksuelle utvikling kan være sentral i det forebyggende arbeidet i barnehagen. Skarpsno (2013) støtter et slikt syn, og sier at måten barnet blir møtt på i forbindelse med seksualitetens ulike aspekter er av stor betydning for hvordan barnet danner grunnlag for forståelse av egen seksualitet. Aasland (2015) forklarer at etter hvert som barn blir eldre, oppdager de eget kjønnsorgan. De oppdager også at jenter og gutter er forskjellige. Videre argumenteres det for at barna blir mer bevisste egen kjønnsidentitet og gjerne stiller spørsmål som blant annet omhandler hvor de kommer fra. Noen viser mer interesse enn andre, er nysgjerrige og retter oppmerksomheten mot spørsmål rundt det med kjønnsidentitet.

Barn er opptatt av både sitt eget og andres kjønnsorgan, gjennom lek utforsker de både seg selv og lekekameratene. Det er vanlig at barn i denne alderen leker doktor og andre seksuelle

leker som tisseleker, rumpelek eller pulelek og "å sexe". Videre utdyper hun at barn kan onanere eller masturbere, og det er observert barn helt ned i spedbarnsalder som har fått orgasme (Aasland, 2015). Skarpsno forklarer at barn i førskolealder snakker sammen og lærer av hverandre. Som i annen lek prøver barna ut forskjellige roller, noe som kan tyde på at seksuelle leker blant annet har en biologisk bakgrunn, og at den er viktig for barns utvikling. Det som særpreger barns seksuelle aktivitet er først og fremst utforskning, og barns erotiske handlinger har ingen mål utenfor det som finnes i barneverden (Aasland, 2015).

Barnehageansattes kunnskap om barns seksuelle utvikling, er sentralt i forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep, for å ha forutsetninger til å møte barna med forståelse i deres seksuelle uttrykk.

Barn erfarer ulike følelser fra de er født, og den komplekse virkningen mellom arvede disposisjoner og barnets miljø er en forutsetning for barns emosjonelle utvikling, samt at emosjonene er en viktig del av barns grunnleggende biologiske utrustning og personlighet (Haugen, 2015). Følelser og den følelsesmessige utviklingen står sentralt i barns seksuelle utvikling. Dette blir gjort nærmere rede for i neste del av oppgaven.

3.2.3 Barns følelsesmessige utvikling

Fossen (2013) forklarer at man bruker begrepet følelse med to ulike meninger; fysisk sansing og fornemmelser i egen kropp. Sansefornemmelsene er konkrete, og kan avgrenses til bestemte områder på kroppen, for eksempel å fryse eller hodeverk. Begrepet følelse kan også referere til opplevelsesmessig tilstand som er av emosjonell art, for eksempel sinne, glede og angst. *"Følelser er noe barn og voksne har felles, og ingen følelser er spesielle eller karakteristiske bare for barn"* (Fossen, 2013, s.25). En viktig del av barns modning og utvikling er at det får et differensiert følelsesliv og blir kjent med egne følelser og seg selv som menneske.

Fossen (2013) beskriver at emosjonene vanligvis blir delt inn i primære og sekundære emosjoner. De primære emosjonene er nært knyttet til å søke tilfredstillelse for grunnleggende behov, og observeres tidlig i barnets utvikling. Dette er følelser som skuffelse, frykt, tristhet, sinne, hengivenhet, glede og nysgjerrighet. De sekundære emosjonene utvikles gjennom erfaringer og sosial læring, og er forbundet med barnets relasjon til andre mennesker; kjærlighet, ensomhetsopplevelse, medfølelse, hat og sjalusi. Det er også følelser som dekker

barnets selvvurdering og selvfølelse som; skyldfølelse, skam, stolthet og selvtillit (Fossen, 2013). Når et barn opplever at behov og ønsker tilfredsstilles, skaper det positive følelser, *slike opplevelser kan også gi barnet en følelse av mestring og kompetanse og øke selvfølelsen og selvtilliten* (Fossen, 2013, s.40-41).

Haugen (2015) forklarer at emosjonelle opplevelser er ulikt for alle barn. Opplevelsen er subjektiv, og settes i gang av både ytre og indre forhold, som egne tanker. Videre beskrives barns følelser som aktive, og at de uttrykkes på forskjellige måter. Barns uttrykk for deres opplevelse i øyeblikket ved både positive og negative følelser, er normale reaksjoner. Opplevelser, fysiologiske eller kroppslige reaksjoner og handlinger er nært forbundet med hverandre og viser seg hos både barn og voksne.

Barn er med andre ord født med evnen til å reagere følelsesmessig i spontane reaksjoner og gjennom det barnet erfarer, men også tanker kan få frem følelsesmessige reaksjoner. Hvordan vi reagerer og utvikler oss er ulikt for alle mennesker. Dersom et barn eksempelvis har opplevd å bli utsatt for overgrep, kan erfaringen og tankene omkring hendelsen bringe frem følelsesmessige reaksjoner i ettertid. På den måten er ansattes kunnskap om barns følelsesmessige uttrykk og utvikling viktig i det forebyggende arbeidet i barnehagen, mot seksuelle overgrep.

Fossen (2013) skriver at modning og utviklingen i barnets følelsesliv og personlighet ikke utvikles passivt, men at ansvaret for barn forutsetter en holdning som er aktiv og engasjert fra omgivelsene. Hun poengterer at dette kan være både givende og krevende, men at når omgivelsene er engasjert og bryr seg, er det store muligheter for at barnet vil noe med sitt liv. På den måten lever ikke barnet bare for å tilfredsstille det som skjer i øyeblikkets innfall og ønsker. Videre skriver hun at når barn føler andre tar ansvar og ønsker det godt, er mulighetene store for at barnet selv utvikler omsorgsfølelse og godvilje ovenfor andre.

Som det kommer frem her, er barns følelsesmessige utvikling avhengig både av barnet selv, men også av omgivelsene barnet befinner seg i. Videre blir det gjort rede for hvordan relasjoner og trygg tilknytning kan ha innvirkning på barns følelsesmessige utvikling, og hvordan dette kan være sentralt i forebygging av seksuelle overgrep.

3.2.4 Trygg tilknytning og relasjoner er sentralt i barns følelsesmessige utvikling

I følge Haugen (2015) handler tilknytning om barns relasjoner og emosjonelle bånd til sine nærmeste omsorgspersoner. Når barnet befinner seg unna sine omsorgspersoner vil barnet

føle emosjonell uro eller engstelse, og iverksette atferd med formål om å få direkte kontakt med omsorgspersonene igjen. Når barnet blir eldre er tilknytningsreaksjonenes intensitet sjeldnere og mindre. Utvikling av det intellektuelle og språklige hjelper også barnet til å sørge for egen følelse av sikkerhet uten omsorgspersonene innenfor rekkevidde.

Brandtzæg, Torsteinson & Øiestad (2015) argumenterer for at barnehagen må legge til rette for at barn får tid til å etablere en sekundær tilknytning til minst en ansatt i barnehagen, slik at barnet opplever at den ansatte er der når barnet har behov for det. Videre forklarer de at sekundære tilknytningsrelasjoner kan, for barn med utrygg tilknytning med sine nære omsorgspersoner, ha stor betydning under forutsetning av at barnehagen har fokus på nære relasjoner. Gjennom nære relasjoner utvikler barnet seg mentalt og får en selvoppfatning av seg selv som sosialt individ. Uten trygg tilknytning kan ikke barn oppleve ro til å utforske og lære under barnehageoppholdet. Trygghet skapes innenfra, med en indre ro fra stress og ubehag, og ved at man blir forstått og tatt på alvor. Videre forklares det at for at små barn skal forså seg selv, og regulere egne følelser, er de avhengig av voksne. Den emosjonelle utviklingen de tre første årene er grunnleggende i barnets utvikling.

Om barnehagen fokuserer på trygg tilknytning og gode relasjoner legger de grunnlag for at barnet kan føle seg trygg og ha muligheten for å utvikle god selvoppfatning, samt oppleve ro til å utforske og lære under barnehageoppholdet. I likhet med det, trenger barn støtte til å håndtere egne følelser i hverdagen. «*Barnet trenger noe å strekke seg mot, og positive forventninger fra omgivelsenes side forteller at vi voksne har tro på hans eller hennes kompetanse*» (Fossen, 2013, s.39). I arbeidet med å forebygge seksuelle overgrep, er det sentralt at barnehageansatte er åpen for barnas betroelser og emosjonelle uttrykk.

Den trygge tilknytningen skaper grunnlag for at barn skal utvikle seg på en god måte. Mathisen (2008) utdyper at tilknytningsforhold tidlig i livet spiller stor rolle for kvaliteten senere. På grunnlag av tidligere erfaringer gjennom samspill, utvikler barn egenoppfatning av seg selv, sine omsorgspersoner samt forventninger fra disse. Erfaringene legger grunnlag for tilknytningsatferd og tilknytningsmønstre senere i livet. Når dette skal sees i sammenheng med forebygging av seksuelle overgrep, sier Langfeldt (2013) at tilknytningsstiler legger grunnlag for seksuelle relasjoner senere i livet. Det legges tidlig grunnlag for hvordan barn knytter seg til andre mennesker. Å være mentalt tilstede for barn helt fra de er nyfødte, være sensitiv, aksepterende og samarbeide er grunnlag for trygg tilknytning. Man må også formidle positive holdninger til kropp og seksualitet. "*Usikker tilknytning kan føre til alvorlige*

seksuelle problemer i ungdomstiden og i voksen alder" (Langfeldt, 2013, s.40). Det argumenteres for at vi også bruker seksualiteten til å skape relasjoner- vi blir seksuelt tiltrukket av relasjoner som er viktige for oss. Langfeldt (2013) forklarer at overgripere ofte har rot i tidlig relasjonsskade, med et negativt eller skadet forhold til seksualitet. Mange som begår overgrep har selv vært utsatt for omsorgssvikt eller seksuelle overgrep i barndommen. Den relasjonelle spenningen mellom overgriperen og omgivelsene har påvirkning på menneskers følelsesmessige- og seksuelle identitet i samspill med andre.

Tilknytningen og følelsene barn erfarer i relasjon med omsorgspersoner har med andre ord noe å si for hvordan barnet utvikler seg senere i livet- også seksuelt. Det kan forebygges at barn selv blir overgripere som voksen, ved at de får et godt utgangspunkt til å utvikle seg gjennom gode relasjoner og trygg tilknytning i barndommen.

I motsetning til trygg tilknytning, kan relasjonsskader tidlig i livet utvikle hjernen på en uheldig måte. Siegel (2012) støtter opp om dette, og peker på at erfaringene vi gjør oss i relasjoner påvirker hvordan vi mentalt konstruerer virkeligheten. Påvirkningen skjer gjennom hele livet, men er mest kritisk i de tidlige årene av barndommen. Mønstre av relasjoner og emosjonell kommunikasjon påvirker hvordan hjernen utvikles. Fossen (2013) beskriver at mennesker kommuniserer følelser via ulike kanaler. Følelser uttrykkes gjennom bevegelse og motorikk, gjennom kroppsholdning, gjennom øyne og blikket, gjennom stemmekvalitet og ordvalg og gjennom mimikk og ansiktsuttrykk. Å kommunisere gjennom formidling av følelser er sentralt, og omgivelsene blir påvirket gjennom våre følelsesuttrykk. Man kan noen ganger oppleve å ikke ha kontakt med egne følelser og handling. Prosesser blir styrt av prosesser vi ikke kan kontrollere, og det kan da være vanskelig å forstå og forklare vår handling.

Barns følelsesmessige reaksjon kan komme til uttrykk i ettertid av en hendelse. Dette understreker hvordan ansattes kunnskap og oppmerksomhet i forhold til barns følelsesmessige uttrykk i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep er sentral. Hvordan voksne kommuniserer følelsesmessig med barn kan påvirke barns emosjonelle utvikling. *Det dreier seg om å bli kjent med og håndtere følelser, og utvikle evnen til å erfare, tåle og uttrykke både positive og negative følelser* (Brandtzæg et al., 2015, s.19). Barn trenger voksne som er følelsesmessig til stede i relasjoner og situasjoner, og som hjelper de til å håndtere sine følelser. Barn i barnehagen må gis rom og tid for å skape sekundær tilknytning og gode relasjoner slik at de ansatte kan hjelpe barna med å håndtere egne følelser, men også lære

hvordan man følelsesmessig kommuniserer og forstår andre. Jacobsen & Svendsen (2010) poengterer at den mest komplekse prosessen vi gjennomgår i utviklingen er emosjonsregulering, og at det gjennom denne utviklingen er omsorgspersoner som hjelper og støtter barnet.

Ved at barnehagen har fokus på hvordan de ansatte kommuniserer følelsesmessig i relasjoner, hjelper de barn til å håndtere følelsesmessige erfaringer, og barna får oppleve at deres erfaringer er betydningsfulle. Som en av de viktigste oppgavene i barnets utvikling er omsorgsgiveres regulerings effekt på barns følelsesmessige opplevelser- dette kalles for andre-regulering. (Cozolino, 2009, gjengitt av Baarud & Nordanger, 2014). «*Sensitiv andre-regulering innebærer å være inntonet mot spedbarnets følelsesmessige tilstand og atferd, og å gripe inn og gjenetablere velbehag når spedbarnet er frustrert eller gir uttrykk for ubehag*» (Baarud & Nordanger, 2011, gjengitt av Baarud & Nordanger 2014). Dette gir barnet betryggende erfaringer, og hjelper barnet til å danne egne indre arbeidsmodeller for selvregulering (Kogan & Carter, 1996, gjengitt av Baarud & Nordanger, 2014). Fossen (2013) poengterer at utvikling av egenvilje står sentralt i småbarnsalderen, og at barn i denne alderen gjerne vil bestemme og styre med utgangspunkt i egne ønsker og behov. Metodene omsorgspersonene bruker for grensesetting og imøtekommelse av barnet, kan få betydning for barnets viljestyrke og selvsikkerhet. Dersom barnets aktivitetsforsøk sjelden når frem eller at barnet protesterer og barnets vilje blir straffet kan barnet begynne å utvikle en selvoppgivende holdning.

Dersom barn får en selvoppgivende holdning og opplever å ikke nå frem med sine ønsker og uttrykk hverken hjemme eller i barnehagen, vil det ikke utvikle vilje til å uttrykke seg selv, og kan få følelsen av at å uttrykke seg er nytteløst. Dette er også gjeldende for barn som opplever ulike former for omsorgssvikt. Fossen (2013) påpeker at barn som opplever å bli straffet med fysiske og psykiske metoder som ydmykelses, trusler, utskjelling og utfrysning selv kan bli voldelige, være aggressive og uregjerlige som resultat av de oppdragelsesformer de har blitt utsatt for. Kinge (2009) skriver at ansattes møte med både store og små barn i barnehagen som viser vansker, ikke må se vanskene uavhengig med barnets miljø. Det må åpnes dialog hvor barnet kan få mulighet til å finne ord og uttrykk som beskriver deres opplevelse. *Hvor mange barn er det ikke som i voksenalder kan se tilbake på savn, frustrasjoner og ensomhet når det gjelder den følelsetilstanden og den livssituasjonen de en gang befant seg i?* (Kinge, 2009, s.44).

Dersom barn gis verktøy til å kommunisere egne følelser kroppslig og verbalt, samt opplever at ansatte i barnehagen tar deres betroelser på alvor, kan det være sentrale elementer i arbeidet med forebygging av seksuelle overgrep. Videre i oppgaven belyses det hvorvidt det er viktig å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet og følelser i forhold til forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep.

3.2.5 Hvorvidt er det viktig å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser?

Studien tar for seg å undersøke på hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep. Som tidligere nevnt, er mennesker født som seksuelle vesener, og barn utvikler seg seksuelt. For mange voksne kan tanken om at barn har en seksualitet være vanskelig å forholde seg til, både fordi den forbindes med voksnes seksualitet, og fordi det er noe som forbindes med privatlivet- som ikke skal deles med andre. Samtidig er det de voksnes tilbakemeldinger på barns seksualitet og følelsesmessige uttrykk som legger grunnlaget for hva som er greit, lov og normalt.

Langfeldt (2000) argumenterer for at vi i dag har mer kunnskap om seksualitet enn tidligere, men at fokuset i de siste 20 årene har vært rettet mot seksuelle overgrep i større grad enn mot de positive sidene med seksualiteten. Dette kan ha ført til at vi ikke klarer å kombinere de positive og de negative sidene, fordi vi ikke blir oppmuntret til å nyte seksualiteten, og gjennom det lære gjensidig seksuell forståelse og respekt. *Så når vi ikke påtar oss ansvaret for barnets seksuelle utvikling, men bare lar det skure å gå, skyldes det nok våre egne seksuelle fordommer og negative syn* (Langfeldt, 2000, s.55). Samtidig lever barn og unge i en tid i endring, der seksuell forståelse endres, og hvor det er viktig å få positiv forståelse for å tilpasse seg.

Voksne forbinder ofte barns seksualitet med det voksne legger i seksuell utfoldelse. Når vårt fokus rettes mot det negative som omhandler seksualiteten på en slik måte at all det positive forsvinner, og vår åpenhet tilsløres- hvorvidt er vi i stand til å formidle kunnskap til barn om kropp og seksualitet?

Aasland (2015) forklarer at både omsorgspersoner og de som jobber med barn ofte opplever det som vanskelig å prate med barn om kropp og seksualitet. Noen ønsker at barna selv skal stille spørsmål og at barna må være i en "viss alder" for å samtale om temaet. Andre ønsker at barna heller skal lære dette på skolen eller gjennom internett. Videre blir det beskrevet at

pedagoger kan oppleve det som vanskelig å jobbe med temaet fordi det er ulike ønsker fra foreldrene, som kan avhenge av blant annet kulturell og religiøs bakgrunn. Dette kan ha bidratt til at barnehager har unngått tema om kropp, seksualitet, unnfangelse, kjærlighet, kjønn og kjønnsorganer, og delegerer ansvaret for denne delen av barns utvikling til foreldrene.

For at barn skal ha forutsetninger for å uttrykke seg om eventuelle seksuelle overgrep, trenger de kunnskap om egen kropp, seksualitet, følelser, gode- og vonde berøringer, samt gode- og vonde hemmeligheter. Det nytter ikke å la bevisstgjøringen være overlatt til tilfeldighetene. Barn trenger kunnskap allerede fra de er små for å utvikle et sunt forhold til egen kropp, ikke bare for å utvikle et positivt forhold til seksualitet og eget selvbilde, men kropp generelt. Om barna ikke er opplyste og vet at de voksne tar dem på alvor, samt at de ikke har et sunt forhold til seksualitet, kan de heller ikke forstå egne grenser når noe ulovlig og vondt skjer. Heller ikke hva de kan gjøre dersom de opplever å bli utsatt for overgrep.

Vi lever i et samfunn hvor barna tidligere og tidligere får tilgang til internett, og hvor kroppspress også starter tidligere. Sosiale medier bygger på et bilde av veltrente, tynne og lett-kledde kropper. Barna søker etter svar og kan danne seg bilder av hvordan ting henger sammen. *Det nye, digitale universet har skapt radikalt nye muligheter for informasjonstilgang og kommunikasjon. I dette samfunnet er de frigjørende mulighetene enorme, men snubletrådene er mange* (Bjørnsrud & Nilsen, 2014, s.25). Om barna ikke har kunnskap om egen utvikling; at alle er forskjellige, hvordan kroppen utvikler seg eller hvor vi kommer fra, er sannsynligheten stor for at barna får en forvrengt virkelighetsoppfatning av den naturlige kroppslige utviklingen. Internett gir oss i dag store muligheter, hvor det meste ligger tilgjengelig for alle. På den måten kan vi risikere at barns virkelighetsoppfatning av den naturlige kroppslige og seksuelle utviklingen blir overlatt til tilfeldighetene.

Raundalen og Schultz (2012) skriver at barn er små forskere som hele tiden systematiserer og studerer det som skjer rundt dem, hva som skjer med dem, hvem de er, hvorfor mennesker handler som de gjør og om fremtiden. De sier videre at barn spør og provoserer- de er ikke passive mottagere av voksnes behovstilfredsstillelse. Med bakgrunn i dette er det desto viktigere at personalet i barnehagen gir barna kunnskap om det som omhandler dem selv, deres utvikling og hva de kan gjøre dersom de opplever noe vondt. I barnehagen lærer de ansatte barna strategier for hva de skal gjøre om noen sier eller gjør dem noe vondt. Som regel gjelder dette i samhandling med andre barn, men de må også bli opplyst om at dette kan

omhandle voksne eller eldre barn også. Ikke bare trengs det verktøy for å si ifra, men barnet må også ha mot til å si ifra om det opplever noe som ikke er greit, og det trenger å vite at noen er interesserte i å høre på.

I likhet med kunnskap om kropp og seksualitet for forebygging av seksuelle overgrep, trenger barn også å ha kunnskap og et utviklet begrepsapparat for å sette ord på de følelsene det kjenner på- og for å gjenkjenne andres følelser. Fossen (2013) forklarer at manglende samsvar mellom barnets evner og prestasjonskrav i barnehagen kan gjøre barnet likegyldig og uinteressert. Det er derfor viktig at barn møter adekvate alderstilpassede krav og forventninger, dette med tanke på utvikling av selvfølelse og personlig utvikling. Gjems (2009) peker på at barn i førskolealderen lærer gjennom samtale med andre barn og voksne. Gjennom gode samtaler kan voksne dele kunnskap og forståelse, samtidig som aktiv deltagelse gir barn viktige erfaringer med å lære språk.

Gjennom hverdagssamtalene kommuniserer voksne til barn hvordan de ønsker og forventer at barna skal snakke, hva de skal snakke om, og når. Dette formidles gjennom ordene de voksne velger, og ikke minst like tydelig gjennom tonefall de sier ordene i, hvilken sammenheng ordene brukes i, og med hvilket kroppsspråk. (Gjems, 2009, s.39)

For at barn skal ha forutsetninger for å utvikle sunt forhold til egen kropp, vite hva som er lov og hva de kan gjøre dersom de opplever noe som ikke føles greit, trenger de begreper for å fortelle. Det krever at de ansatte i barnehagen kommuniserer følelsesmessig gjennom kroppsspråk og begrepsbruk i hverdagen, og gir barna forutsetninger til å fortelle dersom de har opplevd å bli utsatt for seksuelle overgrep.

3.2.6 Barn trenger begreper for kjønnsorganene

Aasland (2014) forklarer at barn ofte lærer seg begreper for hele kroppen, men at de gjerne bare har ett ord for kjønnsorganet, tissen, og argumenterer for at de latinske begrepene som for eksempel vagina, vulva, skjede, penis og testikkel kan være greie begreper å bruke når man lærer barn om kjønnsorganene. Når barn har kunnskap og begreper kan det bli enklere å si ifra om de opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep. Barn må få vite at det er godt og fint å ta på egen tiss, men også at voksne ikke har lov til å ta på barns tiss, og at barn ikke skal ta på voksnes tiss. Langfeldt (2013) understreker at språket spiller en viktig rolle for å identifisere kjønnsorganene og deres funksjon. Guttene har ofte mer eksakt språk for de

seksuelle funksjonene enn jentene, og det er samfunnets normer som bestemmer hvilke ord man kommer til å lære om kjønnsorganene.

Det har blitt redegjort for hvorvidt barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser er sentralt i forebygging mot seksuelle overgrep. I tillegg har betydningen av ansattes kunnskap om seksuell utvikling i møte med barns seksuelle uttrykk blitt belyst. Videre i oppgaven presenteres forskning og teori om forebyggende arbeid. Det blir først gjort rede for hvordan negative erfaringer i barndommen kan påvirke fysisk og psykisk helse. Da vi vet at det i mange tilfeller er slik at de som begår overgrep- har vært utsatt for overgrep selv i barndommen, blir faktorer som kan ligge til grunn hos overgriper presentert. Det blir også gjort rede for forebyggende arbeid i barnehagen. Til slutt redegjøres det for mulige effekter av forebyggende arbeid, samt avdekking og senskader som kan oppstå etter å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep.

3.3 Forebygging; fysisk og psykisk helse

Det har blitt redegjort for barns seksuelle utvikling, barns følelsesmessige utvikling samt hvordan ansatte i barnehagen kan være til støtte og hjelp. Samtidig har det blitt pekt på i hvordan denne utviklingen kan være sentral i forebygging av seksuelle overgrep.

Barns kunnskap er sentral for at de skal få verktøy til å fortelle om de blir utsatt for overgrep. Også fordi det gir gode vekstmuligheter slik at de utvikler et positivt syn på egen seksualitet, og godt grunnlag for fysisk og psykisk helse. Samtidig kan det forebygge at barn selv begår overgrep i voksen alder. For barn som opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep er belastningen stor, og det kan få store konsekvenser for barnets utvikling senere i livet. Center on the developing child (2014) argumenterer for at en viktig del av barns utvikling er å takle mild eller moderate former for stress. I møte med nye eller truende situasjoner reagerer kroppen med økt hjertefrekvens, blodtrykk og kroppen utskiller kortisol, som er stresshormoner. Støttende voksenrelasjoner kan hjelpe barn som opplever aktivering av stresssystemet tilbake til basisnivået. Om barn utsettes for ekstrem, langvarig stress og utilgjengelige støttende voksenrelasjoner, kan giftig stress føre til skade på det kroppslige systemet og hjernens arkitektur, og kan gi langvarige konsekvenser. Barns evne til å takle stress tidlig har konsekvenser for fysisk og psykisk helse gjennom hele livet.

Regionalt ressurscenter mot vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) beskriver at *Omfanget av vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt er i dag så omfattende at Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer det som et folkehelseproblem. Å vokse opp med vold eller leve med vold som voksen, kan gi alvorlige helsemessige og sosiale konsekvenser* (RVTS Nord, 2017).

I neste del av oppgaven blir det gjort rede for hva som legges i forebyggende arbeid i barnehagen.

3.3.1 Hvordan kan man i barnehagen jobbe for å forebygge seksuelle overgrep?

Aasland (2014) understreker at seksualiteten er en del av en helhet, og forklarer at vi ikke kan se på det isolert- men at barn gjennom lek lærer mye om seg selv og andre. Det er viktig at omsorgspersonene til barna, eksempelvis foreldre og ansatte i barnehager, er bevisst på at barn får utforske kroppen sin, og at vi tørr å sette ord på alle kroppsdelene våre- inkludert kjønnsorganene. Aasland forklarer videre at det er forskningsmessig belegg for å hevde at barn som kan mye om kroppen sin, hvordan den fungerer, og hvordan barn blir til- og som har noen voksne de kan prate om dette med, gis større anledning til å fortelle om at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep.

Barn med kunnskap om egen seksualitet gis større anledning for å fortelle om de har blitt utsatt for seksuelle overgrep. I strategiplanen «Barndommen kommer ikke i reprise- strategiplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom 2014-2017» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2013), argumenteres det for at barn trenger kunnskap om seksualitet og kropp, fysisk og psykisk vold og om seksuelle overgrep. Dette for å bidra til at barn kan sette grenser og sette ord på vanskelige opplevelser. Det kommer videre frem av strategiplanen at fagpersoner og ungdommer lenge har etterlyst at barn må få informasjon, og at skolen er en fin arena for å få tilgang på dette. Samtidig pekes det på utfordringer med å nå alle barn og ungdom grunnet mangel på alderstilpasset informasjon (Barne- og likestillingsdepartementet, 2013, s.14-15). Strategiplanen legger vekt på ansattes kompetanse, og at det er avgjørende for å oppdage barn som trenger hjelp. Videre understrekes det at ansattes kompetanse bidrar til å øke barns motstandskraft mot psykisk uhelse gjennom å jobbe med tilknytning, samspill, sosial kompetanse, trøst og hjelp til å regulere følelser samt at

barnehagen bør ha faste rutiner ved bekymring omkring barns omsorgssituasjon (Barne- og likestillingsdepartementet 2013, s.93).

Det pekes med andre ord på viktigheten av at barn har kunnskap, men på grunnlag av manglende alderstilpasset informasjon til barn- og ungdom er dette en utfordring. Samtidig står det ingenting om å gi informasjon til barn i barnehage, kun skolebarn. Det som legges vekt på under forebyggende tiltak i barnehagen er å gi voksne kunnskap om hvordan de skal avdekke. Det står imidlertid ikke noe om å gi voksne kunnskap om hvordan de kan eller bør informere barn om egen seksualitet, hemmeligheter, berøringer og kropp. Det som påpekes er at ansatte skal støtte- samt gi barn kunnskap om følelsesmessig utvikling for å øke barns motstandskraft mot psykisk uhelse.

I 2005 publiserte Child abuse & neglect forskningsartikkelen «Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the contexts of disclosure» (Jensen, Guldbrandsen, Mossige, Reichelt & Tjersland, 2005). Det ble gjennomført en kvalitativ studie som tok utgangspunkt i barnets perspektiver- samt i hvilke kontekster barn avslører at de har blitt utsatt for overgrep. Av studien kommer det frem at det er utfordrende for barn å utrykke seg om noe som det i utgangspunktet har blitt fortalt at skal være hemmelig. Ofte er innfallsvinkelen fra overgriper, at det som skjer må forbli en hemmelighet mellom overgriper og barnet. Videre kommer det frem av studien at overgrep oppleves som forvirrende og stressende for barn, og at det derfor er vanskelig å snakke om det- særlig dersom det ikke finnes rutiner for å snakke om slike tema i familien. Barn er svært sensitive med hensyn til sine omsorgspersoner, og føler ofte behov for å beskytte familien sin. Barn kan frykte for konsekvensene for familien og overgriperen dersom det avslører å ha blitt utsatt for overgrep. Som nevnt skaper overgriper forventninger om at overgrepet hemmeligholdes- barnet kan for eksempel bli fortalt at det kommer til å skje noe skummelt med noen barnet er veldig glad i dersom det forteller. Samtidig skaper ofte overgriperer nær relasjon og tillit til barnet som gjør at barnet kan oppleve lojalitetskonflikt og samvittighet overfor overgriper. I studien fant forskerne også at barn har behov for støtte for å fortelle om sine erfaringer rundt seksuelt misbruk. Det pekes på betydningen av å ha felles referanseramme med den som barnet skal fortelle om overgrepet til. Dersom den voksne skaper felles referanseramme i form av å invitere til samtale om tematikken, eller for eksempel leser en bok eller forteller en historie som omhandler det aktuelle tema- kan barnet lettere relatere seg til det og finne for det som

har hendt med det selv. På den måten kan den voksne fungere som en støtte for barnet, og hjelpe barnet til å forstå hva som har skjedd, og til å sette ord på det (Jensen et al., 2005).

Dersom ansatte i barnehagen har kunnskap om hva som skal til for at barn forteller om overgrep, kan det virke forebyggende gjennom å avdekke og stoppe de aktuelle overgrepene. Barn trenger en arena for å kunne fortelle om overgrep. De trenger å ha en plass hvor de kan snakke om tematikken- en felles referanseramme som for eksempel lese en bok, eller i barnehagesammenheng ei samlingsstund om tematikken.

Barneombudet skrev 8.april 2011 en oppfordring til kunnskapsdepartementet og helse- og omsorgsdepartementet om å få i gang et samarbeid for å implementere et undervisningsopplegg om seksuelle overgrep i norske barnehager og skoler (Hjermann & Viljugrein, 2011). I brevet beskrives det at det er flere jenter som har vært utsatt for seksuelle overgrep uten å være klar over det. Først når de har fått undervisning i skolen har de blitt bevisst på hva de har vært utsatt for. Det vises også til flere undervisningsopplegg, blant annet «det er mitt valg» og «barnehagepakken», og argumenterer med at seksuelle overgrep har store samfunnsmessige konsekvenser både personlig, økonomisk og sosialt, samtidig som de peker på fysiske og psykiske plager senere i livet. De skriver:

Barn må lære å kjenne igjen krenkelser. De må vite hva et seksuelt overgrep er og de må kjenne til at det finnes gode og dårlig berøringer og at de selv bestemmer over egen kropp. I tillegg må de vite at det finnes hemmeligheter som faktisk skal deles med andre. Å implementere et undervisningsopplegg om dette vil kunne gi barn et verktøy til å gjenkjenne overgrep. Det handler både om å gjenkjenne overgrep hvis en selv skulle bli utsatt for det, eller gjenkjenne overgrep hvis en venn skulle fortelle om dette. Da må barn vite hva de skal gjøre og hvem de skal snakke med. (Hjermann & Viljugrein, 2011, s.1)

Vi vet at barn som har fått hjelp til å håndtere seksuelle overgrep tidlig får mindre senskader senere i livet. I barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013, s.12) peker på at seksuelle overgrep også medfører store samfunnsøkonomiske kostnader på bakgrunn av fysisk og psykisk helsearbeid, politi og barneverntiltak. Viktigheten av barns kunnskap tidlig i livet er viktig for å forebygge helseproblemer.

The Cochrane collaboration publiserte i 2015 en metastudie som baserte seg på å finne ut effekten av skolebasert undervisningsprogram som hadde i hensikt å forebygge seksuelle overgrep mot barn (Walsh, Zwi, Wolfenden & Shlonsky, 2015). Felles for undervisningene de undersøkte, var at de var tilpasset barnas alder og kognitive nivå. Temaene barna fikk i undervisningen omhandlet eierskap til egen kropp, forskjellige typer berøringer, samt å kunne

gjenkjenne potensielle overgrepssituasjoner, gjøre motstand eller rømme fra slike situasjoner. I tillegg fikk barna undervisning i gode og vonde hemmeligheter samt hvordan og hvem du skal fortelle det til om overgrep har funnet sted. Anmeldelsen tok utgangspunkt i systematisk søk i forskningsdatabaser hvor det ble tatt utgangspunkt i tidligere aktuell forskning som var gjort på området. Det ble funnet tilsammen 24 studier som var utført med 5802 deltagere i alderen 5 til 18 år, og som gikk på skole i USA, Canada, Kina, Tyskland, Spania, Taiwan og Tyrkia. Materialet som ble brukt i undervisningsmetodene var film, video eller DVD, skuespill, sanger, fargebøker, tegneserier, dukker og multimedia-presentasjoner. Undervisningsmetodene gikk på øving, trening, rollespill samt diskusjoner og tilbakemeldinger. Resultatet fra undersøkelsen viste at undervisningen øker barns kunnskap om seksuelle overgrep, øker barns evne til å beskytte seg selv, gir liten eller ingen forskjell for barns angst, eller frykt for å bli utsatt, samt at flere vil fortelle at de er blitt eller blir utsatt for seksuelle overgrep. Vi viser til funnene i metastudien i tabellen under, utarbeidet av Kunnskapssenteret:

Resultattabell 1. Undervisning på skolen for å forebygge seksuelle overgrep

Resultater: hva skjer?	Elever som IKKE får undervisning om seksuelle overgrep	Elever som får undervisning om seksuelle overgrep	Tillit til resultatet
Beskyttende atferd¹ Trolig øker ferdigheter i å beskytte seg selv blant barn som får undervisning om seksuelle overgrep	390 per 1000	795 per 1000 (559 til 914 per 1000)*	⊕⊕⊕⊖ Middels
Forteller om seksuelle overgrep Trolig vil flere fortelle at de blir utsatt for seksuelle overgrep blant barn som får undervisning om seksuelle overgrep	4 per 1000	14 per 1000 (5 til 45 per 1000)*	⊕⊕⊕⊖ Middels

* Tallene i parentes viser feilmarginen - et mål på hvor usikkert resultatet er på grunn av tilfeldigheter. Den angir hvor rimelig det er å anta at resultatene ikke bare gjelder for dem som ble undersøkt akkurat her, men også for alle andre liknende personer. Det er rimelig å anta at resultatet i 95 av 100 tilfeller vil ligge innenfor den oppgitte feilmarginen. ¹ Bans beskyttende atferd handler om å lære seg å holde seg unna fremmede, at de bestemmer over sin egen kropp og at ingen andre skal ta på dem. Beskyttende atferd ble målt med spørreskjemaer og vignett-eksempler.

Resultattabell 2. Undervisning på skolen for å forebygge seksuelle overgrep

Resultater: hva skjer?	Hvor stor forskjell?	Tillit til resultatet	Hva er tallene bak?
Kunnskap¹ om seksuelle overgrep Trolig øker kunnskap om seksuelle overgrep blant barn som får undervisning om seksuelle overgrep	▲▲▲ Moderat	⊕⊕⊕⊖ Middels	0,61 SMD ² lavere hos de som fikk undervisning (0,45 til 0,78 lavere)*
Angst og frykt for seksuelle overgrep Trolig liten eller ingen forskjell på angst eller frykt for seksuelle overgrep blant barn som får undervisning om seksuelle overgrep	▲▲▲ Liten til ingen	⊕⊕⊕⊖ Middels	0,08 SMD ² lavere hos de som fikk undervisning (0,22 lavere til 0,07 høyere)*

* Tallene i parentes viser feilmarginen - et mål på hvor usikkert resultatet er på grunn av tilfeldigheter. ¹ Faktakunnskap ble målt med spørreskjemaer og vignett-eksempler. ² Forfatterne laget metaanalyse av effekt og brukte standardiserte gjennomsnittsforskjeller (på engelsk Standardized Mean Difference - SMD). SMD er brukt fordi primærstudiene har målt utfallene på ulike måter (bruk av ulike skåringsinstrumenter). Når vi forenkler tolkningen av effekt i form av SMD, sier vi at: SMD på 0,2 er en «liten effekt», SMD på 0,5 er en «moderat effekt» og SMD på 0,8 er en «stor effekt»

(Tabell hentet fra: <http://kunnskapssentret.no/publikasjoner/undervisning-om-seksuelle-overgrep-virker-trolig-forebyggende>).

Av tabellen kommer det frem at evnen til å beskytte seg selv hos barna som *ikke* hadde deltatt på undervisningsprogram var 390 av 1000. Til sammenligning viste 795 av 1000 barn som hadde deltatt på undervisningsprogram evne til å beskytte seg selv. Tallene viser at nesten dobbelt så mange viser evne til å beskytte seg selv etter å ha deltatt på undervisningsprogram om seksuelle overgrep. I tillegg kommer det frem av tabellen, til tross for at tallene i utgangspunktet er lave, at det er tre ganger så mange barn som forteller om overgrep etter å ha deltatt på det samme undervisningsprogram, kontra de som ikke hadde deltatt. Det kommer dermed frem at det er virkningsfullt å lære barn om seksuelle overgrep i skolen, og kan basert på det, forsiktig trekke slutning om at å opplyse barn, gi de kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser også i barnehagen, kan være virkningsfullt. Barna får kunnskap som ikke bare gir de verktøy for å fortelle, men også forutsetninger til å beskytte seg selv, samt vite hvem de kan betro seg til om de, eller noen de kjenner blir utsatt for seksuelle overgrep.

I denne delen av oppgaven har det blitt argumentert for hvorvidt det er viktig av at barn har kunnskap om kropp, seksualitet, berøringer, hemmeligheter, følelser og seksuelle overgrep. Det kommer frem at barn lettere forteller om de selv, eller noen de kjenner har blitt utsatt for seksuelle overgrep dersom de har kunnskap samt en arena for å betro seg. Samtidig belyses det at barnehager og skoler opplever utfordringer med å gi barn kunnskap på bakgrunn av manglende alderstilpasset verktøy. Det kommer også frem at barn ikke utvikler mer frykt, eller angst av å få kunnskap. En kan stille spørsmålstegn ved hvorfor hovedfokuset generelt i forebyggende arbeid er rettet mot voksnes kunnskap om å gjenkjenne barn som lever med virkeligheten av seksuelle overgrep? Har ikke barnehageansatte kunnskap nok om hvordan de kan informere barn, slik at barna får redskaper til å beskytte seg selv- også før overgrepene finner sted? Neste del av oppgaven tar for seg avdekking av seksuelle overgrep.

3.3.2 Avdekking i barnehagen

Når det kommer til avdekking av seksuelle overgrep, kan det strekker seg fra en mistanke, en magefølelse- til konkrete signaler som tyder på at barn er utsatt for seksuelle overgrep. I noen tilfeller kan det komme helt tydelige uttrykkelser fra barn om at de har blitt utsatt for overgrep. Likevel vil mange barn kunne gi veldig vage signaler på at noe er galt- og eventuelt hva som er galt.

Søftestad (2005) beskriver barnehager, skoler og skolefritidsordninger som arenaer i en særstilt posisjon i forhold til å oppdage tegn på omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Dette begrunnes med at de ansatte er sammen med barna jevnlig, og over tid. De ansatte får muligheten til å bli kjent med barna og kan observere barnas sosiale egenskaper- i leken og i samhandling med andre. Et annet sentralt poeng, er at de ansatte også blir kjent med barnas nærmeste omsorgspersoner- foresatte, og får muligheten til å se barna i samspill med dem. Søftestad understreker viktigheten av å ikke se forbi velfungerende familier, da vi vet at det også forekommer seksuelle overgrep innenfor disse familiene.

Barnehagens rolle ved bekymring- eller mistanke om at barn blir utsatt for seksuelle overgrep er en sentral faktor i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep. Primæroppgaven ved bekymring eller mistanke, er å gjøre observasjoner- samt å beskrive atferd, uttalelser og andre ting som er utløsende faktor for bekymringen (Søftestad 2005). Videre understrekes viktigheten av å ikke vente for lenge på bakgrunn av frykt for å ha tolket atferd og andre signaler feil. Mange fagfolk har ventet for lenge med å melde ifra til barneverntjenesten om det de har sett og hørt.

Det kan være flere årsaker til at barn bevisst eller ubevisst prøver å skjule hva som har skjedd med dem. Aasland (2014) beskriver ulike situasjoner i møte med overgrepsutsatte hvor den utsatte enten ikke visste at det som skjedde var galt, eller at den utsatte på en måte likte det. En annen årsak er at overgriperen kan true barnet til å ikke si noe om overgrepet. Dette kan være trusler som går på skuffelser hos noen barnet er glad i dersom de får vite om det, eller mer alvorlige trusler som eksempelvis går på at barnet aldri får se sine foreldre igjen dersom de får vite noe. Andre skremmende trusler kan være at barnet kommer til å bli hentet av barnevernet, at pappa kommer i fengsel eller at kjæledyret må dø hvis noen finner ut av det. Som beskrevet, finnes det flere ulike årsaker til at barn viser lite eller nesten ingen tegn på at det har blitt utsatt for seksuelle overgrep. Samtidig beskriver Aasland videre at mange overgrepsutsatte forteller i voksen alder at de prøvde å fortelle- men ingen hørte. Eller at de har vist tydelige signaler som burde fått voksne rundt dem til å forstå at noe var galt. En annen årsak til at overgrepsutsatte vegrer seg for å fortelle, er skyld- og skamfølelsen de sitter på etter overgrepene. I noen tilfeller er det ikke før de overgrepsutsatte i voksen alder ikke klarte å leve med de ubearbeidede hendelsene, at de åpner seg, og kan starte bearbeidingen av det de har blitt utsatt for.

Vi har tidligere referert til viktigheten av barnehageansattes kunnskap om blant annet barns seksuelle utvikling. Som det kommer fram i denne delen av arbeidet, er også kunnskap om signaler, atferd og følelsesmessige uttrykk sentral for avdekking av seksuelle overgrep. Det utdypes derfor nærmere hvilke signaler barn kan gi i neste del av oppgaven.

3.3.3 Signaler barnet kan gi

Det er store individuelle variasjoner i hvilke signaler et barn som er utsatt for seksuelle overgrep gir- samt i hvilken grad signalene kommer til uttrykk. Sentrale faktorer som kan være avgjørende for hvilke signaler barnet uttrykker, er barnets alder og modenhet. Et barn som ikke har utviklet verbalt språk vil ikke ha mulighet til å uttrykke seg like klart som et barn med utviklet språk. Da er det andre kroppslige og fysiske signaler man i hovedsak må være oppmerksom på. En barnehagehverdag for de yngste barna vil i hovedsak være preget av rutiner- herunder bleieskift og av- og påkledningsituasjoner. Aasland (2014) viser til signaler på seksuelle overgrep, der et barn kan være ekstremt redd i en bleieskiftesituasjon, eller fysiske merker som ekstra rødhet rundt- og i kjønnsorganene. Det kan også oppstå unormal avføring ved at det er slim i avføringen etter sædavgang inne i barnet. Dersom et barn for eksempel har vært utsatt for oral penetrering, kan barnet vise tegn i form av unormale brekninger eller kvelningsfølelser. Det finnes som nevnt mange ulike typer av signaler et barn kan gi på at det har blitt utsatt for seksuelle overgrep. Likevel er det viktig at en ikke ser seksuelle overgrep i alle uttrykk barn gir, da vi også vet at barn går igjennom faser i barndommen hvor de tester ut grenser, og kan vegre seg mot å gjøre ting det ikke har lyst til, rent viljemessig. Barn er stadig på jakt etter å finne sin egen identitet og teste ut hva det kan- og ikke kan gjøre ved hjelp av voksne og andre barn. Det må være balanse i det å gå med lupe og se etter tegn- og det å være oppmerksom på- og ta tak i det dersom en blir oppriktig bekymret og får mistanke om at barn lever under bekymringsverdige forhold.

Når det kommer til barnehagebarn som har utviklet verbalt språk, handler avdekking i stor grad om å evne- og tørre å snakke med barna samt være oppmerksom på både kroppslige og verbale uttrykk. Det er viktig å opplyse barn om kropp og seksualitet for å skape en arena hvor barnet får mulighet- og hjelp til å sette ord på det som eventuelt har skjedd med barnet. Etter hvert som barna blir mer moden, og starter med rollelek (rundt 3-års alderen) kan signaler eksempelvis komme gjennom overdrevne seksuelle leker. Selv om det er normalt at barn leker seksuelle leker og utforsker egen og eventuelt andre jevnaldrende barns kropp, må

man være oppmerksom dersom et barn har et overdrevent stort repertoar av seksuelle leker og uttrykk som hører til voksnes seksuelle utfoldelse. Det er grunn til bekymring dersom et barn *har kunnskap om seksualitet som er altfor avansert alderen* (Aasland, 2015, s.30). Et eksempel på det kan være barn som leker at det kommer «melk» ut av penis, og som går utover det barnlige perspektivet og inn i den voksnes verden. Det er forskjell på barnlige seksuelle uttrykk og voksnes seksuelle uttrykk og handlinger.

Ruud (2016) viser til hvordan barn som har utviklet posttraumatisk stress etter å ha blitt utsatt for blant annet overgrep over tid, kan uttrykke seg gjennom leken. Den posttraumatiske leken arter seg forskjellig fra vanlig fantasilek ved at den kan være angstskapende, rigid og at den gjentas på samme måte. Barnet vil være lite åpen for innspill fra andre, og har en lek som er tvangsmessig og gjentakende. For eksempel kan barn som har blitt utsatt for seksuelle overgrep, regissere lek hvor hendelsene gjentar seg flere ganger.

Når barn blir utsatt for seksuelle overgrep, kan det skape traumer hos barnet.

Traumereaksjonene kan vise seg forskjellig hos barn og voksne. Frances Sink (1998, gjengitt av Ruud, 2016) sin teori på hvordan barn som har opplevd traumer kan uttrykke seg. Sink fokuserer særlig på traumereaksjonene hos barn som har opplevd seksuelle overgrep, og forklarer at barnet kan uttrykke seg på forskjellige måter, gjennom; direkte formidling, indirekte formidling, akutte traumesymptomer og kumulative stressfaktorer. Vi forklarer de ulike måtene å uttrykke seg på nærmere:

Direkte formidling er den enkleste måten å oppfatte barnets uttrykk på for omgivelsene. Da bruker barnet egne ord og forklarer klart og utvetydig hva som har skjedd.

Indirekte formidling er uttrykk barnet gir gjennom atferd og lek. For eksempel kan det dreie seg om overdreven seksualisert lek eller væremåte- eller som tidligere nevnt; den posttraumatiske leken.

Akutte traumesymptomer dreier seg om atferdsendringer som oppstår akutt. Det kan for eksempel være mareritt og søvnvansker. Andre forhold kan være at barnet begynner å tisse- eller bæsje på seg.

Kumulative stressfaktorer er varig atferdsendring. Som for eksempel at barnet får vondt i magen eller hodepine- og at det varer over tid. Barnet har blitt utsatt for belastning over tid og fører til at barnet får ulike "vondter". (Ruud 2016, s.77)

Signalene barn kan gi er mange, og det kan være vanskelig å oppfatte atferden til barn som et faresignal. Eksempelvis beskriver Ruud (2016) at barn som har Posttraumatisk Stresslidelse (PTSD) ofte har symptomer som kan forbindes eller forveksles med andre vansker. For eksempel kan barnet ha konsentrasjonsvansker, være urolig og hyperaktiv.

I tillegg til de signalene vi allerede har presentert, er det relevant å si noe om hvordan den emosjonelle utviklingen kan skades etter å ha blitt utsatt for overgrep. Tidligere i oppgaven har det blitt presentert teori og forskning som blant annet sier noe om hvorfor det er viktig med god og trygg emosjonelle utvikling. Men hva kan skje med barnets utvikling generelt dersom det ikke får den emosjonelle kompetanse det har behov for- og hvordan kommer det til uttrykk? Denham (2003) forklarer at barn som mangler emosjonell kompetanse kan utvikle atferdsvansker. Det er en konsekvens av mangel på emosjonell kompetanse som kan gi seg utslag i signaler barnet kan gi. Som tidligere nevnt, kan traumeerfaringer føre til atferdsendringer hos barnet i blant annet leken. Atferdsendringen kan settes i sammenheng med Frances Sink (1988, gjengitt av Ruud, 2016) sine betraktninger om indirekte formidling. Som ansatt i barnehagen er det viktig å være observant på ulike signaler barn kan gi. Videre beskriver Denham at det kan tyde på at de vanligste signalene barn gir på at det har blitt utsatt for overgrep ikke er verbale. Det vil si at vi må være observante på signaler som kan komme til uttrykk gjennom både lek, emosjoner og atferdsendring. I neste del av oppgaven blir teori og forskning som sier noe om hvilke senskader man kan få etter å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep i barndommen presentert.

3.3.4 Senskader

Det vil alltid være individuelle faktorer som kan påvirke om- og i hvilken grad senskadene oppstår. Tidligere i oppgaven ble definisjon av ulike typer seksuelle overgrep gjort rede for. Varigheten av overgrepene- risikofaktorer i barnas oppvekstmiljø samt avdekking og oppfølging av barn som har blitt utsatt for seksuelle overgrep, er sentrale faktorer som påvirker i hvilken grad senskadene oppstår.

Senskader er et begrep som omhandler de skadene som oppstår etter at barnet har blitt utsatt for seksuelle overgrep. De traumebaserte hendelsene har innvirket på- og skadet kroppen på en måte som kan prege individet på kort eller lang sikt. Aasland (2014) sammenligner det med når noen blir utsatt for en eller flere traumatiske hendelser, hvor psyken trenger tid til å bearbeide opplevelsen(e). Når noen blir utsatt for seksuelle overgrep, kan det skje at individet har fortrenget hendelsen, og ikke klarer å huske og/eller sette ord på det. Likevel hevder Aasland at kroppen husker. Det kan vise seg som små eller store tegn på at noe er vanskelig- og som de vil ha behov for hjelp til å bearbeide. I de tilfellene hvor et individ har opplevd å ikke blir hørt, trodd eller fått hjelp til bearbeiding etter å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep,

er utvikling av senskader en stor realitet. Samtidig viser det seg at de som har blitt oppdaget tidlig og fått terapeutisk behandling i form av hjelp til å bearbeide de traumatiske opplevelsene, i større grad opplever å ha fått et godt liv som voksne uten større påvirkning av senskader. Aasland argumenterer videre for at det å bli utsatt for seksuelle overgrep som barn, kan sammenlignes med de senskadene voksne som opplever krig får.

Søftestad (2005) viser til omfattende forskning av Goodwin (1989) og Herman (1992) som omhandler at effektene traumatiske erfaringer har på individet og grupper, ikke kan bagatellisere de skadevirkningene seksuelle overgrep kan ha på barn. Skadevirkningene etter å ha blitt utsatt for en hendelse som gir traumer vil kunne utarte seg forskjellig grunnet de store variasjonene i både overgrepserfaringen, samt hvilken type traume som oppleves. Det finnes ulike typer av traumer, og vi kan i hovedsak dele dem opp i akutte traumer, komplekse traumer og tilbakefallstraumer (Søftestad, 2005). Et akutt traume kan dreie seg om en enkeltstående hendelse, som for eksempel en voldtekt. Dette blir kalt et akutt traume på grunnlag av at den funksjonen som forelå før traumet oppstod- kan reetableres etter kort tid og at den generelle utviklingen ikke har langvarig effekt eller forstyrrelser med denne hendelsen som årsak. Komplekse traumer kan dreie seg om å for eksempel ha blitt utsatt for seksuelle overgrep i barndommen. Dette blir kalt for komplekse traumer, da man gjennom å ha blitt utsatt for komplekse traumer i en modningsprosess som er uferdig, kan få forstyrrelser i den generelle, videre utviklingen. For et individ som har vært utsatt for traumatiske hendelser, vil det være avgjørende å få muligheten til å bearbeide hendelsene for å unngå omfattende skadevirkninger. Dersom muligheten for å snakke om negative seksuelle erfaringer ikke er til stede, vil det kunne oppstå en tredje form for traumer, såkalte tilbakefallstraumer. Når et individ opplever å bli utsatt for traumatiske hendelser som er tabubelagte, vil skadevirkningene forsterkes ettersom at mulighetene for bearbeiding av hendelsene reduseres (Søftestad, 2005).

I følge Ruud (2016) kan barn utvikle posttraumatisk stresslidelse (PTSD) etter å ha blitt utsatt for overgrep over tid. Ofte uttrykker barn seg- og viser opplevelser og erfaringer gjennom leken. Dersom et barn utvikler PTSD er det flere vansker som kan oppstå i forbindelse med det. Blant annet kan barnet tape ferdigheter som allerede er oppnådd og gå tilbake i utvikling. Videre beskriver Ruud at barnet kan trekke seg tilbake sosialt, og isolere seg fra andre. Dette er noe som kan føre til at barnet mister verdifull sosial kontakt med andre jevnaldrende. I

tillegg kan barnet utvikle frykt og sinne, samt fysiske smerter som for eksempel vondt i magen.

I tillegg til psykiske senskader, kan også kroppen få fysiske senskader etter å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep. Kirkengen og Næss (2015) viser til en oversiktsstudie hvor det konkluderes med at tidlig og kronisk stress kan settes i sammenheng med kortere telomerer, og at jo flere vonde erfaringer vi opplever i barndommen, jo kortere er telomerene og jo eldre blir cellene i kroppen. Telomerer er kort fortalt beskyttende ender på kromosomene i cellene i kroppen. De beskriver at telomerene slites ned naturlig over tid, men hos barn som blant annet blir utsatt for vold og grov omsorgssvikt viser det seg at telomerene slites ned fortere og bli kortere enn de normalt skal være. *Kortere telomerlengde er knyttet til mange av vår tids vanligste sykdommer, slik som hjerte- og karsykdom, kreft, diabetes type 2, demens revmatisk sykdom, periodontitt og risikofaktorer for kronisk sykdom, slik som overvekt og røyking* (Kirkengen & Næss, 2015:38). Studien viser en klar sammenheng mellom det å ha blitt utsatt for vold og grov omsorgssvikt i barndommen, og utvikling av ulike sykdommer senere i livet. Seksuelle overgrep er også en form for vold, og med bakgrunn i denne studien, kan det argumenteres for at barn som blir utsatt for seksuelle overgrep, senere kan utvikle sykdommer som konsekvens av det.

Gjennom teorikapittelet har det blitt presentert teori som gjør rede for definisjon av seksuelle overgrep samt statistikk over forekomst. Det har i tillegg blitt presentert teori og forskning som sier noe om barns seksuelle utvikling og hvorvidt det er sentralt å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet og følelser i forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep. Videre har avdekking og senskader som kan utvikles etter å ha blitt utsatt for overgrep blitt gjort rede for. Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep har stått sentralt, og til slutt i teorikapittelet presenteres en del som sier noe om holdninger til seksualitet i samfunnet og den norske kulturen, samt hvordan barnehageansattes holdninger til tematikken kan innvirke på det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep. I følge Søftestad (2005, s. 26) kan tabuisering føre til at fagfolk som jobber med barn i barnehage og skole, ha vanskelig for å avdekke overgrep da tabu kan ha en ugyldiggjørende virkning. Denne type tabu kan være skadelig for barn med hensyn til at muligheten for bearbeiding av hendelsen reduseres og samtidig høyner risikoen for langvarige senskader. Betydningen av ansattes holdninger til tematikken i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep samt tabuisering og barnehagens diskurser blir derfor utdypet nærmere.

3.4 Tabuisering og holdninger knyttet til seksualiteten i den norske kulturen

Når vi sier at noe er tabubelagt, menes det at det er noe som ikke skal komme frem i dagens lys, eller snakkes om. Det handler om undertrykkelse av noe vi opplever at andre ikke skal vite om- noe som kan føre til at vi føler skam over oss selv eller andre. Søftestad (20005) definerer begrepet tabuisering slik:

Tabuisering betyr et sosialt forbud mot å synliggjøre eller fortelle. Kulturen opprettholder sine tabuer med forakt som en mulig sanksjon. Forakt kan føre til skam. Denne selvtilitsvrakende følelsen ønsker de fleste å unngå. (Søftestad, 2005, s.25)

Som Søftestad beskriver, vil de fleste ønske å unngå denne selvtilitsvrakende følelsen, og det er også årsaken til at de fleste mennesker vil underordne seg normen om at det som skal være usynlig ikke blir sett- dermed opprettholdes tabuiseringen. Søftestad beskriver videre at i omtrent alle kjente kulturer foreligger det tabu og sterke forbud mot blant annet seksuelle overgrep. Tabuisering kan virke på to måter; enten forebyggende, ved at det foreligger et hinder mot at voksne begår seksuelle handlinger mot barn, eller ugyldiggjørende, ved at det begåtte overgrepet ikke blir snakket om av noen av de involverte i hendelsen. Søftestad forklarer også at tabuisering kan føre til at både fagfolk og privatpersoner kan ha vanskelig for å tro at seksuelle overgrep forekommer, eller at den utsatte blir straffet i form av å ikke bli hørt eller trodd i møte med rettsapparatet, fagfolk eller allmennheten.

Til tross for at det de senere år har vært rettet stort fokus mot seksuelle overgrep mot barn, og kunnskapen på området har økt betraktelig- argumenteres det for at det ikke er vanskelig å se at tabuisering fremdeles opprettholdes. Søftestad (2005) viser til egen erfaring av at tabuisering fremdeles preger arbeidet med å forstå barns symptomer og atferd, samt viljen til å rette mistanker om overgrep mot barn. Det tydeliggjøres også i form av mangel- samt vegring mot kunnskap, bagatelliseringer, bortforklaringer og mer til- i saker hvor det foreligger sterke følelsesmessige utfordringer. Det kommer spesielt tydelig frem i saker hvor det er snakk om incest innad i familien, eller i saker der den mistenkte hører til i et mindre lokalt samfunn.

Når vi vet at tabuiseringen opprettholdes i kulturen av enkeltmennesket, er det sentralt å poengtere verdien av samspillet mellom individene og kulturen de er en del av. Fagfolk som jobber med barn er både medvirkende- og et produkt av kulturen de lever i. Dersom kulturen er preget av tabuisering er det heller ikke vanskelig å forstå at fagfolks oppfatninger, holdninger og reaksjoner kan bidra til å forsterke fortielse og tilsløring av overgrep. Det

foreligger sterke argumenter for faglig fellesskap og forpliktende tverretatlig samarbeid, fordi *det kan bidra til å motvirke profesjonell tabuisering og muliggjøre langvarig engasjement for synliggjøring av barneovergrep* (Søftestad, 2005, s.29). Våre holdninger vil påvirke vår måte å blant annet reagere og handle på. På samme måte vil holdningene våre også preges av blant annet tabuisering og andre normer som ligger til den kulturen vi er medlem- og produkt av.

En effekt av tabuiseringen, er at det kan føre til at mennesker som jobber med barn i barnehage og skole, har vanskelig for å avdekke overgrep da det er vanskelig å tro at det i det hele tatt forekommer. Når fagpersoner som jobber med barn har vanskelig for å tro at seksuelle overgrep mot barn forekommer, kan det også være konsekvens av negative erfaringer knyttet til melding av overgrep. *Fagfolk har erfart bagatellisering, motstand og forakt både fra barnets familie, fra kolleger i eget fagmiljø og i det offentlige rom* (Søftestad, 2005, s.26). Det kan tenkes at slike erfaringer sprer seg i fagmiljøene, og dermed bidrar til å skape generell frykt knyttet til melding av seksuelle overgrep både med tanke på egen rolle som fagperson, men også som privatperson.

Neste del av oppgaven tar for seg diskursenes betydning for de ansattes holdninger, samt hvordan barnehagens praksis kan påvirkes av dette. Holdningene kan påvirkes både av den kulturen man er en del av- men også av praksis og diskurser som ligger til grunn på arbeidsplassen man er del av.

3.4.1 Hvordan barnehagens diskurser kan påvirke de ansattes holdninger

Våre holdninger preges av blant annet tabuisering og andre normer som ligger til grunn for kulturen vi er en del av (Søftestad, 2005). På samme måte vil etablerte diskurser i for eksempel en barnehage være både retningsgivende for våre handlingsstrategier og kan samtidig virke hemmende i forhold til å handle annerledes (Bøe & Thoresen, 2012). Diskurser kan tolkes som å være en form for taus kunnskap og fungere som en usynlig makt i den grad at den ligger til grunn for vår måte å handle på. I følge Bøe & Thoresen, 2012) blir diskurser etablert i et bestemt miljø over tid, og rammer inn praksisen som føres. Videre peker de på Foucaults teori om disiplinerende makt, som sier at mennesker styrer seg selv i forhold til de sannhetene som ligger til grunn for aktiviteten. De har brukt et eksempel om samlingsstunden i barnehagen, hvor de sier at *makten blir en del av førskolelærerens måte å forvalte samlingsstund på fordi praksisen hun eller han tar opp i seg er i tråd med det som de har lært*

*i utdanningen sin, av egne erfaringer, av barnehagens normer og samfunnets verdier (Bøe & Thoresen, 2012, s.29). Motivasjonen som ligger til grunn kan være et ønske om å handle riktig. I denne sammenheng kan etablerte diskurser i barnehagen knyttes til både tabuisering og holdninger om barnlig seksualitet og seksuelle overgrep. Dersom det eksempelvis ligger en diskurs til grunn i barnehagen som innebærer at det ikke er nødvendig eller greit å gi barn kunnskap om kropp og seksualitet, kan det for de ansatte bli sannheten om hvordan de fører riktig praksis. Dette støttes også av Holten, (gjengitt av Rønbeck, 2012, s.53) som forklarer at makt- og diskursbegrepene knyttes sterkt sammen- og at makten gjenspeiler seg i språklige utsagn. Videre beskriver Holten at det er utslagsgivende hvem som innehar makten og bestemmer hvilke utsagn som får plass. Dermed vil også virkningen av makten kunne gjenspeile seg i tabu i lys av de utsagnene som ikke får plass i diskursen som ligger til grunn. Bøe & Thoresen (2012) understreker at teorien som ligger til grunn for diskursene innebærer at vi ikke kan stilles oss utenfor alle diskurser- det vil alltid være diskurser innenfor gitte rammer som legger føringer for hvordan vi tenker og handler. Derfor er det viktig å også ha praksis for kritisk refleksjon. *Enkelte diskurser inneholder mer makt enn andre, det vil se de virker mer sanne for oss. De støttes av dominerende sannheter, eller det Foucault kaller sannhetsregimer* (Bøe & Thoresen, 2012, s.29). Dermed knyttes diskurser som er dominerende og sannhetsregimer sammen. Sannhetsregimer viser seg gjennom våre tanker og handlinger, og når vi deler dem med hverandre. Det kan oppleves som utfordrende å skulle tenke og handle utenfor det som oppfattes som riktig og normalt, og bryte med de dominerende diskursene eller sannhetsregimene. Gjennom denne studien av hvordan barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep opplevde vi at det lå ulike diskurser til grunn for praksisen som ble ført i de ulike barnehagene. Ansattes kunnskap om tematikken er en forutsetning for å skape kritisk refleksjon og endring av praksis. Sortland kommune så behovet for endring av praksis, og gjennom det kan det antas at det har vært endring av både diskurser og sannhetsregimer som lå til grunn tidligere.*

4 Metode

Studien benytter kvalitativ tilnærming med forskningsintervju som metode. I Metodekapittelet blir det gjort rede for den metodiske tilnærmingen og det vitenskapsteoretiske grunnlaget for studien. Deretter blir det gjort rede for planlegging og gjennomføring av intervjuene. Til slutt kommer en redegjøring av det analytiske arbeidet og de etiske prinsippene som ligger til grunn for studien.

Forskning handler om noe man ønsker å finne ut av, som gjerne starter med et spørsmål man ønsker å finne svar på. Deretter organiserer man en aktivitet som har til hensikt å belyse, eller i beste fall å besvare spørsmålet (Kleven, Hjordemaal & Tveit, 2014, s.12). Det finnes utallige metoder man kan bruke under forskning, for å belyse og besvare forskningsspørsmål.

Uavhengig av metodevalg er det en omfattende og kompleks prosess. Det er mange hensyn som skal tas for å sikre validitet og at arbeidet gjennomføres på en etisk forsvarlig måte.

Etiske problemstillinger oppstår spesielt på grunn av de komplekse forholdene som er forbundet med å utforske menneskers privatliv og legge beskrivelsene ut i det offentlige (Kvale & Brinkmann, 2015, s.97). Når forskningen involverer andre mennesker er det særlig viktig å ta hensyn som sikrer at forskningsprosessen er etisk forsvarlig, noe som blant annet innebærer at det ikke skal gå på bekostning av andre menneskers privatliv.

4.1 Metodisk tilnærming

Vi vil som tidligere nevnt gjøre rede for framgangsmåten vi har benyttet oss av under forskningsprosessen for å få svar på problemstilling og forskningsspørsmål.

Forskningsprosessen tar for seg intervju som metode og har en kvalitativ tilnærming. Det er syv pedagogiske ledere og tre styrere- ansatt i de syv kommunale barnehagene i Sortland kommune som er intervjuet. I tillegg har vi intervjuet to kommunale ledere som har hatt en sentral rolle i forbindelse med å realisere og implementere prosjektet i kommunens barnehager og skoler. Hensikten med studien er undersøke på hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep. I tillegg hvilke arbeidsmetoder som har vært brukt, og på hvilken måte dette har påvirket barnehagens praksis i arbeidet med å forebygge seksuelle overgrep mot barn. I hvilken grad har barnehageansattes holdninger til kropp og seksualitet hatt innvirkning? Videre var det også interessant å se på om prosjektet har gitt noen form for virkning.

4.2 Vitenskapsteoretisk grunnlag

Vi har benyttet oss av en fenomenologisk og hermeneutisk tilnæringsmåte for å kartlegge pedagogiske ledere og styreres erfaringer og tanker om å jobbe med kropp, følelser og seksualitet i barnehagen. Oppfatning av de ansattes holdninger i forhold til dette har også stått sentralt i forskningsprosessen.

Innenfor kvalitativ forskning er fenomenologien noe som handler om å forstå sosiale fenomener og tar utgangspunkt i menneskers opplevelse (Kvale & Brinkmann, 2015). Hensikten er å forstå og presentere fenomener slik de vi studerer opplever de, og videre beskrive omverden ut fra menneskers erfaringer. Thagaard (2012) forklarer at ved å utforske felles erfaringer hos for eksempel en omsorgsarbeider og hvordan den opplever sin arbeidssituasjon i forholdet til pasienter, kan man som fenomenologisk orientert forsker få innsikt i den relasjonelle kompetansen omsorgsarbeideren nytter seg av i sin arbeidssituasjon. *"Relasjonell kompetanse representerer fenomener som studeres, og analyser av arbeidstakers daglige erfaringer gir grunnlag for å utvikle en forståelse av fenomenet* (Thagaard, 2013, s.41). Ut fra vår forskning kan vi knytte den relasjonelle kompetansen opp mot barnehagen, og hvordan pedagoger i forholdet til barna skaper rammer hvor kropp, seksualitet og følelser blir implementert og naturlig del av barnehagens innhold. På hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan være forebyggende mot seksuelle overgrep er fenomenet som vi ønsker å studere, mens analysen av pedagogers erfaringer legger grunnlag for vår forståelse av fenomenet. Den fenomenologiske forsker utforskes personers meninger ut fra erfaringer som fenomen, forskere beskriver fellestrekk ved erfaringer som deltager i prosjektet uttrykker. Felles erfaringer utvikler en generell forståelse ut fra erfaringene deltagerne har uttrykt (Thagaard, 2013).

Hermeneutikere er opptatt av fortolkninger for dypere forståelse, mens den fenomenologiske tilnæringsmåten tar utgangspunkt i personers egen opplevelse ut fra egne livsverden er (Kvale & Brinkmann, 2015). Gjennom å utforske dypere meningsinnhold enn det mest innlysende, fremhever hermeneutikken betydningen av fortolkning av menneskers handlinger. Den vektlegger at det ikke finnes bare en sannhet, men at fenomener kan fortolkes på flere nivåer. I følge Thagaard (2013) bygger hermeneutikken på prinsippet om at mening kan forstås i lys av den sammenheng det vi studerer, er en del av og delene i lys av helheten. Med bakgrunn som barnehagelærere vil det prege vår tolkning av datamaterialet. Vår kjennskap til barnehagehverdagen og hva som preger den og yrket som helhet vil prege hvordan vi tolker

tekster og analysen. Samtidig som vi har god kjennskap til barnehagens hverdag og praksis, er de barnehagene og prosjektet de er en del av ukjent for oss.

4.3 Forskningsdesign

Når man skal velge metode for forskningsprosjektet, er problemstilling og eventuelle forskningsspørsmål utgangspunkt for valg av forskningsdesign. Forskningsprosjektet må ha en plan for undersøkelsen, og denne planen kalles for en design (Thagaard, 2013).

Problemstillingens utforming er avgjørende for hvilken metode man velger å bruke i forskningsprosessen, og designet skal beskrive hvordan forskeren tenker å gjennomføre prosjektet. Beskrivelsen skal inneholde *hva, med hvem, hvor og hvordan* undersøkelsen skal gjennomføres. Thagaard (2013) beskriver videre et viktig poeng, som sier at det må gis grunnlag for fleksibilitet i prosjektets design når man har valgt en kvalitativ tilnærming. Det må være rom for endring av fremgangsmåte underveis i forskningsprosessen basert på den informasjonen man får av datainnsamlingen. *Fleksibilitet og åpenhet for endringer i løpet av forskningsprosessen er særlig viktig i kvalitative studier* (Thagaard, 2013, s.55). Dataene må være relevant for problemstillingen, og et viktig poeng er at analysen skal belyse interessante funn. Samtidig er det nødvendig at forskningsprosessen fremstår som transparent, slik at det ikke kan slås tvil om at endringene som eventuelt blir gjort ikke kan begrunnes med forskerens egne interesser for å få bestemt informasjon.

I starten av forskningsprosessen for denne studien, tok vi for oss prosjektrapporten "Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge" som Sortland kommune har utarbeidet etter prosjektets slutt. Basert på informasjonen vi fikk av prosjektrapporten utformet vi en arbeidsproblemstilling som førte til at vi valgte en kvalitativ tilnærming. Hensikten med studien vår er å gå i dybden på prosjektet til Sortland kommune. Videre er hensikten å finne ut hvilke arbeidsmetoder de har brukt og effekten av det forebyggende arbeidet. For å kunne gjøre en dybdeundersøkelse av prosjektet ble det nødvendig å komme i kontakt med de aktørene som har bidratt til gjennomføring av prosjektet, og som sitter inne med erfaringene knyttet til prosjektet. Derfor valgte vi å intervju kommunale ledere samt pedagogiske ledere og styrere fra alle de syv kommunale barnehagene i Sortland kommune. Målet med intervjuene var å få tak i deres oppfatninger og synspunkter omkring tema og prosjektet som de har vært en del av.

4.3.1 Kvalitativt forskningsintervju

Det som tradisjonelt sett er forbundet med kvalitativ metode, er den nære kontakten mellom forsker og det som skal studeres- eksempelvis gjennom intervju. Når man benytter seg av kvalitativ tilnærming, gir det mulighet for å fordype seg i de sosiale fenomener som studeres. I følge Thagaard (2013) er ofte det å oppnå forståelse av sosiale fenomener en viktig målsetting når man benytter seg av en kvalitativ tilnærming, noe som også byr på en rekke etiske og metodologiske utfordringer. *Viktige metodologiske utfordringer er knyttet til hvordan forskeren analyserer og fortolker de sosiale fenomener som studeres* (Thagaard, 2013, s.11). Derfor er det særlig viktig å dokumentere og tydeliggjøre forskningsprosessen for å gi forskningsresultatene tyngde og troverdighet. Prosessen skal synliggjøres og være mest mulig gjennomiktig- det vil si at man må gjøre nøye rede for fremgangsmåtene man har brukt under innsamling av data, analysen og beskrivelse av hvordan resultatene blir tolket. Det vil videre i metodekapittelet bli gjort rede for hvordan fremgangsmåtene for denne studien ble gjennomført.

4.4 Datainnsamling

I forbindelse med innhenting av data i forskningssammenheng er det påkrevd at alle prosjekt skal meldes til NSD- Norsk senter for forskningsdata AS. Vi sendte søknad til NSD i desember 2016, hvor vi la ved prosjektskissen vår og fylte ut søknadsskjema som omhandlet hvordan datainnsamlingen skulle foregå samt hvem som skulle delta i prosjektet. Etter ca. 6 uker fikk vi tilbakemelding fra NSD om at behandlingen av personopplysninger var meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31, og at behandlingen i prosjektet vårt tilfredsstillte kravene i personopplysningsloven.

I forkant av reisen vår til Sortland utarbeidet vi et informasjonsskriv til informantene, som de fikk sammen med samtykkeerklæringen i god tid før intervjustart. I informasjonsskrivet tok vi utgangspunkt i en ferdig mal som var utarbeidet av NSD (2017). Der kom det fram hva prosjektets tema og formål var, samt hva det innebar å delta i prosjektet. Det ble også tydeliggjort at all deltakelse var frivillig og at alle personopplysninger ble anonymisert og behandlet konfidensielt. Vi valgte å ikke legge ved intervjuguiden på forhånd, da vi ønsket så praksisnære svar som mulig fra informantene, uten at de hadde fått mulighet til å utarbeide ferdige svar for å leve opp til våre forventninger som forskere.

4.4.1 Utvalg

Når man benytter seg av en kvalitativ tilnærming i forskningssammenheng og ved bruk av intervju som metode, vil utvalget ofte bestå av få informanter med relevant bakgrunn for studien. Størrelsen på utvalget vil også avgjøres av studiens omfang. Målet er at informantene kan bidra med dybdeinformasjon ut ifra spørsmål som er generaliserbare fra intervjustudien (Dalen, 2013). I følge Thagaard (2013) baserer kvalitative studier seg på strategiske utvalg når forskeren skal velge ut deltakere til studien sin. Med det menes at forskeren velger ut deltakere som har de kvalifikasjonene eller egenskapene som er relevant for problemstillingen og de teoretiske perspektivene studien baserer seg på. Det er nødvendig at utvalget er hensiktsmessig i forhold til den teoretiske- og empiriske delen- slik at det er grunnlag for å utforske de teoretiske perspektivene som studien har til hensikt å belyse eller finne ut av. Et viktig prinsipp er at utvalget skal være egnet til å utforske problemstilling. Samtidig må det tas hensyn til studiens omfang i forhold til hvor stort utvalget kan være. Utvalget må ikke være for stort grunnet nødvendigheten av analyseringen av funnene, da prosessen er omfattende og både tid- og ressurskrevende.

Utvalget består av tolv informanter, hvor alle tolv hadde en sentral rolle i prosjektet «forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge». Det ble gjort et strategisk utvalg, som var hensiktsmessig for å skaffe grunnlag til å besvare problemstilling og forskningsspørsmål i studien. Det var viktig for oss å komme i kontakt med informanter som kunne gi oss relevant informasjon om prosjektets gang, arbeidsmetoder i praksisfeltet samt informasjon om eventuelle effekter av prosjektet. I den forbindelse bestod vårt utvalg både av kommunale ledere, styrere og pedagogiske ledere fra alle de kommunale barnehagene. Det ble viktig å dekke flest mulig barnehager på den tiden vi hadde til disposisjon for å få et helhetlig bilde av arbeidet som har foregått der. Likevel består utvalget av de syv kommunale barnehagene, noe som svekker generaliserbarheten ved funnene knyttet til kommunens barnehager som helhet. De syv private barnehagene ble ikke forespurt om å delta i studien, med årsak i at det ikke er pålagt for de private barnehagene å delta, samt at vi ikke hadde kjennskap til hvorvidt de eventuelt har deltatt i prosjektet fra prosjektets oppstart.

For å komme i kontakt med informanter til studien, valgte vi å søke hjelp hos en av de kommunale lederne i Sortland kommune. Det resulterte i at det ble sendt ut en kollektiv mail til alle de kommunale barnehagene, med oppfordring om å delta som informanter i studien vår. Deretter overtok vi kontakten med alle styrerne hvor vi sendte ut nærmere

informasjonsskriv om prosjektet sammen med forespørsel om å få komme til de respektive barnehagene for å intervjuere styrere og pedagogiske ledere. Vi hadde på forhånd bestemt at vi ønsket pedagogiske ledere fra avdelinger som representerte alle aldersgrupper. Dette for å få informasjon om arbeidsmetoder som ble brukt for alle aldersgrupper innad i barnehagen. Vi fikk utelukkende positive tilbakemeldinger fra alle barnehagene, og fikk raskt på plass en plan over tidspunkter som passet for alle informantene. Vi valgte å intervjuere styrere fra bare tre av barnehagene grunnet begrensning av tid, på fem dager, som vi måtte forholde oss til. Blant disse barnehagene var den barnehagen som var pilotbarnehage for prosjektet, noe som også var viktig for oss, da de åpenbart har deltatt fra første stund og antakeligvis ville sitte inne med størst kompetanse- og erfaringsgrunnlag fra prosjektarbeidet.

4.4.2 Intervjuguide

Vi laget fire forskjellige intervjuguides. En til kommunalsjef for oppvekst, en til kommunalsjef for helse, en til styrerne og en til de pedagogiske lederne. Intervjuguidene til kommunalsjefene baserte seg i hovedsak på overordnede spørsmål som omhandlet organisering, egen rolle som autoritet og tilbakemeldinger fra fagfolk og generelt i samfunnet på prosjektet. Intervjuguiden til styrerne var noe overordnet innenfor barnehagen som institusjon, knyttet til rammeplan, det organisatoriske og gjennomføring i barnehagehverdagen samt mottakelsen av prosjektet av de ansatte. Intervjuguiden til de pedagogiske lederne baserte seg i hovedsak på praksisnære spørsmål om gjennomføring, personlige holdninger og eventuelle virkninger av arbeidet.

Vi valgte å utvikle semistrukturerte intervjuguides, hvor spørsmålene var åpne, men bestemt på forhånd. Et typisk åpent spørsmål, er et spørsmål som ikke er mulig å besvare med «ja» eller «nei». Et eksempel fra denne studiens intervjuguide er: *Hvilke føringer er lagt i forhold til gjennomføring av prosjektet? Og hvem har ansvar for gjennomføringen?* Videre var det viktig at informantene skulle få mulighet til å utdype hvert spørsmål så mye som de selv ønsket. Dersom vi opplevde at informanten ikke svarte på spørsmålet, eller svarte kort, hadde vi avklart på forhånd at den som intervjuet skulle komme med oppfølgingsspørsmål for å sikre så mye informasjon som mulig. Vi avklarte på forhånd hvem som skulle føre intervjuet, og holdt oss til at den ene av oss var intervjuer på samtlige av intervjurundene, dette for en mest mulig lik tilnærming til alle informantene. Den andre styrte lydopptakeren og kunne føye til spørsmål hvis spørsmålet ikke ble besvart, og dersom det ble behov for det. Tanken

bak denne fremgangsmåten var at vi ville sikre at vi fikk den informasjonen vi var ute etter og som var nødvendig for å besvare de spørsmålene vi hadde utarbeidet for studien.

4.4.3 Prøveintervju

I følge Dalen (2013) er det en nødvendighet å utføre et eller flere prøveintervju i forkant av kvalitative intervjustudier. Dette for å teste ut intervjuguiden, og for å teste seg selv som intervjuer. Når man utfører prøveintervju får man en mulighet til å få et kritisk blikk på spørsmålene som er utformet, hvordan en selv fungerer som intervjuer samt at det tekniske utstyret som f.eks. lydopptaker blir testet at det fungerer som det skal.

Vi valgte å utføre prøveintervju på hverandre i forkant av intervjurundene. Vi er begge utdannet førskolelærere og har erfaring fra feltet vi skal forske i, og kunne dermed fungere som testinformanter for hverandre. På den måten fikk vi testet ut intervjuguiden, varigheten på intervjuet, lydopptakeren samt hvordan vi selv fungerte som intervjuer. I etterkant av prøveintervjuene hørte vi gjennom lydopptakene, og ble oppmerksom på at noen av formuleringene på spørsmålene måtte justeres for å invitere informantene til å utdype svarene sine. Utfra prøveintervjuene avgjorde vi hvem som skulle være fast intervjuer under alle intervjurundene. Det valget baserte vi på den som hadde den mest naturlige og behagelige væremåten under prøveintervjuene. Vi opplevde det også som svært nyttig å ha utarbeidet teoridelene i oppgaven i forkant, da det ble en nødvendighet med kunnskap om tematikken for å kunne stille relevante oppfølgingsspørsmål.

4.4.4 Gjennomføring av kvalitative forskningsintervju

I forkant av intervjurundene avklarte vi med informantene hvor intervjuene skulle finne sted. Etersom at vi kom tilreisende til Sortland, var vi avhengig av informantenes hjelp til å finne egnet sted å gjennomføre intervjuene på. Vi var opptatt av å være åpen for informantenes innspill til både tid og sted, og at det skulle være praktisk og gjennomførbart for alle. I alle tilfellene ble intervjuene avholdt på arbeidsstedet til informantene, i en tid på dagen som passet både informant og resten av arbeidsplassen. På den måten unngikk vi å havne i en situasjon hvor informanten ble stresset av tidspress eller eventuelle forstyrrelser. Vi hadde i forkant avklart med informantene at intervjuene skulle ta 45-60 minutter, noe som ga oss nok margin i tidsberegningen. På den måten fikk vi også tid til å snakke litt uformelt før lydopptakeren ble satt på og intervjuet startet. Dette var noe vi var bevisst på at vi skulle

gjøre, da vi hadde en tanke om at det ville bidra til å løse opp stemningen i forkant av intervjuet, og at det kunne føre til en avslappet intervjusituasjon hvor informanten følte seg komfortabel med situasjonen og ville besvare spørsmålene så praksisnært og åpent som mulig.

Vi anså det som en styrke at vi skulle gjennomføre intervju innenfor et fagfelt vi allerede hadde kjennskap til- og erfaring fra. I følge Thagaard (2013) kan man som forsker lettere oppnå forståelse av deltakernes situasjon da forskeren deler mange av de samme erfaringene som deltakerne. Det kan også oppleves at man som forsker blir lettere akseptert av deltakerne da forskeren deler en felles forståelse av kulturen som deltakerne befinner seg i. På en annen side kan det at man som forsker kjenner fagfeltet man skal forske i godt fra før, bidra til at man blir mindre objektiv eller føre til at man kan gjøre mentale refleksjoner og trekke slutninger rundt funn som andre forskere uten samme bakgrunn ikke ville gjort.

Varigheten på intervjuene varierte fra rundt 20 minutter til i underkant av en time. Dette var avhengig av både størrelsen på intervjuguiden samt hvor mye informasjon de valgte å gi på hvert enkelt spørsmål. Intervjuguiden til styrerne var noe kortere enn intervjuguiden til de pedagogiske lederne. Dette ga seg også utslag i tiden hvert intervju tok. Noen av pedagogene hadde jobbet med prosjektet fra starten, og hadde vært med i planleggingen i pilotbarnehagen, da ble det også naturlig at disse intervjuene ga mer informasjon og tok noe lengere tid. Informantene hadde fått skriftlig informasjon om bruk av lydopptaker og den konfidensielle behandlingen i forkant av intervjuene, noe vi også muntlig forsikret oss om i forkant av at lydopptakeren ble satt på i intervjusituasjonen.

Vi avsluttet hvert intervju med å stille spørsmål om det var noe mer de ønsket å si eller utdype utover de spørsmålene de allerede hadde besvart, som kunne være nyttig for oss å vite noe om. Det var en fin avslutning på intervjurunden, og informanten fikk bidra med informasjon som vi ikke hadde tenkt ut på forhånd at vi måtte vite noe om. Den eventuelle tilleggsinformasjonen tok vi med oss videre til de neste intervjuene, både fordi det var informasjon vi så viktigheten av. Etter intervjuene reflekterte vi over intervjuet sammen og skrev ned notater fra erfaringene vi gjorde oss. Dette opplevdes som nyttig da vi tok erfaringen med oss til neste intervju, både i form av informantenes engasjement, egen framtoning og måten intervjuer responderte på svarene informantene ga.

Vi opplevde at informantene generelt hadde forberedt seg godt i forkant av intervjuene, og ved flere barnehager fortalte de at de hadde diskutert tematikken i forkant og hadde med seg

informasjonsskriv, planer og andre dokumenter som de tenkte at vi kunne dra nytte av. Dette opplevdes for oss som positivt, da det kan tenkes at det bidro til kvalitetssikring av informasjonen vi fikk, på bakgrunn av at personalet sammen hadde drøftet erfaringer og refleksjoner omkring prosjektet som vi nå skulle studere.

4.5 Analyse

I denne delen av arbeidet skal vi redegjøre for hvordan vi har gått frem i analysearbeidet. Herunder kommer transkripsjon, koding og kategorisering av datamaterialet vi har samlet inn under forskningsprosessen.

4.5.1 Transkripsjon

Et viktig element i analysearbeidet er transkriberingsprosessen. Når intervjuene skal transkriberes, betyr det at man gjør opptakene om fra muntlig til skriftlig form (Kvale & Brinkmann, 2015). Formålet med transkriberingen er å gjøre intervjusamtalene strukturert i tekstformat slik at materialet blir bedre egnet for analyse, samt at det blir lettere å få oversikt over materialet. Transkriberingsprosessen fungerer som en begynnelse på analysearbeidet gjennom struktureringen og oversikten man skaffer seg over materialet. Transkriberingen er ofte tidkrevende, og avhenger av størrelse- og kvaliteten på materialet, samt transkribererens skrivehastighet. Når vi reiste til Sortland hadde vi fem dager på å gjennomføre tolv intervju med en varighet på fra ca. 20-40 minutter hver. Det var lagt opp til 2-3 intervjuer per dag, og vi valgte å transkribere intervjuene fortløpende. Siden vi var to stykker samarbeidet vi i prosessen, hvor vi byttet på hvem som skulle skrive og hvem som styrte opptaket. En utfordring ved å dele på transkriberingen kan være det å sikre at man har like skriveprosedyrer i arbeidet. Dette er viktig for å kunne foreta språklige sammenligninger av intervjuene (Kvale & Brinkmann, 2015). Ettersom at vi skriver dette arbeidet sammen, har vi erfart at vi er samkjørt med hensyn til skriveprosedyrene, samt at vi transkriberte alt sammen og tok alt muntlig har vi sikret at alle transkripsjonene har så likt språklig sammenligningsgrunnlag som mulig. I tillegg hadde vi god lyd kvalitet som gjorde det lettere for oss å høre hva informantene sa. Underveis i prosessen tok vi oss også tid til å diskutere informasjonen vi hadde fått gjennom intervjuene. Det var en tidkrevende prosess, men som resulterte i at vi fikk gjennomgått alt materialet mens det var ferskt.

Det ligger ingen universelle føringer for hvordan man *skal* transkribere forskningsintervjuer, likevel er det viktig at man foretar noen valg som man holder seg til under prosessen. Man må foreta valg i forhold til hvordan- og hvor mye man skal skrive ned. Skal man for eksempel ta med pauser, følelsesmessige uttrykk, intonasjonsmessige understrekinger osv. Formålet med transkripsjonen vil avhenge av hvilke valg man tar (Kvale & Brinkmann, 2015, s.207). I denne studien var formålet med transkripsjonen at vi som forskere lettere kunne bruke informasjonen vi fikk ut av intervjuene i studien. Språklig analyse var irrelevant, og vi valgte derfor å transkribere alle intervjuene på bokmål- også for å anonymisere deltakerne da de hadde ulike dialekter. Transkripsjonen var ment å brukes til en konversasjonsanalyse. Vi tok med noen følelsesmessige uttrykk som (latter) der det var nødvendig for å huske konteksten i forhold til det som ble sagt når vi skulle gå i gang med analysearbeidet.

Det foreligger alltid et spørsmål omkring transkripsjonens troverdighet. En avgjørende faktor også her, er transkripsjonens formål og hvorvidt den skal være nyttig for forskningsarbeidet den er knyttet til (Kvale & Brinkmann, 2015). I denne studien er vi som forskere ute etter informasjonen deltakerne kommer med- en konversasjonsanalyse. Gjennom å gjøre de muntlige intervjuene om til skriftlig form i ordrett og litterær stil har vi forsøkt å formidle historiene til deltakerne så korrekt som mulig.

Det er også viktig å belyse det etiske spørsmålet vedrørende transkripsjonsprosessen. I følge Kvale & Brinkmann (2015), er det særlig viktig å beskytte konfidensialiteten til deltakerne og institusjonene som nevnes i intervjuet dersom intervjuene tar opp følsomme temaer. Det stilles krav til trygg oppbevaring av materialet, samt sletting av alt materiell når det ikke lenger skal være i bruk. Transkripsjonsmateriell kan fremstå som usammenhengende og forvirret tale når det muntlige språket blir ordrett transkribert, og kan føre til at intervjupersonene blir overrasket når de leser materialet (Kvale & Brinkmann, 2015, s.213). I denne studien er det som tidligere nevnt, informasjonen fra deltakerne vi er ute etter. I det originale transkripsjonsmaterialet kommer det frem følelsesmessige uttrykk, pauser og utsagn som «eh» og «hmm» osv. Basert på relevansen for å synliggjøre transkripsjonen for leseren samt det etiske hensynet til deltakerne, har vi valgt å ikke legge ved fullstendig transkripsjon til dette arbeidet- og heller ikke sendt det til deltakerne i ettertid. Likevel så vi nødvendigheten av å synliggjøre relevante utsagn i drøftingsdelen. Her har vi ikke tatt med følelsesmessige uttrykk, pauser eller lignende, både av hensyn til at det er irrelevant for

fortolkningen av datamaterialet, men også av hensyn til deltakerne samt for å gjøre materialet lettlest.

4.5.2 Koding

I følge Dalen (2013, s.62) er koding av datamaterialet et viktig element i analyseprosessen. Hun sier videre at koding er et sentralt element i «Grounded Theory» (Corbin & Strauss, 2009; Glaser & Strauss, 1967; Strauss & Corbin, 1988, gjengitt av Dalen, 2013). Koding handler om å analysere datamaterialet på en systematisk måte for å finne egnede kategorier å plassere materialet i. Hensikten er å finne kategorier som åpner for at forskeren kan forstå innholdet i materialet på en dypere og mer innsiktsfull måte. Vi delte datamaterialet inn i kategorier som arbeidsmetoder, holdninger, barns kunnskap samt avdekking. I følge Thagaard (2013, s.159) handler «Grounded Theory» om å utvikle teori gjennom blant annet koding av data. Dette støttes også av Dalen (2013, s.63) som sier at *målet er å komme frem til en overordnet forståelse av datamaterialet og slik bidra til teorigenerering rundt det fenomenet som studeres*. Det vil si at vi gjennom denne studien skal forsøke å bruke datamaterialet til å generere ny teoretisk innsikt og ny forståelse av fenomenet vi forsker på. Det er ulike nivåer i kodingsprosessen, og vi har i denne studien valgt å forholde oss til «Grounded Theory» og dens tre kodingsfaser; åpen koding, aksial koding og selektiv koding.

Åpen koding er den første fasen i kodingsprosessen, og har i hovedsak til hensikt å finne kategorier utfra egnede begreper som går igjen i datamaterialet for å belyse meningen i innholdet (Dalen, 2013). I denne fasen er det derfor viktig at forskeren er åpen og oppmerksom overfor innholdet og eventuelle mønstre i materialet. Hensikten er å få til en identifisering av interessante temaer og sammenhenger (Thagaard, 2013). Når alle intervjuene var gjennomført og transkribert, leste vi gjennom alt materialet hver for oss først. Deretter gikk vi nøye gjennom alle transkripsjonene sammen for åpen koding. I denne fasen brukte vi ulike farger for å markere de ulike temaene som ble tatt opp. I tillegg skrev vi notater direkte på datamaterialet underveis for å markere nøkkelsetninger og ord samt enkle refleksjoner rundt disse. For eksempel markerte vi arbeidsmetoder med en farge, mens personlige holdninger, mottakelse av prosjektet og effekter av arbeidet fikk andre farger. Flere av svarene kunne plasseres i flere kategorier, og fikk dermed flere farger. Når vi hadde gjennomgått all transkripsjon hadde vi skaffet oss oversikt over hovedtrekkene i datamaterialet og kunne fortsette prosessen med analysering av innhold.

Aksial koding kan ifølge Strauss og Corbin (1998, gjengitt av Dalen, 2013, s.65) være en form for beskrivelse av atferd. I denne fasen av kodingsarbeidet forsøker forskeren å sette utsagnene inn i den kontekst hvor handlingen finner sted og beskrive dem. For eksempel handler det ifølge Thagaard (2013) om å beskrive deltakernes synspunkter, egenskaper eller handlinger. I denne delen av kodingsprosessen ble dataene delt inn i kategorier basert på problemstillingens ordlyd. Dette for å skaffe bedre oversikt over innholdet i datamaterialet. Etter flere gjennomganger av det teoretiske grunnlaget i lys av funnene for studien, fant vi etter hvert flere sammenhenger i materialet som bidro til å skape hensiktsmessig koding av dataene. Materialet ble derfor til slutt delt inn i tre hovedkategorier: *arbeidsmetoder i barnehagenes praksis, barns kunnskap om seksualitet, kropp og følelser, holdninger og virkning av det forebyggende arbeidet.*

Selektiv koding handler om å samle trådene etter å ha foretatt åpen- og aksial koding til en overordnet forståelse av fenomenet som blir forsket på. *I denne siste analysefasen forsøker forskeren å utvikle teoretiske begreper og modeller for forståelsen av det aktuelle fenomenet* (Dalen, 2013, s.66). Studien har forsøkt å finne en sammenheng mellom barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser, barnehageansattes holdninger til tematikken før og etter prosjektets oppstart samt virkningen av det forebyggende arbeid i barnehagen. Arbeidet med den selektive kodingen har derfor pågått helt til slutt, da datamaterialet har blitt analysert gjennom hele drøftingsprosessen i forsøk på å finne sammenhenger og svar på studiens problemstilling.

4.5.3 Kategorisering

I de foregående underkapitlene har vi redegjort for de ulike kodingsfasene i analysearbeidet. Innenfor de ulike kodingsfasene plasserer man datamaterialet i hensiktsmessige kategorier for å skaffe god oversikt over innholdet. Kategoriene i dette arbeidet blir betegnet med begreper som er hensiktsmessige i forhold til å belyse sentrale temaer i studien. De ulike kategoriene har til hensikt å belyse temaer med direkte referanse til problemstilling, samt nye temaer som har blitt utviklet gjennom analysen av datamaterialet (Thagaard, 2013, s.160). Hensikten er å sammenfatte alt datamaterialet til en mer oversiktlig tekst. Kategoriseringen bidrar også til at vi som forskere får oversikt over eventuelle mønstre og sammenhenger i tillegg til sentrale tema i datamaterialets innhold.

4.6 Kvalitetssikring i forskningsarbeidet

I forskningsprosesser er det nødvendig å ha retningslinjer for kvalitetssikring av arbeidet som blir gjort. Det handler om pålitelighet og gyldighet i forskningsprosessen, og om forskningsresultatene kan sies å være troverdige. Dette vil vi gjøre nærmere rede for i de neste underkapitlene reliabilitet, validitet og etiske refleksjoner, og hvilke hensyn og vurderinger som er gjort i direkte sammenheng med denne studien.

4.6.1 Reliabilitet

Begrepene pålitelighet og gyldighet blir tradisjonelt brukt for å forklare begrepene validitet og reliabilitet (Kvale & Brinkmann, 2015). Innen forskning er begrepet reliabilitet sentralt for å vurdere forskningens troverdighet. Med utgangspunkt i reliabilitet, vurderes det om resultatene kan bli de samme, om en annen forsker i bruk av samme metode vil finne samme resultat. Verdien av resultatene må være overbevisende i forhold til kvaliteten på forskningen, dette gjøres gjennom at forskerne redegjør for hvordan dataene er utviklet i prosessen (Thagaard, 2013).

Vi startet med å lage intervjuguider hvor vi utviklet spørsmål som kunne hjelpe oss å finne svar på problemstillingen; på hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep, og hvordan de ansattes holdninger kan innvirke på dette arbeidet. På bakgrunn av at vi er to studenter valgte vi å gjøre prøveintervju på hverandre, dette på grunn av felles bakgrunn. Vi testet ut spørsmålsformuleringene og tiden på intervjuet, og gjorde noen endringer på formulering av spørsmålene i etterkant av prøveintervjuet. Alle spørsmålene fra intervjuguiden var åpne spørsmål, dette med tanke på at de ansatte i barnehagene kunne fortelle og reflektere over arbeidspraksis og sine erfaringer med denne måte å jobbe på. Vi valgte å formulere spørsmålene i samtlige intervjuguider med åpne spørsmål som kunne gi mye informasjon, dette for å komme mer i dybden av praksisen. Kvale & Brinkmann (2015) påpeker at reliabiliteten påvirkes av hvordan intervjuene blir transkribert. Under transkripsjonsprosessen valgte vi å transkribere intervjuene så ordrett som mulig, men på bokmål. *Reliabiliteten kan også styrkes ved at flere forskere deltar i prosjektet, enten ved at flere forskere samarbeider og diskuterer avgjørende beslutninger i forskningsprosessen, eller ved at en annen forsker deltar i prosjektet* (Thagaard, 2013, s.203). Da vi er to som skriver oppgaven sammen, besluttet vi å gjøre transkripsjon av samtlige

intervju, lyttet på opptakene og transkribere sammen. Dette valgte vi for å øke reliabiliteten til transkripsjon, minske sannsynlighet for feiltolkning og fordi vi ville sikre at vi hadde samme utgangspunkt i videre arbeid med analysering og drøfting.

Thagaard (2013) argumenterer for at om forskeren, i kvalitativ forskning, undersøker samme situasjoner flere ganger vil ikke samme resultat kunne opptre. Dette på grunnlag av relasjoner og tidspunktene for når innsamlingen finner sted. Det betyr at for eksempel andre forskere som gjør en lik studie ikke kan få de samme resultatene på et senere tidspunkt. Dette fordi at informasjonen som innhentes gjøres i relasjon med andre mennesker, og at man reagerer forskjellig i relasjon med andre. Barnehagene er også i stadig utvikling, praksis endrer seg, noe som kan gi annen informasjon på et senere tidspunkt. Da Sortland kommune er i et prosjekt hvor de har jobbet for å få implementert en praksis hvor barnehagene skal jobbe med kropp, seksualitet og følelser kan man ikke si at dette er en praksis som er gjeldene for alle barnehager. Våre funn i kommunen vil være preget av deres prosjekt, bakgrunnskunnskap og fokus rundt vårt tema. Vi valgte å ikke snakke noe rundt prosjektet før vi gjorde intervjuene, dette fordi vi ikke ønsket å prege informantene. Det vil likevel alltid være en mulighet for at informantene formulerer svar som de antar at vi som forskere ønsker å få. *Det er en utfordring i analyser av intervjuer å vurdere om intervjupersoner svar på forskernes spørsmål er tilpasset den diskursen de oppfatter at forskeren er preget av* (Thagaard 2013, s.126). Derimot vil vår oppgaves reliabilitet imidlertid kunne forsterkes dersom andre studier finner lignende funn som denne studien presenterer.

4.6.2 Validitet

Thagaard (2013) utdyper at validitet er knyttet opp mot gyldighet. Det handler om gyldighet av de tolkninger som forskeren kommer frem til og om de er gyldige i forhold til virkeligheten vi har studert. Sentralt i vår studie er begrepsvaliditet og ytre validitet.

Begrepsvaliditet er samsvaret mellom begrep teoretisk definert og begrepet slik det er operasjonalisert. Med det menes samsvaret mellom teoretisk begrep og den gjennomførte målingen (Kleven, Hjordemaal & Tveit 2014). Da barnehagene vi intervjuet har vært deltagende i et prosjekt som omhandler forebygging av seksuelle overgrep hadde pedagogene bakgrunnskunnskap av de sentrale begrepene. For å få svar på vår problemstilling var utforming av vår intervjuguide som måleredskap svært

betydningsfull. *Opplever du at barna har endret forhold til kropp- og seksualiteten som tema? I forhold til kompetanse*, dette er et eksempel på spørsmål fra intervjuguiden. Da barnehagene på Sortland kommune jobber forebyggende er spørsmålene også rettet mot forståelsen og praksis av hva som legges i det forebyggende arbeidet *Hvordan konkret jobber dere med prosjektet i barnehagen? Systematisk, tilfeldig, tema?*.

Forskerrollen har betydning for validitet, spesielt i de fag der studenter velger problemstillinger som berører dem, spesialpedagogikk er slik eksempel. Tydeliggjøring av egen forskerrolle er viktig for å imøtekomme kritikk om subjektivitet i tolkningen, for å kontrollere egen subjektivitet kan det være nyttig å kontrollere forskningen ved å forske sammen med noen (Dalen, 2013). Da begge er barnehagelærere som skriver master i spesialpedagogikk har vi den samme bakgrunnskunnskapen med oss inn i studien, det kan prege validiteten i den forstand at mye av vår interesse og forståelse kan bygge på de samme verdiene og grunnlag. *Når forskeren i utgangspunktet er innenfor miljøet, får hun eller han et særlig godt grunnlag for forståelse av de fenomenene som studeres* (Thagaard 2013, s.206). Samtidig som en felles bakgrunn kan prege validiteten, kan den også gi mulighet for refleksjon ut fra et felles grunnlag og individuelle erfaringer. Den kvalitative intervjuformen bygger på samspill mellom mennesker hvor en forutsetning er at det skapes intersubjektivitet mellom den som forsker og informant. Med intersubjektivitet mener vi at vi som forskere og informantene har felles forståelse. Uttalelser fra intervjuet bør være så lik informantens opplevelse og forståelse som mulig (Dalen, 2013). Da vi er to studenter gir det oss mulighet til å kontrollere hvordan informantens opplevelse og forståelse tolkes.

Ytre validitet er når resultatene i undersøkelsen kan gjøres gjeldene for de personene og situasjonene som er relevant ut fra problemstillingen (Kleven, Hjordemaal & Tveit, 2014). Et stadig spørsmål som stilles i intervjustudier er funnenes overførbarhet. Kan den kunnskapen som innhentes i intervjusituasjon overføres til lignende situasjoner? (Kvale & Brinkmann 2015).

4.6.3 Overførbarhet

En vanlig innvending mot intervjuforskning er at det er for få intervjupersoner til at resultatene kan generaliseres (Kvale & Brinkmann, 2015, s.289). I denne studien intervjuet vi tolv personer- alle i direkte tilknytning til prosjektet som vi ville forske på. Av tolv informanter var det fire ulike roller i tilknytning til prosjektet som ble representert. To

kommunale ledere med hver sine roller, tre styrere fra tre forskjellige barnehager og syv pedagogiske ledere fra syv forskjellige barnehager. Hensikten var å innhente informasjon om samme prosjekt, fra alle de kommunale barnehagene i kommunen. Hvorvidt et kvalitativt forskningsprosjekt kan overføres eller settes inn i en videre sammenheng avhenger av hvorvidt tolkningen kan utprøves og videreutvikles i nye undersøkelser (Thagaard, 2013). Dersom det skal være mulig å overføre resultatene fra et kvalitativt forskningsprosjekt til å gjelde i en større sosial sammenheng er det nødvendig at det foreligger et forskningsteoretisk grunnlag for studien og at forskeren har tatt utgangspunkt i retningslinjer som sier noe om hva forskeren skal se etter i den respektive forskningen. Dersom forskeren kan finne sammenhenger mellom tidligere forskning, teori som ligger til grunn og egen forskningsstudie, kan han argumentere for egen forsknings overførbarhet.

4.6.4 Ethiske refleksjoner

Innad i forskersamfunnet finnes det etiske retningslinjer en som forsker må forholde seg til. I følge Thagaard (2013) er retningslinjene de samme, uavhengig av om det er kvalitative studier eller andre typer forskningsprosjekt. Han sier videre at det kreves at forskeren, under all vitenskapelig virksomhet, forholder seg til de etiske prinsippene som ligger til grunn. De etiske prinsippene er gjeldende både internt i forskermiljøet og i relasjonen til omgivelsene. Det kreves at forskeren utviser redelighet og nøyaktighet i presentasjonen av funnene samt i vurdering av andre forskeres arbeid. Et viktig og grunnleggende prinsipp for vitenskapelig redelighet er å unngå plagiat av andres arbeid, det anses som et alvorlig brudd på de etiske retningslinjene. Plagiat betyr at man bruker andre sitt arbeid og utgir det for å være sitt eget. Som forsker skal man alltid oppgi kilder når man bruker andre sine tekster og arbeid.

I en intervjusituasjon som innebærer personopplysninger, har de som gjøres gjenstand for forskning krav på at all personlig informasjon blir behandlet konfidensielt (Dalen, 2013). Alt forskningsmaterieell må anonymiseres og det stilles strenge krav til oppbevaring av materiellet. I forkant av intervjuene opplyste vi alle informantene om at alt materieell ble anonymisert og oppbevart på et låst sted under prosjektet. Når prosjektet avsluttes blir materiellet destruert. Det er også viktig at forskeren bestreber seg å fremstille materialet konfidensielt og korrekt i henhold til den informasjonen som kommer frem under intervjuene (Dalen, 2013). I denne studien er det essensielle å innhente opplysninger om et prosjekt som har pågått i en hel kommune. Vi intervjuet ansatte fra alle de kommunale barnehagene, og det

er ikke interessant å sette barnehagen opp mot hverandre for sammenligning. Dermed unngår vi eventuelle dilemmaer som kan oppstå i forhold til å avsløre informasjon fra konkrete barnehager da informasjonen blir presentert på et overordnet plan og på generelt grunnlag fra pedagogiske ledere og styrere fra de kommunale barnehagene i hele Sortland kommune.

Ettersom at informantene våre er ansatte fra barnehage innebærer det at de har en streng taushetsplikt i sitt arbeid med barn. Likevel var ikke vi ute etter informasjon som ble knyttet direkte til enkeltbarn eller mindre grupper. Alle spørsmålene i intervjuguidene var utarbeidet på et generelt grunnlag i forhold til arbeidsmetoder og ansattes holdninger og synspunkter på arbeidet som ble gjort. Noen spørsmål ble utformet i retning av barnas engasjement og opplevelse av tematikken i prosjektet deres, men likevel på et generelt grunnlag. Dermed var sannsynligheten for sensitive opplysninger om enkeltbarn eller enkeltpersoner svært liten. Vi møtte ikke på noen etiske konflikter under noen av intervjurundene som ble gjennomført. Men på grunnlag av at noen av spørsmålene handlet om ansattes holdninger og følelser blir det likevel viktig for oss som forskere behandler den informasjonen vi fikk på en etisk forsvarlig måte under drøftingen og fremstilling av resultatene. Det er viktig at vi etterstreber oss å fremstille informasjonen så nøyaktig som mulig og i det lys informantene presenterte informasjonen for oss. Med at vi reiste til Sortland, beveget vi oss inn i en ukjent by, kultur og barnehager som vi ikke hadde kjennskap til fra før. Dermed hadde vi heller ikke kjennskap til tendensene som lå i deres praksis. Det kan være problematisk med hensyn til tolkning av informasjonen informantene presenterer. Likevel beveget vi oss i et fagfelt vi som barnehagelærere har kjennskap til, noe som kan være en fordel med at vi som forskere har en særlig lojalitet ovenfor barnehagen som institusjon, og at vi med vår kjennskap til fagfeltet vi forsker i, kjenner barnehagens organisering og utfordringer.

5 Resultat og drøfting

I dette kapittelet blir resultatene fra intervjuene vi gjennomførte i Sortland kommune presentert, samt drøftet opp mot problemstillingen; på hvilken måte kan barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser virke forebyggende mot seksuelle overgrep, og hvordan kan de ansattes holdninger innvirke på dette arbeidet? I tillegg blir resultatene drøftet opp mot forskning og det teoretiske grunnlaget for oppgaven. Funnene blir presentert underveis i drøftingen, og vil komme frem ved bruk av direkte sitater. Vi har valgt å kode informantene med hver sin tilfeldige bokstav, og funnene er kategorisert i ulike temaoverskrifter med utgangspunkt i problemstilling og forskningsspørsmål. Kategoriene er delt opp i fire hovedkategorier:

- *Kulturelt tabu og holdningsfaktorer i det forebyggende arbeidet*
- *Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep i barnehagene i Sortland kommune*
- *Barns kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser i det forebyggende arbeidet*
- *Virkningen av forebyggende arbeid*

5.1 Kulturelt tabu og holdningsfaktorer i det forebyggende arbeidet

Vi utformet blant annet spørsmål som omhandlet hvordan prosjektet ble tatt imot av både ansatte, og foreldre. Vi ville finne ut om det lå noen form for tabuisering og behov for holdningsendring i forhold til tematikken når prosjektet startet opp og om det er noe som har endret seg underveis- og etter prosjektets slutt.

5.1.1 Tabuisering og undertrykkelse av seksualiteten

De fleste informantene ga uttrykk for at det å skulle jobbe med tema som omhandlet seksualitet sammen med barna i barnehagen opplevdes som vanskelig i oppstartsfasen. At det var noe skremmende over det å sette ord på de ulike delene av den seksuelle utviklingen, kjønnsorganene og hvordan barn blir til. Informant A beskriver mottakelsen av prosjektet slik:

Det som vi så når vi begynte med spesielt det her med seksualitet og det å snakke om det her om hvordan unger blir til og ja, alle de her tingene, så fikk vi reaksjoner fra noen foreldre som ikke ønsket at vi skulle snakke om det. Fordi de ønsket ikke at andre enn de selv skulle gjøre det. Det var ikke mange, det var en to, tre stykker som var veldig negativ til det. Men

ellers var det veldig godt mottatt og folk var positive til å delta på skoloring og oppfølging av det arbeidet som har vært gjort.

I denne beskrivelsen kommer det fram at det generelt har blitt positivt mottatt av folk, men at det var noen foreldre som var negativ til at barnehagen skulle gi barna kunnskap om den seksuelle utviklingen og hvordan barn blir til. Det var også flere informanter som beskrev at prosjektet stort sett ble positivt mottatt, men med unntak av noen få foreldre som var skeptisk eller negativ til at barnehagen skulle gi barna denne kunnskapen. Det kan tenkes at årsaken til den negative mottakelsen hos enkelte kan være kulturelt betinget, eller i mangel på kunnskap om viktigheten av å gi barn kunnskap om kropp og seksualitet, som et forebyggende tiltak. Det kan også tenkes at noen stiller seg kritiske til at kunnskap skal virke som et forebyggende tiltak. Dette er også noe som samsvarer med Søftestad (2005) sin betraktning om at tabuisering av seksualiteten som tema fremdeles opprettholdes i samfunnet, til tross for det økte fokuset som har vært rettet mot seksuelle overgrep mot barn, og den økte kunnskapen på området. *Tabuiseringen opprettholdes av flere forhold, for eksempel mangel på og vegring mot kunnskap* (Søftestad, 2005:28). Informant I beskriver også en form for tabuisering i forhold til seksualiteten, og at det oppleves som noe kulturelt betinget:

Jeg tror det ligger litt i kulturen deres, at dere er veldig sjenert med kroppen, at dere ikke er så fri i å vise kropp. Og det ser man på ungdommene, at de ikke vil kle av seg, og ungene stenger døra hvis de skal bytte truse [...] Og det er noe med kulturen, Norge er veldig sånn innestengt, dette er mitt, dette er privat.

Her kommer det også fram at det å være åpen i forhold til kropp og seksualitet er noe som kan oppleves utfordrende i den norske kulturen. En kan kalle det for å være sjenert, eller en kan kalle det for en form for tabuisering. Kropp og seksualitet er privat og det er noe vi holder for oss selv. Tabuisering handler om en undertrykkelse av noe vi opplever at andre ikke skal vite om- noe som kan føre til at vi føler skam over oss selv eller andre, og den blir opprettholdt gjennom kulturen vi lever i (Søftestad 2005). Gjennom intervjuene kom det også fram konkrete eksempler som opplevdes som vanskelig i oppstartsfasen, knyttet til tabuisering og holdninger. Informant D beskriver et konkret eksempel knyttet til spørsmål om nakenhet og hva som var greit og ikke i forhold til det:

Det som veldig klart kom frem i disse diskusjonene, altså helt konkrete spørsmål til for eksempel det spørsmålet om nakenhet i barnehage, altså er det okei at ungene kler av seg og leker naken. Det hadde vært et spørsmål som var litt opp til den enkelte, mer ut ifra private

holdninger. Og det var veldig okei å få snakket om [...] det som jeg synes var viktig å få fram var det at jeg altså vi kan jo synes at deler av dette er vanskelig fordi at vi er sånn bevisste på at vi er et produkt av vår oppdragelse, og vi kan ha hemninger og holdninger i forhold til de spørsmålene som er et resultat av det.

Informanten beskriver et eksempel på spørsmål som dukket opp hos de ansatte i forbindelse med oppstarten av prosjektet "forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge" i Sortland kommune. Det kommer fram at det blant annet var usikkerhet knyttet til tematikken i forhold til hva som opplevdes som var greit å si og gjøre. En kan spørre seg om hvorfor det er så stor usikkerhet knyttet til dette tema? Kropp og seksualitet som i utgangspunktet er noe medfødt og naturlig, blir tidlig preget av en tabuisering og usikkerhet. Informanten beskriver hvordan vi mennesker er et produkt av vår oppdragelse. Det kan i den forbindelse argumenteres for barnehagens viktige rolle i forhold til barnas oppdragelse. Det er selvsagt foreldrene som først og fremst står for oppdragelsen av sine barn, men en kan likevel ikke bagatellisere at de fleste barn i Norge går i barnehagen hver dag, og tilbringer store deler av sin våkne tid i barnehagen. Derfor blir også betydningen av de ansattes holdninger og kompetanse meget stor. Barnehagen står i en særskilt og unik posisjon i forhold til å gi barna kunnskap om kroppslig- og seksuell utvikling, som et forebyggende tiltak mot seksuelle overgrep. Dette er noe som også støttes av Aasland (2015), som sier at barn trenger kunnskap og språk om kropp, genitalier, kroppslig utvikling, pubertet, seksualitet, forplantning og følelser. Hun peker også på at den seksuelle bevisstheten hos barn påvirkes av erfaringer og holdninger det opplever i relasjon til viktige omsorgspersoner. Samt at det senere i livet kan være lite naturlig å ha ord som dekker kåthet, lyst, orgasme og lubrikasjon- om man snakker om kjønnsorganer bare i forbindelse med tissing, og ikke lærer eller får anledning til å sette ord på seksualiteten. Samtidig kan vi ikke utelukke at barnehagen også står i en særskilt posisjon i forhold til å utnytte barn seksuelt. Det har i senere tid vært flere saker i media hvor det kommer frem at barnehageansatte har utnyttet sin stilling som ansatt i barnehagen og begått seksuelle overgrep mot barnehagebarn. På en annen side kan det kanskje tenkes at det å ha fokus på forebyggende tiltak mot seksuelle overgrep i barnehagen, også kan virke forebyggende i den grad at det blir vanskeligere for barnehageansatte å begå overgrep? Eksempelvis i frykt for å bli avslørt ved at barn har økt kunnskap om kroppslige grenser og hva som er lov og ikke, eller ved at potensielle overgripere får høyere terskel for å begå overgrep etter økt kunnskap om skadevirkningene overgrepsutsatte kan få.

5.1.2 Holdninger- sentralt i forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep?

Som det kommer frem av intervjuguide og problemstilling har vi valgt å tillegge holdningenes betydning stor vekt. Som fagperson i arbeid med barn står man i maktposisjon i forhold til forming av barnehagens praksis, og i påvirkning av de miljøfaktorene som ligger til grunn for barnas oppvekst- og utviklingsvilkår. Dette samsvarer med Søftestad (2005) sine betraktninger, som sier at dersom kulturen er preget av tabuisering er det heller ikke vanskelig å forstå at fagfolks oppfatninger, holdninger og reaksjoner kan bidra til å forsterke fortieelse og tilsløring av overgrep. Videre argumenteres det sterkt for faglig fellesskap og forpliktende tverretatlig samarbeid, fordi *det kan bidra til å motvirke profesjonell tabuisering og muliggjøre langvarig engasjement for synliggjøring av barneovergrep* (Søftestad, 2005, s.29). På spørsmålet om hvordan informantene ville vurdere egne holdninger til å prate med barn om seksualitet, kropp og følelser før prosjektets oppstart, svarte noen at siden de var nyutdannet og hadde hatt om dette i utdanningen, føltes det helt naturlig. Likevel ga de fleste tilbakemeldinger som gikk på at dette var noe som opplevdes litt vanskelig, da det ikke hadde vært en del av barnehagens praksis tidligere, særlig den delen som går på den seksuelle utviklingen. Informant L beskriver det slik:

Jeg kan si i hvert fall for min egen del at jeg har i hvert fall vært nødt til å trene på til å snakke om og forholde meg til det [...] vi oppdaget det at når vi begynte på prosjektet at vi var uvant, eller at mange var uvant til å snakke om seksualitet med barn.

Her er et konkret eksempel på hvordan informant L opplevde det å skulle snakke med barn om seksualitet, informanten beskriver også hvordan de oppdaget at det for mange var uvant å snakke med barn om seksualitet. Dette var noe de fleste barnehagene ga tilbakemeldinger om, og som understreker de refleksjonene vi belyste tidligere i forhold til det kulturelle tabuet og holdningene som ligger til grunn for praksis. Et annet eksempel på det er beskrivelsen til informant G:

Det her med at man på en måte ikke hadde et sånt avdekket vokabular for det, vi hadde ikke blitt enige om hva vi skulle kalle ting for, hva skal vi si? Skal man gå rundt å si penis, skal man si tisselur [...] folk synes kanskje det var vanskelig å finne de rette ordene som gjorde at det ikke ble støtende, for jeg tror egentlig det var det. Folk var redd for at noen skulle bli støtt.

Utsagnene til informant G beskriver en frykt for at noen skal bli støtt av ordene man bruker. Dette skriver seg også tilbake til tabuisering og de holdningene som ligger til grunn når det gjelder seksualitet som tema. På den ene siden kan vi se på tabuiseringen som noe kulturelt betinget, og på den andre siden kan vi se det i sammenheng med mangel på kunnskap. Tabuisering og mangel på kunnskap henger nok sammen på hver sin side, og for å få til en holdningsendring vil det være nødvendig å øke kunnskap hos både fagpersonell og privatpersoner i samfunnet. Dette er noe som også støttes av Sjøftestad (2005) som uttrykker at når vi vet at tabuiseringen opprettholdes i kulturen av enkeltmennesket, blir det særlig viktig å poengtere verdien av samspillet mellom individene og kulturen de er en del av. Hun sier videre at fagfolk som jobber med barn er både medvirkende- og et produkt av kulturen de lever i. Som ansatt i barnehage ivaretar man barnas interesser- men ofte på foreldrenes premisser. Det er viktig å anerkjenne at barna i hovedsak er foreldrenes ansvar og at de skal bli hørt. Da blir det også viktig å inkludere foreldrene i arbeidet- særlig når det innebærer en endring av praksis, som det gjorde i forbindelse med prosjektet til Sortland kommune. På den ene siden kan man forstå at de ansatte var engstelig for at noen skulle bli støtt, når en kanskje opplever at kulturen er preget av tabu knyttet til tematikken. På en annen side må man som fagperson ha selvinnsikt nok til å skille mellom profesjon og privatliv- og ikke la personlige tanker og holdninger bli styrende i arbeidet sitt. Et eksempel på det er et utsagn fra informant D, som påpeker viktigheten av å skille mellom private holdninger, og rollen som profesjonsutøver:

Når vi jobber i barnehagen, så er vi profesjonelle barnehagearbeidere, og da kan ikke de private holdningene og hemningene være styrende. Da må vi være åpen og ta det opp til diskusjon.

Dette eksempelet viser til viktigheten av å reflektere rundt holdninger man tar med seg i rollen som profesjonsutøver. Eksempelet kan også vise til at det nettopp er det som har vært realiteten, at de ansatte har hatt personlige holdninger som har vært styrende, og vanskelig å legge bort i forbindelse med profesjonsutøvelsen, og at det på bakgrunn av det har vært nødvendig med refleksjon og bevisstgjøringen til de ansatte. Hadde det ikke vært en mulighet for at det kunne vært en utfordring, kan en anta at det ikke ville vært tatt opp til diskusjon heller. På en annen side kan vi ikke si med sikkerhet at dette ikke har vært en kultur i det store og det hele, men vi kan anta at tematikken har blitt tatt opp med bakgrunn i at ledelsen eller noen av de ansatte så behovet for det, noe som også kommer frem av prosjektrapporten som

Sortland kommune har utarbeidet. Dette kan også knyttes til etablerte diskursers makt, og støttes av Bøe og Thoresen (2012:29) som sier at *i en barnehage kan vi tenke oss at det etableres diskurser som ikke bare er retningsgivende for hvordan vi tenker og handler, men også som hindrer oss i å tenke og handle annerledes*. Utsagnet viser til hvordan diskurser, som vi tenker bærer preg av blant annet våre holdninger, kan styre praksisen, både i forhold til hvordan vi tenker og handler- men også som et hinder i å tenke og handle annerledes.

I motsetning til de foregående eksemplene, var det noen informanter som ga tilbakemelding på at de ikke opplevde at egne holdninger var hemmende i forhold til å snakke med barn om seksualitet, kropp og følelser før prosjektet. Tilbakemeldingene gikk ut på at informantene hadde gått gjennom barnehagelærerutdanningen nylig, og at de derfor hadde deltatt på seminarer knyttet til tematikken. Barns seksuelle utvikling og seksuelle overgrep har de siste årene tatt plass i barnehagelærerutdanningen, slik at de som er relativt nyutdannet har med seg mye av denne kunnskapen når de går ut i jobb. Et eksempel på det er informant E sin beskrivelse:

Vi hadde jo en del om det i studiet mitt [...] så vi hadde jo en ganske lik holdning, at det var en naturlig del å snakke om seksualitet og det at det ikke var noen tabuer lagt til tema. [...] så holdningen er ganske lik den jeg fikk etter prosjektet også, for det var jo en del fortsatt i utdanningsforløpet mitt.

Informanten sier her at det ikke har vært en holdningsendring for vedkommende i forbindelse med prosjektet, da denne tematikken var en del av utdanningsforløpet. Dette understreker også sammenhengen mellom kunnskap og holdning. En kan reflektere over hvordan disse to henger sammen, og kan tenke seg at det er nødvendig å øke kunnskap om det bestemte tema for å få til å endre holdning til tematikken. Ofte kan holdningene være skjult, og noe man ikke er bevisst på og tenker over i det daglige. Likevel kommer holdningene til uttrykk gjennom handlingene våre- noe som også understreker betydningen av refleksjon og bevisstgjøring av praksis. Som nevnt var det noen av informantene som opplever at de hadde en åpen holdning til tematikken også før prosjektet. Informant F beskriver sin opplevelse slik:

For meg selv så var jo holdningene at det ikke var noe å pakke inn, det var å sette ordene for det. Kall en tiss for en tiss og ikke for ei tissesjura og tissehøna for eksempel. Og det hva som var lov og hva som ikke var lov. Og dette med å være tydelig på, og at du bestemmer over din kropp. Uansett hvor gammel du er så bestemmer du over din kropp, det gjør du uansett om du er barn eller voksen.

Eksempelet viser at informanten hadde en åpen holdning til tematikken også før prosjektet, og opplevde ikke noen hemninger knyttet til det å snakke med barn om kropp og seksualitet. Her kan man også anta at blant annet kunnskap om tematikken har bidratt til å påvirke holdningene som informanten beskriver selv. Vi ser at de ulike beskrivelsene vi har fått, knyttet til holdningene før prosjektets oppstart, varierer i stor grad. Det går fra det å oppleve tematikken som ubehagelig og vanskelig å snakke med barn om, til at det ikke er noe å legge skjul på, at det er like naturlig å snakke om som andre temaer. Tilbakemeldingene skiller seg klart ut i forhold til om informantene har vært gjennom barnehagelærerutdanningen relativt nylig, eller ikke. Vi kan tolke det slik at den oppdaterte faglige kunnskapen spiller en viktig rolle i forhold til hvilken holdning de forskjellige informantene har til tematikken. På en annen side kan vi likevel ikke utelukke at det er mange andre forhold som kan spille inn når det er snakk om holdninger hos enkeltindivider. Det vi vet er at miljøfaktorer og kulturen vi lever i påvirker våre holdninger og forutsetninger i stor grad. Dette støttes også av Aasland (2015) som sier at mange voksne kan selv ha manglet åpenhet om temaet i oppveksten- og noe man ikke prater med barn om. Noen voksne opplever temaet som hellig, flaut eller stygt. Hun påpeker også at mange voksne opplever det som vanskelig å tenke på at barn har en seksualitet- og som de trenger å få kunnskap om.

5.1.3 Innhold i barnehagens praksis og diskurser, før og etter prosjektets oppstart

Studien undersøkte hvordan de ansatte jobbet i praksis, både før og etter prosjektet. Den tok også for seg spørsmål knyttet til om det hadde vært større endringer i barnehagens praksis i forbindelse med prosjektstart og hvordan dette hadde virket. Dette kan også knyttes opp mot holdninger og diskurser som ligger til grunn i forhold til det å jobbe med denne type tematikk i barnehagen generelt. Bøe & Thoresen (2012) sier at diskursene som ligger til grunn rammer inn en barnehages praksis, og at de blir etablert over tid i et bestemt miljø. Det kan være ulike diskurser innenfor de ulike barnehagene, og de etablerte diskursene kan ha oppstått i lys av dominerende diskurser og sannhetsregimer i samfunnet. Diskursene legger føringer for hvordan vi tenker og handler, og motivasjonen til de ansatte er et ønske om å handle riktig. Studien undersøkte hvorvidt diskursene i barnehagene i Sortland kommune hadde endret seg etter prosjektstart, og etter at praksisen ble implementert i kommunen.

Før prosjektets oppstart

Som nevnt, startet Sortland kommune opp dette prosjektet med bakgrunn i at de så et behov for endring basert på flere tunge saker med overgrepssproblematikk i kommunen. Det var derfor interessant å finne ut hvordan de ansatte tenkte i forhold til det å jobbe med tematikken før prosjektet, og senere etter prosjektet. Et av spørsmålene knyttet til det var om de jobbet med kropp og seksualitet i barnehagen før prosjektet startet, og på hvilken måte. Her forsøker vi å få frem konkrete arbeidsmåter og hvordan de ansatte erfarer at tematikken har vært jobbet med tidligere. På det spørsmålet svarer informant I følgende:

Ja, vi har, ikke sant det er selvfølgelig en del av rammeplanen, kropp og helse. Men ikke akkurat seksualitet. Men vi har jobbet mye med følelser og uttrykk. Og i mange år. Vi er veldig opptatt av psykisk helse og vi ser at det er en kobling der imellom

Informanten viser til rammeplanen og de føringene som ligger der for at barnehagen skal jobbe med kropp og helse. I tillegg understreker informanten at de er veldig opptatt av psykisk helse, og at de ser en kobling mellom det og kropp, helse, følelser og uttrykk. Dette samsvarer med det Aasland (2015) uttrykker om viktigheten av at barn får utvikle et trygt og godt forhold til egen kropp; *Når barn og unge får utvikle et godt og trygt forhold til kroppen sin og dens funksjoner, slik at de kan akseptere sitt eget og andres følelsesliv uten unødvendige hemninger, har de god mulighet til å glede seg, og bli dyktig til å leve sitt liv* (Aasland, 2015, s.21).

Informanten I viser også til at barnehagen har jobbet med kropp og helse, men at seksualitet ikke har vært en del av det tidligere arbeidet. Dette er noe vi fikk inntrykk av gjelder i de fleste barnehagene vi var innom. Informant A og D beskriver det slik:

A: Vi jobbet jo med kroppen det har vi jobbet med i mange, mange år. Sånn at det vi ikke hadde noe spesielt om, det var det her med seksualitet. Sånn at det er det som er nytt.

D: Ja kropp er jo et veldig vanlig barnehagetema så det har det jo vært jobbet med. Det vi har vel ikke, det har vært litt usystematisk i forhold til seksualitet, ja litt opp til den enkelte egentlig.

Informantene beskriver at det å jobbe med seksualitet som tema er helt nytt, og at det har vært litt usystematisk- og opp til den enkelte. I sammenheng med de svarene vi fikk, antar vi at det har ligget diskurser til grunn for barnehagenes praksis, hvor det å jobbe med seksualitet ikke har vært innenfor barnehagens normer for hvordan de fører riktig praksis. Diskurser og

holdninger har utspring fra sannhetsregimer i kulturen og samfunnet vi er en del av (Bøe & Thoresen, 2012). På en annen side kan det også tenkes at de ansatte tidligere har unngått å jobbe med seksualitet i frykt for at mottakelsen fra foreldrene kunne blitt negativ, eller at de ansatte selv har negative erfaringer knyttet til seksualitet. Dette støttes av Langfeldt (2000) som sier at vi til tross for å ha mer kunnskap om seksualitet enn noen gang tidligere, har fokuset vært mest rettet mot seksuelle overgrep og ikke de positive sidene ved seksualiteten. Han sier videre at vi med bakgrunn i det ikke blir oppmuntret til å nyte seksualiteten- og lære om gjensidig forståelse og respekt.

I følge informant L jobbet ikke denne barnehagen heller spesifikt eller systematisk med seksualitet, men de snakket om hvor vi kommer fra og jobbet med tema dersom det ble behov for det. Dette svaret skiller seg litt fra de andre, med at de blant annet hadde praksis for å snakke med barna om hvor vi kommer fra før prosjektet startet. Informanten beskriver det slik:

Ja kropp i hvert fall, jeg tror ikke spesifikt seksualitet. Seksualiteten på den måten at vi snakket om hvor vi kom fra. Og hvis det var barn som, som kosa med seg sjøl eller onanerte eller sånn, så snakket vi om det

Informantens beskrivelser gir uttrykk for at de ansatte i den aktuelle barnehagen ikke jobbet noe med seksualitet før prosjektets start, foruten om å snakke om hvor vi kommer fra. Informanten sier at de snakket om det dersom det var barn som koset med seg selv eller onanerte og lignende. Det er uklart hva informanten legger i begrepet seksualitet, men det kan tyde på at informanten blander voksnes seksualitet og barnlig seksualitet. Det kommer ikke tydelig fram hvem som snakket om det- om det var sammen med barna, eller om det var de ansatte som snakket om dette seg imellom. Likevel kan vi, basert på informantenes beskrivelser, slå fast at det generelt var lite fokus på seksualitet i barnehagene før prosjektets oppstart. Kan dette ha en sammenheng med at Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver ikke legger konkrete føringer om at barnehagen skal gi barn kunnskap om seksualitet? Rammeplanens føringer er åpen for tolkning, og sier i dag noe om at barnehagen skal bidra til at barn får kunnskap om menneskekroppen, og utvikle forståelse og respekt for egen og andres kropp (Kunnskapsdepartementet, 2011). Kunnskap om menneskekroppen kan tolkes i mange og vide retninger, og gir ingen føringer for at de ansatte i barnehagen skal formidle kunnskap til barn som går direkte på begreper for kjønnsorganer, forplantning eller seksuell utvikling generelt.

Mottakelse av prosjektet

I forrige del drøftet vi om det var praksis for å jobbe med seksualitet som tema i barnehagen før prosjektets oppstart. I tillegg til det undersøkte vi hvordan prosjektet ble presentert og mottatt av de ansatte og foreldrene. Dette valgte vi å stille spørsmål om til alle informantene, kommunale ledere, styrere og pedagogiske ledere. Her forsøker vi å skaffe informasjon som kan si noe om oppstartsfasen og om det har vært endringer i forhold til holdninger og praksis. Informant G beskriver det slik:

Det var sånn kurs for alle ansatte, og i forkant av det, så var folk litt sånn, hva i verden er det vi skal til med? Skal man liksom holde på med det i barnehagen. Veldig sånn, jeg tror det var litt blandet egentlig, for noen var kjempe positiv, noen var mer tilbakeholden. Og også de som var tilbakeholden var jo og der at de så jo på en måte at det handlet om mer enn bare sex, det handlet jo om å avdekke overgrep, og jeg tror på en måte målet har helliget midlet for mange. At de ser at vi må faktisk igjennom dette, og nå er det på en måte blitt helt vanlig.

Det informanten beskriver her, kan tolkes som en relativt stor endring i forhold til holdningene blant de ansatte etter presentasjon og oppstart av prosjektet. Det synes som at de fleste opplevde det å gå i gang med prosjektet som utfordrende når det gjaldt den seksuelle biten av det. En kan undre seg over hvorfor det er slik, og vi antar at det har å gjøre med tabuisering av seksualiteten som vi har drøftet tidligere. På en annen side så kan det å endre praksis på generell basis, uavhengig av tematikken som ligger til grunn, føre til en form for usikkerhet og frykt for det nye og ukjente. Vi tolker det likevel dit at kursingen og den faglige oppdateringen på tematikken bidro til holdnings- og diskursendring av praksisen som ble ført i barnehagene i Sortland kommune. Dette er også i tråd med Søftestad (2005) sine argumenter for faglig fellesskap og forpliktende tverretattlig samarbeid. Hun sier at *det kan bidra til å motvirke profesjonell tabuisering og muliggjøre langvarig engasjement for synliggjøring av barneovergrep* (Søftestad, 2005:29). Dette støttes også av informant B som beskrev det slik:

Noen tar det lett, noen tar det mindre lett [...] skal ikke si at noen ble sint men, men litt sånn, nei dette her blir ikke jeg å sitte å snakke med barna om, for noen synes det er vanskelig å sitte å snakke om sånne ting i det hele tatt. Så det var liksom, men det var sånn etter hvert når vi begynte å jobbe med det, så fikk vi veldig mye tilbakemeldinger av alle i personalgruppa skulle si noe om det. Og da var det sånn, åj det var ikke så gærent, så ille som de trodde det skulle være.

Informanten beskriver her at det for noen opplevdes som vanskelig å skulle snakke om det som omhandlet seksualitet i det hele tatt, men at det ble lettere etter at de hadde startet. Som tidligere nevnt kan det tenkes at den faglige oppdateringen bidro til at de ansatte endret holdning til tematikken og at barnehagene gikk gjennom en form for diskursendring i forbindelse med prosjektet. Noen informanter ga tilbakemeldinger om at de opplevde det som spennende å skulle starte dette prosjektarbeidet, og noen var spent på foreldrene sin mottakelse av det. Informant K beskriver det slik:

Alle synes det er veldig spennende, jeg synes det var godt tatt imot. Altså alle synes jo- og er enig i at det er et viktig tema ikke sant. Det vi egentlig var mest spent på, det var foreldrene sin mottakelse av det så. Ja. Vi hadde jo informasjonsmøte og at vi har brukt foreldresamtaler på å informere hva vi jobber med og hvordan vi jobber med det og sånn at det ikke skal være skummelt. Og de fleste foreldre er veldig positiv til at vi jobber med det.

Det kan tenkes at spenningen som er knyttet til foreldrenes mottakelse av prosjektet kan relateres til tabuiseringen som har ligget til grunn for seksualiteten og dens utvikling. Særlig i denne sammenhengen hvor det handler om å jobbe med tematikken i barnehagen med små barn. Det har ikke vært en utbredt praksis for det, som igjen kan relateres til tabuisering. Som Langfeldt (2000) sier, at det har vært økt kunnskap på feltet, men fokuset har dreid i en negativ retning og omhandlet seksuelle overgrep i hovedsak. Med bakgrunn i at fokuset på seksualitet i hovedsak har dreid i en negativ retning, er det tenkelig at det kan oppleves som utfordrende å innføre praksis for det. Informant L har også en god beskrivelse av nettopp det:

Ja jeg tror det ble veldig godt tatt imot. Men med en slags sånn skrekk, tror jeg, fordi at det blir så nært når man sier alt høyt. Og ho Wiede Aasland sier virkelig ting høyt og direkte og har, det er en slags sånn skrekk i det her at det kommer så nært. Samtidig som vi alle vet hvor sterkt det er at vi får unger til å snakke om det, og at vi får stoppe det vi kan stoppe.

Igjen vil vi påpeke holdnings- og diskursendringen som vi antar har skjedd i oppstartsfasen av prosjektet. Informanten beskriver skrekken knyttet til å skulle jobbe med tematikken, at det kommer så nært når man sier alt høyt. Samtidig påpeker informanten at det oppleves som sterkt å få ungene til å snakke om det, og at de får stoppet det de kan stoppe. Det kan synes som om motivasjonen som ligger til grunn for gjennomføring av prosjektet blant annet er at de opplever at de gjennom prosjektet har større muligheter for å avdekke dersom noen skulle bli utsatt for overgrep. I tillegg til det kommer det frem at foreldrene stort sett har vært positive til dette arbeidet, og at barna deres får kunnskap om kropp og seksualitet. Det er bare

to av informantene som beskriver at det har vært noen foreldre som var skeptisk til at barnehagen skulle gi barna deres informasjon om seksualitet. Det kommer frem at alle har vært tidlig ute å gitt kollektiv informasjon til foreldrene på foreldremøter og foreldresamtaler om arbeidet de skulle gå i gang med. Også underveis i prosjektarbeidet har det vært viktig å gi foreldrene fortløpende informasjon om hva de gjør, og hva barna lærer i barnehagen knyttet til tematikken som omhandler kropp og seksualitet. Informant D beskriver det slik:

Ja vi har jo hatt foreldre som har kommet og sagt, vært kjempe glad for det her temaet fordi at dem selv har vært utsatt for overgrep. Mora har vært utsatt for overgrep, og sagt at min datter, og endelig kan vi bryte den her kjeden. Nå får jeg hjelp til å bryte den kjeden av handlinger som ikke har vært okei [...] Vi har bare fått positive tilbakemeldinger.

Vi fikk også informasjon om at det hadde vært nyhetsoppslag i forbindelse med oppstart av dette prosjektet, hvor kommunen ble kritisert for å gi denne type informasjon til barna.

Informant D beskriver:

Også kom det ei ytring fra NRK, ifra ei som jobber på høgskolen i Vestfold som var veldig kritisk. Det her var et overgrep mot foreldrene, og ja. Og det at vi tok ikke, vi tok opp bare den her vanlige par-foreldre familieforholdet [...] at det var et overgrep mot foreldrene, og da gikk jo foreldrene ut. FAU her gikk ut og ga full støtte til barnehagen. Dette er ikke et overgrep. Vi har hatt full informasjon og vi støtter prosjektet.

I informantens beskrivelser kommer det tydelig frem at foreldrene gir full støtte til barnehagen og arbeidet med å gi barn kunnskap om kropp og seksualitet. Informanten beskriver videre at det har vært en forutsetning å ha en åpen dialog med foreldrene grunnet fordommene som ligger i kulturen vår.

Som det kommer frem i denne delen av drøftingen svarte informantene på spørsmål om mottakelsen av prosjektet. Vi ville finne ut om det hadde vært noen form for endring i holdninger til tematikken og praksisen som ble ført i barnehagene. Informantene kommer med tilbakemeldinger om at det opplevdes som skummelt og spennende å skulle starte dette arbeidet. Det kommer også frem at de fleste var positive til prosjektarbeidet, samt noen tilbakemeldinger om at enkelte av de ansatte opplevde at det ikke var så farlig som de først hadde sett for seg. Informantenes tilbakemeldinger styrker vår antakelse om at økt kunnskap om tematikken kan føre til endring av holdninger og diskurser som ligger til grunn i barnehagens praksis. På en annen side kan svarene også tyde på at tematikken som omhandler

seksualitet fremdeles er tabuisert i noen grad, da det er tenkelig at frykten for å starte prosjektarbeidet ikke ville eksistert dersom det å jobbe med seksualitet i barnehagen var en naturlig og allment akseptert praksis i kulturen og samfunnet vårt. Vi har ikke belegg for å generalisere svarene knyttet til at det å jobbe med seksualitet kan oppleves som utfordrende ettersom at utvalget i studien er forholdsvis lite. Likevel kan vi anta at disse holdningene kan gjelde i barnehagene i Norge generelt- med støtte i forskning og teori om tabuisering og holdninger til tematikken som vi har presentert tidligere i oppgaven.

Etter prosjektets oppstart

Vi skulle som nevnt blant annet finne ut om det hadde vært noen endringer knyttet til de ansattes holdninger underveis, og etter prosjektets oppstart. Vi stilte spørsmål om det til både pedagogiske ledere og styrere. Det kommer frem av intervjuene at det helt klart har vært endringer i personalets holdninger, og at samtlige har blitt positivt overrasket dersom de var skeptisk før prosjektet. Informant C beskriver det slik:

Ja, så er det blitt lettere for de voksne. Både de som har lett for å prate om det, også er det jo noen som ikke har lett for å prate om det. Men det har blitt mer naturlig. Det er lettere for oss nå å kunne bruke rette navn på kjønnsorganer og. Før så var det jo tissehøna og tisselur, men nå kan vi si penis og vagina til ungene uten at vi rygger for å si det sånn. Så det har blitt lettere, lettere å bruke at det blir mer naturlig.

Informant C beskriver at det har blitt lettere og mer naturlig å snakke om kjønnsorganene med barna nå, kontra hvordan det var tidligere. Informanten gir uttrykk for at det var noen som opplevde det som lettere enn andre før prosjektets oppstart. Men at også de føler det lettere å kommunisere med barn om kropp og seksualitet i form av at det er tryggere og mer naturlig å bruke konkrete begreper på kjønnsorganene i samtale med barna.

I tillegg stilte vi spørsmål til de pedagogiske lederne om hvordan de trodde sine kollegaer opplevde å prate om denne tematikken med barna etter prosjektet. Svarene vi fikk på dette spørsmålet pekte i retning av at de ansatte opplevde det som lettere ettersom de hadde avklart i fellesskap hvilke begreper de skulle bruke sammen med barna, samt at det var en felles forståelse for at denne måten å jobbe på var riktig. Dette var noe de var sammen om. Likevel var det noen få som beskrev en opplevelse av at det var vanskelig å sette ord på kjønnsorganer

og kroppslige grenser- og bli enig om hva som egentlig var greit å snakke med barn om og ikke. Informant L beskriver det slik:

Jeg tror at de har strevd på ulik vis med å sette ord på det, og hvor mye skal man si. [...] hvor mye skal man si at hvis det kommer noen og tar deg sånn og sånn. [...] Særlig det der med det som er forbudt. Det so man sier stopp til og, hvor mye skal man si at verden er farlig? Ellers har det jo vært utfordrende for oss å finne ordene. Vi har valgt å kalle det for guttetiss og jentetiss, og vi har fortalt at det finnes en skjede og et hull der bæsjen kommer ut. [...] og vi har brukt penis og vagina, men det er sånne ord som vi sjelden sier høyt, til hverdags.

Informanten beskriver utfordringer med å finne ut hvor mye informasjon de skal gi barna i forhold til seksuelle overgrep, samt hvilke ord de skulle bruke på kjønnsorganene sammen med barna. Dette er noe som støtter oppunder de negative holdningene til seksualitet og diskursene som ligger til grunn i kulturen vår- og som er med på å forme barnehagens praksis. Blant annet beskriver Bøe & Thoresen (2012) at etablerte diskurser vil være retningsgivende for våre handlingsstrategier, og kan samtidig virke hemmende i forhold til å tenke og handle annerledes. I tillegg beskriver informant H en nasjonal diskusjon som oppstod etter uheldig begrepsbruk i forbindelse med intervju omkring prosjektet i nyhetene:

Det var en førskolelærer som brukte begrepet gladtiss, og det var jo selvfølgelig en nasjonal diskusjon med en gang på bruken av det, og det er jo klart at da får du en del sånn kritikk i forhold til begrepsbruk og sånt. Og det er jo fornuftig for da kan du jo justere deg inn og ha en faglig diskusjon hvor du endrer på noen ting.

Den nasjonale diskusjonen oppstod ifølge informanten på bakgrunn av at begrepet gladtiss ble brukt i forbindelse med å beskrive for barn hva som skjer når en penis blir erigert når man skal lage barn. Gladtiss ble i dette tilfellet tolket av kritikere som at barn kunne misforstå begrepsbruken i forhold til at når pappas penis ble erigert, ble pappa glad, og hvem vil vel ikke gjøre pappa glad? Informant H beskriver også verdien av fornuftig kritikk, hvor man får til faglige diskusjoner som bidrar til nødvendige justeringer og endringer. På en annen side kommer det frem av intervjuene med de forskjellige pedagogiske lederne at alle deltar på kursing minimum en gang, samt at de som ønsker det får kurset på nytt. De fleste jobber med tematikken på personalmøter og avdelingsmøter i hver enkelt barnehage. Informant G og informant D beskriver:

G: Også har vi jo sånn personalmøter, der tar vi opp flere problemstillinger rundt dette, og snakker litt om hva ville du gjort da, og hva skal vi gjøre i enkeltsituasjoner.

D: Sånn at dette var jo et tema som ble fulgt opp på avdelingsmøtene og på personalmøtene, men at avdelingsmøtene ble sentral fordi at dem er jo mye mindre og at det kan være litt sånn følsomme spørsmål det der.

Begge informantene forteller at møtetiden i barnehagen er viktig for å ta opp problemstillinger og spørsmål man har rundt det å jobbe med seksualitet som tema. Samtidig utdyper informant D at avdelingsmøtene ble sentral på grunn av temaets følsomhet. Dette kan være positivt fordi man får uttrykt det man sitter inne med av spørsmål og tanker. Likevel åpner det ikke opp for deling av erfaring, og eventuelt faglige diskusjoner utenfor den enkelte barnehages praksis. Dermed er det opp til hver enkelt barnehage hvilke begreper som er i bruk, og hvordan praksisen gjennomføres. Dersom barnehagene i kommunen ikke har en arena for felles faglige diskusjoner på tvers av barnehagene, åpner de heller ikke opp for å jevnlig dele erfaringer samt faglige diskusjoner som kan bidra til nødvendige eller viktige justeringer innenfor den enkelte barnehages praksis. Slik som informant H beskrev tidligere, kan det være fornuftig å ha et kritisk blikk på praksis for å foreta hensiktsmessige justeringer og endringer.

Samtlige av tilbakemeldingene vi fikk pekte i retning av at det hadde vært en positiv endring av de ansattes holdninger til det å jobbe med kropp og seksualitet i barnehagen. Det hadde også vært utfordringer knyttet til begrepsbruk og hvor mye informasjon barna skal få om blant annet overgrep. Informantene beskrev at de hadde vært på kursing med Margrethe Wiede Aasland, samt at de hadde foreldremøter og personalmøter hvor prosjektarbeidet og informasjon knyttet til det stod sentralt. Det kan tyde på at kollektiv og faglig kompetanseheving har bidratt til å ufarliggjøre tematikken, og at det har skapt holdningsendringer hos personalet. Samtidig har vi pekt på at barnehagene ikke har en arena hvor de kan ha faglige diskusjoner på tvers av barnehagene med mulighet for kritiske blikk på egen praksis.

5.2 Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep i barnehagene i Sortland kommune

Da vi ville finne ut av hvordan barns kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser virker forebyggende i barnehagens praksis valgte vi å gå dypere inn i hva som legges til grunn i det

forebyggende prosjektarbeidet til Sortland kommune. Som vi har vært inne på tidligere er det blant annet barnehagens diskurser som legger føringer for hvilken praksis som legges til grunn. Da Sortland kommune bestemte seg for å starte et systematisk arbeid med å jobbe forebyggende, gjorde de om på sin praksis og senere implementerte det forebyggende arbeidet i blant annet alle de kommunale barnehagene i kommunen. Vi undersøkte hvilke arbeidsmetoder de bruker, samt hva som legges i det forebyggende arbeidet i de forskjellige barnehagene. Informant J beskrev føringene som ble lagt for gjennomføring i praksis slik:

De har kanskje gjort det på litt forskjellig vis, og det tror jeg ikke har noen betydning. Jeg tror ikke at akkurat måten du gjør det, men det er at du gjør det. [...] jeg bruker å si at det er ikke så nøye for meg hvordan dere gjør det, bare at dere gjør det.

Informanten beskriver viktigheten av at det blir jobbet med tematikken i barnehagene og at det ikke er betydningsfullt på hvilken måte det blir gjort. På en annen side kan mangel på kvalitetssikring av det arbeidet som faktisk blir gjort legge føringer for hvor grundig eller ofte det blir jobbet med temaet. Vi stiller oss undrende til føringer som er lagt til prosjektet, i forhold til de ulike barnehagenes praksis. Det kommer frem at det i noen barnehager har blitt avdekket seksuelle overgrep i etterkant av prosjektarbeidet. Det var også i disse barnehagene at vi fikk informasjon om at det oftest ble arbeidet med tema og som hadde størst åpenhet rundt seksualitet og følelser, samt at det i tillegg var disse barnehagene som i størst grad hadde avdekket andre former omsorgssvikt. Dette ble viktige funn for studien, da det kan si noe om virkningen av det å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet og følelser. I tillegg kan det fortelle oss om betydningen av barnehageansattes holdninger til tematikken. Har det virkelig ingen betydning hvordan måte- eller i hvilken grad man jobber med tematikken? Vi stiller oss undrende til utsagnet i lys av funnene i datamaterialet.

Det som kom frem ved intervjuene når vi spurte om hvilke arbeidsmetoder som ble brukt, var at samtlige av de kommunale barnehagene jobbet både systematisk og usystematisk med tematikken. Informant L beskriver det slik:

Ja det blir, det blir da usystematisk i den delen der vi snakker om kropp gjennom hele året ved stell og ved påkledning og med altså, benevninger. Også blir det et prosjekt en måned eller to i løpet av året der vi har fokus på det, og der vi har de samtalene med de største om hvor vi kommer ifra og om gode og dårlige berøringer og gode og dårlige hemmeligheter.

Informant L beskriver at de i hverdagen jobber usystematisk med benevninger. Aasland (2014) peker på viktigheten av at voksne omsorgspersoner, foreldre og ansatte i barnehagen tørr å sette ord på alle kroppsdelene- inkludert kjønnsorganene. Hun peker også på det faktum at seksualiteten er en del av en helhet, at barn gjennom lek lærer mye om seg selv og andre. Hun utdyper at barns kunnskap og ord kan gjøre det enklere for barn å si ifra om de opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep. Ved at barnehagens ansatte arbeider med å benevne og snakke om kropp gjennom hele året arbeider de også med å gi barna ord for egne kroppsdel, noe som kan anses som forebyggende da det bidra til at barn utvikler språk for å fortelle om de blir utsatt for overgrep. Likevel gir ikke informantens beskrivelser oss informasjon om hvilke kroppsdel som benevnes i det usystematiske arbeidet i hverdagen. Informant F gjengir også at barnehagen arbeider både systematisk og usystematisk i hverdagen:

Systematisk i form at vi setter ting, for eksempel inn i temaarbeid i periodeplanen, så står det for eksempel samling med temaarbeid og sånt systematisk inn. Men også sporadisk for å ta tak i barnas genuine opplevelse der og da [...] Vi har det i forhold til periodeplan som går på seks uker så har vi det hvert fall to ganger i løpet av periodeplan [...]

Det kommer frem at de jobber sporadisk gjennom barnas opplevelser i hverdagen. Langfeldt (2000) understreker at unge lever i endring hvor seksuell forståelse endres og at enn trenger en positiv forståelse for å kunne tilpasse seg. Han påpeker også at barn har forskjellige måter å presentere sin seksualitet på, og at barn trenger tilbakemeldinger på sine seksuelle uttrykk. Videre skriver han at egne seksuelle fordommer og negativt syn kan være grunn til å ikke påta seg ansvaret for barns seksuelle utvikling. Basert på det, vet vi at det å jobbe med barns genuine opplevelse der og da, med tilbakemeldinger fra ansatte, kan støtte barns opplevelse av å være et seksuelt vesen. Noe som bidrar til å øke egen forståelse samt utvikling med at de blir møtt med sine opplevelser. Samtidig får vi heller ikke her informasjon om i hvilken grad det sporadiske arbeidet innebærer tema som omhandler kropp, seksualitet og følelser.

Informant K beskriver at de jobber med temagrupper hvor de er aldersinndelt og temaene er lagt opp med tema tilpasset barnegruppen, informanten beskriver arbeidsmetoden slik:

Vi bruker temagruppene, og der går det i aldersinndelte grupper, og da er det veldig lett å spesifisere innholdet til hver enkelt aldersgruppe [...] Nå husker jeg jo ikke alle temagruppene, eller tema. I år eller det var det i fjor, så har jeg jo fireåringene da og jobber veldig masse om det her med å sette grenser, for det ser vi mange unger som sliter med. Altså hvordan ser man at det ikke er godt. Når er du innenfor en sone som ikke er grei for meg, og

det å si stopp og respektere hverandre. Så det jobber vi ganske masse med. For det var noe vi så på en måte i barnegruppa at det var noe som de slet med. Ja, så får man inn følelser, og man får altså inn respekt for andre, sosial kompetanse [...] det er på en måte hver tirsdag vi har det også jobber vi jo på avdelingene også, men da er det aldersinndelt [...] ja, da er det liksom det i to måneder.

Med bakgrunn i denne beskrivelsen, kommer det frem at barna også her blir møtt og forstått med det som opptar dem eller har utfordringer med, som her er å sette egne grenser. Aasland (2015) forklarer hvordan barn utforsker og erfarer gjennom lek hvordan de kan påvirke andre og hva de selv blir påvirket av. De prøver ut grenser og hvordan de kan kontrollere hva som skjer under leken. Med andre ord arbeidet de voksne systematisk som en "reguleringseffekt" i situasjoner der hvor barna føler seg stresset, de hjelper barna til å kunne kjenne igjen situasjoner og uttrykk for det som ikke oppleves greit.

Informantene fortalte at de jobbet med temaarbeid, men også at de hadde god støtte i litteratur/barnebøker både i samlingsstund og i hverdagen. Informant E beskriver her at de jobber ut fra årshjul og at de har god nytte av barnelitteratur.

Vi har systematisk eller om jeg skal si, vi har laget et årshjul nå hvor vi har satt opp hva vi skal gjennom på høsten og på våren. Så har vi fastsatt også en måned på våren hvor det er spesielt fokus på kropp og følelser. Ellers er det det at vi i det daglige er bevisste voksne i samspill med unger i lek og aktivitet. At vi trekker inn de temaene og sånn der. Ja så har vi bøker tilgjengelig hele tiden. Lese barnelitteratur.

Ut ifra forskningsartikkelen "Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children`s perspective and the contexts of disclosure" (Jensen et al.,2005) kom det frem at det var vanskelig for barn og fortelle om seksuelle overgrep dersom det ikke fantes rutiner for å snakke om slike tema i familien. Det kom også frem at felles referanseramme i form av å invitere til samtale om tema, lese bok eller fortelle historie som omhandler det aktuelle tema gjør det lettere for barn å kunne relatere til seg selv, og sette ord på opplevelser.

Med bakgrunn i det studien viser, har barnehagene i Sortland kommune skapt utgangspunkt for felles referanseramme slik at barn som har opplevd overgrep, gis mulighet til å fortelle om det dersom noe lignende har hendt med dem. Dette kommer også frem av våre funn hvor to informanter forteller om barn som har avslørt at de har blitt utsatt for overgrep i etterkant av arbeid med tematikken i barnehagen. Videre beskriver flere av informantene også at de jobber

aldersinndelt for å sikre at barna får delta på alle de ulike temaene, samt at det er lagt opp ut fra barnas alder og utvikling. På den måten får også de ansatte ansvar for at det er progresjon i arbeidet. Informant B forteller:

Vi har laget en plan hvordan vi skal jobbe innafor ulike aldersgruppene, så sånn jobber vi med det generelt liksom, hva gjør 3 og 4 og 5 åringene altså sånn jobber vi, og det her er oppsettet som alle skal jobbe ut ifra og alle har ansvar for. Vi har to dager i uka så jobber vi aldersinndelt i de ulike alderstrinnene. Og da er det vi som er på de ulike gruppene som har ansvar for, og legge til rette for at det blir jobbet progressivt da.

Når det blir progresjon i arbeidet, og barna får delta på alle de ulike temaene, sørger barnehagen for at barna får viktig grunnleggende kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser i det systematiske arbeidet. Raundalen og Schultz (2012) skriver at barn er små forskere som hele tiden studerer omverden for å forstå hvem de er, hva som skjer rundt dem og hvorfor mennesker handler som de gjør. Aasland (2015) utdyper omsorgspersoners betydning for barnets utvikling i livet. Hvordan seksualiteten i likhet med identitet utvikles i samspill med personer rundt oss.

Med utgangspunkt i Sortland kommunes arbeidsmetoder kan man si at de åpner opp for en praksis som møter barna der de er- med utgangspunkt i deres nysgjerrighet og naturlige utvikling, både temaarbeid og i det daglige og uformelle pedagogiske tilbudet. Samtidig åpner de opp for å skape felles referanserammer gjennom å jobbe med tema samt at de ansatte legger grunnlag for identitetsskapende kunnskap og bevisstgjøring rundt det å beskytte seg selv mot eventuelle overgrep. Samtlige informerer at de jobber med tema, men det varierte i hvor stor grad- og antall ganger i året de jobbet konkret med tema. De fleste jobber med tema kun over en eller to måneder i året, hvor det var temadag kun en dag i uken. Det vil si at de jobbet med tema systematisk 4-8 ganger i året.

Videre undersøkte vi hvilke temaer det ble fokusert på i arbeid med kropp, seksualitet- og følelser både i det daglige og under systematisk temaarbeid. Informant L beskriver:

Vi snakker mye om det å anerkjenne følelser, altså på godt og vondt og sette ord på det, det med å ikke. Nei det er ikke noe å gråte for, store barn gråter ikke, sånne ting sier vi ikke. Altså vi snakker mye om følelser. Vi snakker mer om å anerkjenne følelsen om hvordan den kjennes ut, inni. Vi snakker om kjønnsorganer. Altså navn på kjønn, både i still med store og små. Jeg tror ikke jeg merker noe snakk om akkurat spesifikt seksualitet. Det tror jeg ikke vi

snakker om, ja vi snakker om kjønn [...] vi tegnet kropp og det som var inni og det var veldig ulike også der [...] også har vi brukt en del på følelser, følelseskort.

Informanten forklarer at de ikke spesifikt snakker om seksualitet. Aasland (2015) påpeker at barns seksualitet ikke må forveksles med voksnes utfoldelse av seksuell aktivitet. Barns seksualitet i likhet med identitet utvikles i samspill med personer rundt oss. Informant L forklarer at de jobber med følelser og det å sette ord på følelser, samt å ta barns følelser på alvor. Informanten understreker at de jobber med kropp og å sette ord på kjønnsorganer i hverdagssituasjoner. Da Aasland (2015) påpeker hva som legges i den barnlige seksualiteten, kan det, på bakgrunn av informant L sitt utsagn, tyde på at tolkningen av hva som er barnlig seksualitet blandes med voksnes seksuelle aktiviteter. Vi stiller oss derfor undrende i forhold til om det fremdeles er bakenforliggende holdninger som preger tolkning av barns seksualitet? Videre beskriver informant D arbeidet med seksualitet slik:

Vi går ikke inn på seksualiteten som tema. Det hører ikke. Altså vi synes ikke at det hører hjemme i våres alder, altså i den aldersgruppen som vi har, men det er veldig viktig, altså vi synes det er viktig at unger vet hvordan vi blir til [...] vi er for eksempel bevisst på at vi sier at unger er ikke kjærester, dem er bestevenner [...] Kjæresteliv er noe som kommer når man er ungdom, og voksne folk er kjærester og koser med hverandre, men det gjør ikke barn, og det gjør ikke barn og voksne. Altså det er jo noe av den kunnskapen i forhold til seksualiteten som vi synes er viktig. Dem skal ha språk, dem skal ha et godt forhold til kroppen sin og dem skal ha evne til å sette grense.

Også her kan man undres om det er den voksnes utfoldelse av seksuell aktivitet som legges til grunn for den barnlige seksualiteten. Öhman (2012) understreker at leken bidrar til barns selv- og meningsskaping egne interesser og evner. At det er barnets måte å lære hvordan verden er, og at barn øver på samspill med andre. Skarpsno (2013) støtter dette og sier at barn som i annen lek prøver ut forskjellige roller og at den seksuelle leken har en biologisk bakgrunn og at barns erotiske handlinger har ingen mål utenfor barneverden. Ut fra denne forståelsen kan man si at barn som leker kjærester er på «liksom», de prøver ut og leker det som hører voksen verden til. Langfeldt (2000) argumenterer for at barn blir usikre på sin seksualitet på grunn av at voksne ikke gir klare signaler på at seksualitet er tillatt. Kan man på bakgrunn av dette stille spørsmålstegn ved om barna i denne barnehagen får klare tilbakemeldinger på sin seksualitet i hverdagen når de eksempelvis ikke har lov til å leke at de er kjærester? Eller er det slik som Langfeldt (2000) påpeker; at vi er blitt for fokusert på de negative sidene av seksualiteten at vi

ikke klarer å fokusere på de positive sidene? Hvilke signaler gir vi til barna, dersom vi sier at de ikke har lov til å leke at de er kjæresten med hverandre? Som all lek, prøver barn ut forskjellige roller, og øver seg blant annet til voksenverdenen. Når barna ser at to mennesker for eksempel mamma og pappa er glad i hverandre og er kjæresten, er det naturlig at de vil prøve ut denne rollen gjennom lek med andre barn slik som andre former for rollelek. Det vil på den andre siden likevel være viktig at barn får kunnskap om at voksne og barn ikke skal være kjæresten.

Det som viste seg fra nesten samtlige informanter var at kunnskapen rundt tematikken ikke hadde påvirket barnas seksualiserte lek i høyere grad, barna var derimot blitt mer konsekvent med å sette egne grenser for seg selv og hva de ikke ønsket å delta på. Videre kommer det frem av intervjuene at fokuset med å gi barn kunnskap om hvordan de blir til/forplantning hovedsakelig er for å forklare barna hvordan ting henger sammen, og at å lage barn er noe som voksne gjør. På den måten blir barna opplyste om at dette hører til voksenverden. Dette for at barna skal kunne forstå og gjenkjenne lignende situasjoner om de opplever seksuelle overgrep. Informant K beskriver det slik:

Men jeg tenker at man må kunne tåle å si det som det er, for ungene tåler som regel mer enn vi tror. Ja, mamma og pappa de har sex, og ja. Og jeg tenker at det vi vil ha ut av det er jo at dette er noe vi voksne gjør, som er glad i hverandre, og det er liksom viktig og få frem, at det er noe som skal være godt når du er voksen.

Hvordan arbeidsmetoder som brukes for å formidle hvordan barn blir til er ulikt, det er opp til den enkelte hvilke arbeidsmetoder de bruker. Informant C forklarer at de:

Bruker plastelina som egget og litt tråd som ei sædcelle og ungene tar det helt naturlig.

De fleste informantene opplyste om at det kun var de eldste barna som lærte om hvordan barn blir til/forplantning. Dette er også noe som kommer frem av Sortland kommunes prosjekt rapport (2015): *De eldste barna lærer om hvordan de blir til/forplantning. I dette arbeidet bruker de bøker, tegninger, plastelina samt samtaler* (Sortland kommune, s.17). De fleste barnehagene starter med tema kroppen på de yngste så bygger de på temaene etter hvert som barna blir eldre. Informant K beskriver hvordan de arbeider for å bevisstgjøre de yngste barna:

Vi har byttet ut en del materiale som vi har hatt og vi holder på nå å lage en egen flanellograf fortelling på en måte, der det er nakne kroppar for å på en måte få det enda mer inn hos de yngste.

Mange av barnehagene tok utgangspunkt i pilotbarnehagens plan for tema «Æ E MÆ» (Sortland kommune 2015). Der starter de med tema kroppen for treåringene; hvordan kroppen ser ut utenpå og de ulike kroppsdelene. For fireåringene var tema; kroppen- hvordan den fungerer, følelser, empati/medfølelse, ha mot/sladring og relasjoner/ familier. Femåringene avslutter barnehageåret med temaer som; oppfølging av tema fra forgående år, gode og vonde hemmeligheter samt berøringer og hvordan vi blir til. Informant B beskriver noe av det som blir tatt opp i temaarbeidet slik:

Det her temaene kroppen, kropp og følelser, de ulike følelsene. Det med å ha empati og medfølelse for andre, det med å ha mot og sladring. Og det med sladring eller si i fra det der med at barna skal ha et godt forhold til seg selv og et godt forhold til å kunne si ifra. Og så det med at barna må lære seg at det er greit å si ifra, det er ikke sladring, det er for at hvis man skal avdekke at det er greit å si ifra. [...] jobba vi veldig med sånn på en hemmelighet, det er noe som er bra, noe som det blir bra av. Hvis du skal i bursdag, du har kjøpt en gave, det er en god hemmelighet å ha [...] en hemmelighet skal være noe som er bra for alle [...] Og med familie, hvem som er i familie, gode relasjoner [...] hvem du har rundt deg som du kan si ifra til som du stoler på som du er trygg på [...] Og det var så bra for det var noen barn som sa liksom ja oss i barnehagen.

Informant B utdyper noe av det de tar opp i temaarbeidet og forklarer at de snakker om medfølelse for andre. Fossen (2013) utdyper at medfølelse kan ses på som en av de sekundære emosjonskildene, som utvikles i relasjoner med andre mennesker. Hun påpeker samtidig at modning og utvikling av barns følelsesliv og personlighet forutsetter en aktiv og engasjert holdning fra omgivelsene og de som har ansvar for barn. Ved at barnehagene jobber aktivt med utvikling av sekundære emosjonskilder får barna et godt følelsesmessig utgangspunkt. Videre utdyper Informant B at de aktivt jobber med hva som anses som sladring, og det å kunne si i fra, hemmeligheter og gode relasjoner, hvem barna stoler på og er trygg på. Dette for at de skal kunne si ifra, og vite hvem de kan betro seg til om de opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep. Søftestad (2005) understreker at barnehager, skoler og skolefritidsordninger står i en særskilt posisjon i forhold til å oppdage tegn på omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Dette på bakgrunn av at de ansatte er sammen med barna jevnlig

over tid. De ansatte blir kjent med barna og foreldre, og kan observere atferd og samspill. Barnverntjenesten bruker også barnehagen som et forebyggende tiltak på bakgrunn av ustabile familieforhold og andre vansker som kan gjøre at barna er i risiko for å utvikle sosiale- og emosjonelle vansker.

Noen få av barnehagene informerte om at de fulgte sine barnegrupper fra barnehagestart til barnehageslutt, for å gi de ansatte økte forutsetninger til å oppdage barns eventuelle signaler på at noe er galt. Aasland (2014) og Ruud (2016) argumenterer for at det er en rekke signaler barna kan gi dersom de opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep. Det kan være i stellesituasjon, rødhet rundt kjønnsorganene, unormal avføring ved slim i avføringen, brekninger, overdreven voksens seksualisert lek og uttrykk, lek som er angstpreget, rigid og gjentas på samme måte. Ulike «vondter» i hode eller magen over tid, eller at barnet direkte uttrykker at det har blitt utsatt for seksuelle overgrep. Brandtzæg et al., (2015) argumenterer viktigheten av at barnet knytter seg til minst en fast voksen i barnehagen. Dette kaller de sekundær tilknytning og legger utgangspunkt for at barnet kan føle ro og trygghet til å utforske og lære. Langfeldt (2013) påpeker dessuten at tilknytningsstiler tidlig i livet legger grunnlag for seksuelle relasjoner senere i livet. Han poengterer at man må være mentalt tilstede, være sensitiv, aksepterende og kunne samarbeide. Ved at barnehagene arbeider med faste voksne, sikrer de mulighetene for en sikker tilknytning gjennom barnehageårene. Mathisen (2008) understreker også viktigheten av barns forventninger til omsorgspersonene, hvordan dette kan påvirke barns tilknytning til andre senere i livet. Ved at det er de samme ansatte i temagruppene vet barna hva de kan forvente fra de ansatte.

Informant B beskriver det slik:

Men så er det de samme voksne som er der hele tiden så vi får et sånt veldig nært forhold til dem. [...] det er viktig at det er noen faste voksne der for at det blir jo de voksne som barna knytter seg opp til. Vi vet at på min gruppe i dag så er det (NN) og (NN) så det er oss to faste fra dem begynner i barnehagen til de slutter [...] de blir godt kjent med oss og vi blir godt kjent med dem. Altså jeg tror sånt at da ser man jo også endring hos barn da. Når vi er sammen med de hverdag.

Som sagt informerte et fåtall av barnehagene at de jobbet progressivt i form av å følge sin barnegruppe i temaarbeidet. Ut ifra viktigheten av å knytte seg til faste ansatte i barnehagen, kan det da tenkes at manglende oppfølging av barnegruppen kan ha hatt innvirkning på det

forebyggende arbeidet? Og om de ansatte kan være i stand til å observere endringer, samt barns vilje/evne til å uttrykke seg?

Da studien tar utgangspunkt i hvordan barns kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser virker forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep, ble det også undersøkt hvorvidt de ansattes systematiske og usystematiske arbeidsmetoder har hatt innvirkning på barnas kunnskap og naturlige seksuelle utvikling.

5.3 Barns kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser i det forebyggende arbeidet

Da de ansatte startet arbeidet med «Æ E MÆ» opplyste informantene at prosjektet ble godt tatt imot av barna. Informantene opplyste at barna tok det veldig naturlig og at noen barn viste mer interesse enn andre. De fleste foresatte var positiv til prosjektet, og noen var lettet over at barnehagen informerte barna spesielt om temaet med hvordan vi blir til/ forplantning. Ved at barnehagen informerte om viktigheten av prosjektet til foresatte, bidro det til økt forståelse og bevissthet rundt arbeidet med tematikken. Noen av informantene informerte om at barna også pratet om dette hjemme, mens andre ikke snakket om tema annet enn i barnehagen.

5.3.1 Åpenhet om seksualitet, kropp- og følelser hos barn

Studien skulle undersøke hvorvidt barnas økte kunnskap hadde hatt innvirkning på barnas åpenhet av den naturlige seksualiteten, kropp- og følelser. De pedagogiske lederne som er i daglig kontakt med barna ble spurt om de hadde observert endringer i barnas åpenhet om kropp, seksualitet og følelser. Svarene illustreres i tabellen under:

Opplever du at barn har endret eget forhold til åpenhet om kropp, seksualitet- og følelser?	
Informant B	<i>Det er altså, tror jeg barn som er åpne fra før og sånt, dem har ikke noe stengsel for eksempel for nakenhet eller dem har ikke det. Så har du de barna som er sjenerte som kanskje vil ha sånn alenetid på badet og vil helst ikke at noen andre er der</i>
Informant E	<i>Tryggere på å snakke med voksne, og voksne som er tilstede [...] De vet at de voksne er der og man kan snakke med de om det man har lyst til. Det er ikke noe man skal legge lokk på om det er noe de kommer med.</i>

Informant L	<i>Ja i hvert fall så snakker vi en del om det, om det som er vanskelig. Som oftest er det de vanskelige følelsene som de vil snakke om.</i>
Informant K	<i>De er flinkere til å si, jeg vil ikke at du skal gjøre det, jeg blir redd, jeg blir trist.</i>
Informant F	<i>Tja, det var vanskelig å si om det har med progresjon å gjøre som kommer naturlig, eller det. Men ungene er flinke til å sette ord på det. Ja, det tror jeg jo dem ikke ville vært om dem ikke hadde hørt de konkrete ordene.</i>
Informant C	<i>Jo det synes jeg de er ja. Ungene er jo mere åpne uansett, men klart vi voksne er jo blitt mer åpne og da blir ungene mer åpne. Ja det blir lettere at vi kan prate med ungene om det og- da blir det mer naturlig ja.</i>
Informant G	<i>Ja, jeg kan ikke si om det er blitt noe endring. Men jeg synes i hvert fall at de er flink på å være åpne og fortelle.</i>

Som det kommer frem av informantene kan det synes som at barna er åpne for å sette ord på det de føler, samt at de virker mer trygg til å uttrykke seg til de ansatte. Noen utdyper at de synes det er vanskelig å si om dette har med arbeidsmetodene å gjøre, eller om det har å gjøre med barns åpenhet generelt. Aasland (2015) understreker viktigheten av barns bevissthet i den seksuelle utviklingen og hvordan denne påvirkes av omgivelsene. Hun påpeker at barn som bare snakker om kjønnsorganene i forbindelse med tissing, og ikke får anledning til å sette ord på seksualiteten i oppveksten, kan ha problemer med å uttrykke egen seksualitet i voksen alder. Siegel (2012) poengterer at erfaringer vi gjør oss i relasjoner påvirker hvordan vi mentalt konstruerer virkeligheten. Med utgangspunkt i dette kan man tenke seg at når barnehagen har fokus rettet mot åpenhet for å uttrykke følelser også i forhold til seksualiteten, kan det åpne opp for at barna opplever at de kan uttrykke seg om det de føler for. De tørr å formidle det som er av egen interesse.

5.3.2 Selvfølelse og selvbilde

Da barnehagene har fokus på at barna skal kunne uttrykke egne følelser, samt gjenkjenne andres følelser og sette grenser for seg selv og andre, ble det undersøkt i hvilken grad de pedagogiske lederne opplevde at barna hadde utviklet selvbilde og selvfølelse. Fossen (2013) understreker viktigheten av samsvar mellom barnets evner og prestasjonskrav i barnehagen for at barnet ikke skal utvikle en likegyldig og uinteressert holdning. Jacobsen & Svendsen

(2010) poengterer at emosjonsregulering er den mest komplekse prosessen man gjennomgår i utviklingen og at omsorgspersoner er til hjelp for barn i form av regulering og støtte. Med utgangspunkt i dette kan man si at voksne gjennom regulering og støtte å ved å ha fokus på følelser, hjelper barn til å kunne uttrykke og oppleve mestring i situasjoner som er vanskelig. På den måten kan man arbeide for at barn utvikler et godt selvbilde og selvfølelse, samt at barnet vet at det blir tatt på alvor dersom det opplever- og forteller om for eksempel å ha blitt utsatt for overgrep. Svarene vi fikk av de pedagogiske lederne er vist i tabellen under:

Endringer på barn i forhold til selvbilde og selvfølelse?	
Informant F	<i>ja, og da er vi jo igjen på individuelle forskjelligheter. Men jo klart. Jo mere vi jobber med det jo bedre blir det jo.</i>
Informant K	<i>Ja, det, kan du godt si? Men det synes jeg jo avhenger veldig av hvordan oppdragelse de har hjemmefra. Ja vi ser jo det at de som vi på en måte har foreldre som kanskje, sliter litt. Har dårligere selvfølelse, selvkontroll og. Altså sliter med forskjellig tema, så det synes jeg er litt sånn fra år til år egentlig. Og det, det avhenger på en måte ikke bare av oss, hvordan på måte barnegruppa er og hvor åpen de er.</i>
Informant G	<i>Det er vanskelig å si altså, men jeg synes jo de er tryggere, virker ungene generelt er litt mer sånn. Ja de er jo rett å slett bare tryggere i egen kropp, de er mer fornøyd med seg selv [...] ikke nødvendigvis utseendemessig, men sant, æ e mæ, og det er faktisk godt nok i massevis.</i>
Informant B	<i>Jeg altså, det er jo også en altså det er en stor del av hele arbeidet er jo å gi barna, trygge dem, for å gi dem bedre selvbilde, mer tro på seg selv. Og styrke dem i seg selv da.</i>
Informant L	<i>Ja det er det. Jeg kan ikke si at jeg kan se det før eller etter, nei. Men, men det er jo ikke usannsynlig.</i>
Informant C	<i>Nei, egentlig ikke, De har mye selvfølelse. Ja, både de som vi har nå og de som vi hadde før prosjektet.</i>
Informant E	<i>Hva skal man si? Ser barn trygge ut. De er trygg i leken, det gjør man. Det nå når man har jobbet med følelser systematisk så ser man også det at barn er veldig opptatt av det å være empatisk med hverandre og ser man noen som er lei seg, så skal man snakke med de. Og det samme gjelder mestring av sinne, man ser at de er, hva skal man si. Hvis man prøver å tenke på selvbildet. Det er liksom det, trygge på å gi uttrykk for hvis det er noe som skje.</i>

Det som kommer frem av informantene er at barna virker trygge, informant C poengterer at barns trygghet ikke med sikkerhet kan kobles til arbeid med prosjektet. De fleste beskriver at barnehagens fokus med å jobbe med følelser har gjort barna mer trygge i hverdagen.

Informant K utdyper at barnets hjemmesituasjon kan kobles opp til barnets selvfølelse og selvbilde. Dette kan støttes av Kinge (2009) som visert til barn som viser vansker i barnehagen, han sier at disse vanskene ikke må ses uavhengig av barnets miljø. På bakgrunn av dette kan man si at barnehagens fokus på følelser kan virke inn på barns selvbilde og selvfølelse, noe som er en forutsetning for å uttrykke opplevelser.

Dersom barnehagen jobber med følelser, bidrar det til å gi barn følelsesmessige kunnskaper om seg selv og andre. Barna får også kunnskap i form av å kunne sette ord på det de føler. Barnehagene har aktivt jobbet med begreper og språk, både språk knyttet til følelser, men også språk og begreper knyttet til egen kropp.

5.3.3 Språk og kompetanse

Gjems (2009) peker på at førskolebarn i samtale med andre barn og voksne tilegner seg kunnskap og forståelse. Ut i fra at barnehagene i Sortland kommune jobbet systematisk og usystematisk med begreper knyttet til «Æ E MÆ» ble det også undersøkt i hvilken grad de pedagogiske lederne opplevde endring i barns begrepsbruk og kompetanse i forhold til kropp, seksualitet- og følelser.

Svarene vi fikk fra informantene er vist i tabellen nedenfor:

Endringer i begrepsbruk og kompetanse?	
Informant F	<i>Ja, ja vi gjør jo det. Hvis vi ikke hadde jobbet med dette så vil jeg jo ikke tro, så ville jeg ikke tro at begrepene ikke hadde vært der. Tenker jo jeg. Det er jo som med alt annet, hvis man ikke lærer de begrepene så blir det jo ikke en naturlig del av vokabularet.</i>
Informant K	<i>Det synes jeg de har, de har fått mere ord på hva de forskjellige, ja. Og også med det her å si nei, tenker jeg. Vi gir de jo verktøy sånn at de skal kunne si nei, jeg vil ikke og ikke sant. Være tydelig.</i>
Informant G	<i>Ja de bruker andre ord, de altså, de bruker jo de ordene vi lærer dem. Noen unger har lært ordene hjemme, og noen har de lært her, men de bruker de rette ordene på de rette kroppsdelene.</i>

	<i>De sier rumpa når de mener rumpa, ikke tissen osv. og guttene vet det heter tisselur og pung.</i>
Informant B	<i>Ja og det har det er jo det også slik at vi snakket om det er, jo ikke bare at vi snakket om å gi barna mer kunnskap, men det er jo voksne som sitter inne med den først og fremst kunnskapen også gir man den videre til barna. At det liksom blir ord og uttrykk].</i>
Informant L	<i>Ja. De har flere ord for det, de har også flere ord omkring følelser. Ja, om den er utvidet, altså jeg. Den er utvidet i hvert fall på begrepene, en viss kompetanse har de. Fått litt mere, vil jeg tro.</i>
Informant C	<i>Jo det, de bruker mye rettere begrepene og, ja. Vi går litt nøyere gjennom det, hold på å si kroppsdelene og hva de heter og ja.</i>
Informant E	<i>Alle har begreper på om de er gutt eller jente og hvordan kjønnsdeler de har, og de bruker det og. Selv de minste, de kan sette ord på hvis det er noe. Det er ikke noe som. Hva skal man si. Kalle spade for en spade, så det er ikke noe sånn. De har de rette navnene og kaller tissen sin for tissen sin, så det.</i>

Informantene viser til at barna i større grad har tilegnet seg kunnskap og begreper. Barna bruker begreper for både kropp og følelser. De har også fått bedre kunnskap om å kunne si nei når det er noe de ikke ønsker, kunne sette grenser, og vite hva man skal si. Informant B viser til at det er de voksne som sitter inne med kunnskap som de må dele med barna. De fleste informantene peker på at de er bevisste på at barna har begreper for hele kroppen og ikke utelater kjønnsorganene. Aasland (2014) understreker viktigheten av at barn har begreper for hele kroppen, dette for å kunne fortelle hva som har hendt, om de utsettes for seksuelle overgrep.

Ut fra barns kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser viser det seg at barna har flere begreper både for egen kropp, men også følelser. De vet at de kan si nei om det er noe de ikke ønsker å delta på, eller som de ikke opplever som greit. Informantene viser også til at barna virker trygge og åpne, de vet hva som er lov og ikke. Dette er viktig kunnskap å ha, både for å kunne fortelle om overgrep, men også for å kunne sette ord på det de har opplevd. Ved at de ansatte har en anerkjennende holdning og støtter barn i deres opplevelser, vet de at de voksne tar deres følelser og opplevelser på alvor og er interessert i det de uttrykker.

5.4 Virkning av forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep

I forbindelse med denne studien er virkningen av det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep sentral. Dette fordi det kan fortelle oss om arbeidet er virkningsfullt eller ikke. Dersom det finnes arbeidsmetoder for barnehagen som kan forebygge at seksuelle overgrep skjer, eller redusere varigheten av overgrep som finner sted, så er det noe som må belyses og bli kjent for alle som jobber i barnehage. Som vi tidligere har referert til i det teoretiske grunnlaget for oppgaven, foreligger det ifølge Barneombudet (2017) både økonomiske- og helsemessige gevinster og begrunnelser for å forebygge seksuelle overgrep, framfor å behandle senskader som kan oppstå i ettertid av å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep. I tillegg legger den nye Rammeplanen som trer i kraft 01.08.2017 vekt på at de ansatte skal ha et bevisst forhold til å oppdage og forebygge seksuelle overgrep (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 15). Med føringene som er lagt i Rammeplanen, er det opp til den enkelte barnehage hva som legges i det forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep.

5.4.1 Er det registrert økning i antall meldte bekymringer/avdekking av overgrep?

Når det ble undersøkt hvorvidt det forebyggende arbeidet som ble gjort i Sortland kommune hadde gitt noen form for effekt, stilte vi spørsmål til informantene som blant annet gikk på registrering av endring i antall meldte bekymringer etter prosjektets oppstart og om barna hadde gitt uttrykk for egne opplevelser knyttet til seksuelle overgrep underveis- eller i etterkant av temaarbeidet i barnehagen.

Tilbakemeldingene fra de fleste informantene var enten at de ikke har opplevd økning, eller at de ikke hadde oversikt over om det har vært oppgang i antall meldte bekymringer om seksuelle overgrep etter prosjektets oppstart. Likevel var det noen informanter som fortalte om bekymringsmelding om andre forhold enn seksuelle overgrep som gikk på psykisk og fysisk vold. Det var også to informanter som fortalte at de hadde barn i barnehagen som hadde fortalt om egen opplevelse av å ha blitt utsatt for seksuelt misbruk i etterkant av temaarbeid om kropp og seksualitet i barnehagen. Det ene barnet fortalte om det rett etter temaarbeid i barnehagen, mens det andre barnet fortalte om det hjemme i etterkant. Informant I beskriver:

Nei dessverre, det har vi ikke hatt økning på. Også begynner man å tenke, er det på grunn av at man er heldig og ikke har den problematikken, hva er årsaken? Har man tenkt litt på. Men

vi har hatt flere meldinger på andre ting, til barnevernet. Det er på da omsorg og vold og de tingene [...] så det har vært endring, men ikke akkurat kan man si på den delen. Men den er en del av noe så mye større [...] og det tror jeg er en sånn ringvirkning av dette prosjektet.

Informanten forteller om at barnehagen ikke har hatt økning i meldte bekymringer som går direkte på seksuelle overgrep, men derimot andre bekymringsverdige forhold- og at informanten tror det er en ringvirkning av prosjektarbeidet. På den ene siden kan en undre seg over om prosjektet kan sies å være virkningsfullt i form av at barn faktisk får bedre forutsetninger til å fortelle om at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep. På den andre siden er dette et prosjekt som har blitt massivt promotert i kommunen, og vi har gjort oss refleksjoner omkring sannsynligheten for at terskelen for å begå overgrep mot barn innenfor et lite samfunn hvor det er kjent at barn og ansatte har denne kunnskapen, blir større. Kan det være slik at forebyggende arbeid rettet mot barns kunnskap om tematikken kan virke forebyggende i seg selv, i form av at det er vanskeligere å begå overgrep i det skjulte- at frykten for å bli tatt øker i så stor grad at overgrep i mindre grad finner sted?

Det kommer også frem av intervjuene at psykisk og fysisk vold har blitt koblet på det allerede implementerte arbeidet i kommunen etter prosjektstart, da de ser en sammenheng mellom det og kunnskapen barna får om kropp, berøringer og hemmeligheter. Det er flere informanter som melder om at det er barn som har meldt om andre bekymringsverdige forhold utover seksuelle overgrep etter prosjektets oppstart. Som en motsetning til det beskriver informant A følgende på spørsmål om det er registrert økning i antall meldte bekymringer:

Det har vi ikke. Det har ikke vært noen endringer. Det har, på tross av at vi er en stor barnehage har vi ikke noen saker som har vært meldt av den karakter for å si at vi har mistanke om overgrep eller mishandling eller noe sånt. Det har vi ikke meldt de seinere årene.

Som det kommer frem av intervjuene her, er det varierende om det oppleves økning i antall bekymringer i etterkant av prosjektets oppstart. Vi vil belyse de to svarene hvor det kommer frem at det har vært avdekt overgrep i etterkant av temaarbeid i barnehagen. Informant L beskriver:

Barnet har fortalt det hjemme. Det er ikke noen fysiske spor, men barnet har fortalt ting hjemme, men ikke her. Enda vi har hatt om det, vi har snakket om det og vi har på en måte åpnet, eller vi kjenner i alle fall på at vi har åpnet for at det var mulighet for å si både det ene

og det andre, men (NN) har ikke det. Så det vet jeg ikke om vi har vært for dårlige til å fange det [...] at (NN) ikke har kjent at (NN) kunne ha sagt det her.

Det kommer frem her at det er et barn som har meldt om overgrep hjemme, men til tross for at barnehagen selv opplever at de har åpnet for at barnet kan fortelle også i barnehagen, har ikke barnet gjort det. Det kan være flere årsaker til at barnet ikke forteller i barnehagen, på den ene siden kan det tenkes at barnet ikke føler det er trygt å si det i barnehagen. På den andre siden, så har barnet fortalt det hjemme, til sine nærmeste, og kanskje er det ikke behov for å fortelle det til flere, så lenge barnet føler det blir tatt på alvor hjemme og at det blir tatt tak i. Det kan også tenkes at barnet har forsøkt å fortelle, direkte eller indirekte, uten at barnehagens ansatte har klart å fange det opp. I følge Aasland (2014) er det mange overgrepsutsatte som i voksen alder melder om at de prøvde å fortelle, men opplevde at ingen hørte. Eller at de har vist tydelige signaler som de mener at noen voksne rundt dem *må* ha fanget opp, men uten at det ble tatt tak i. I tillegg til denne beskrivelsen, beretter også informant G om barn som har fortalt om overgrep i barnehagen:

Ja vi har hatt unger som har fortalt om overgrep. Vi har også hatt unger som har fortalt om fysisk vold. Det barnet som fortalte om overgrep, det kom i etterkant av ei samlingsstund der vi hadde snakket om hemmeligheter. Barnet fortalte om det mens de satt og spiste, til de andre ungene. [...] det kommer ikke direkte i samlingen, men det kommer i det daglige på en måte, og de vet om at de kan snakke med oss om alt, de vet at vi hører på deg, det forsikrer vi dem om.

Informanten beskriver at de har hatt unger som har fortalt om fysisk vold, samt en konkret situasjon hvor et barn har fortalt om overgrep i etterkant av samlingsstund hvor tematikken omhandlet hemmeligheter. I oppstartsfasen av studien vår, og før vi reiste til Sortland for å gjennomføre intervju, forventet vi å få mange svar som pekte i retning av det denne informanten beskriver. Vi hadde en forventning om at det skulle være mange barnehager som ga oss informasjon om at flere barn fortalte om at de hadde blitt utsatt for seksuelle overgrep i etterkant av temaarbeid om tematikken i barnehagen. Det viser seg derimot at de fleste barnehagene ikke har opplevd at flere barn forteller om å ha blitt utsatt for overgrep i etterkant, til tross for at de gir barna kunnskap om kropp, seksualitet og følelser, verktøy for å fortelle, samt åpner opp for en arena hvor det er rom for å fortelle med blant annet felles referanserammer som utgangspunkt. Kan det tenkes at noen barnehager legger større vekt på arbeidet og viktigheten rundt åpenhet sammen med barna- at barna føler seg tryggere på å

fortelle? Eller kan det forklares med at forekomsten varierer, og at det spiller liten rolle i hvor stor grad man jobber med tematikken? Det er vanskelig å si hva som er riktig, men det kan likevel være av verdi å reflektere rundt problemstillingene, og stille kritiske spørsmål ved kvaliteten på arbeidet som gjøres, og i hvilken grad det påvirker effekten av arbeidet.

I tillegg til å intervju de ansatte i barnehagene om effekt i form av avdekking og meldte bekymringer, spurte vi de kommunale lederne om de kjente til endringer i kommunen etter implementering av prosjektet, med hensyn til melding og avdekking av seksuelle overgrep. Informant H beskriver:

Vi ser jo at det er en vekst i rapportering fra skoler [...] vi synes vi får for lite fra barnehagene. På landsbasis er det veldig få meldinger fra barnehager, hvis du sammenligner med naboer og andre. Og alle sier det, dette med omsorgssvikt området. Så har jeg ikke sett noen effekt der, enda på det. [...] det er en økning på skolen totalt sett, men også på dette emnet. Og Sortland kommune er jo for så vidt en liten kommune, så hvis vi går opp fra 1-3 i 1-4 trinn, så er det en dramatisk økning.

Som det kommer frem av informantens beskrivelser, har de ikke opplevd økning i avdekking av seksuelle overgrep i barnehagen, eller i antall meldte bekymringer til barnevernet.

Informanten viser derimot til en økning i skolen generelt, men også på dette emnet, samt en økning i 1-4 trinn i skolen. Kan dette henge sammen med at barna som nå går i 1-4 trinn i skolen har fått grunnleggende kunnskap om kropp, seksualitet, kroppslige grenser, berøringer samt gode og vonde hemmeligheter- og som har ført til økning i antall meldte bekymringer i denne aldersgruppen? Det kommer frem av prosjektrapporten og gjennom intervjuene at det ikke er undervisning om tematikken i 1-6 trinn, og en kan derfor undre seg over hvorfor det er økning av antall meldte bekymringer knyttet til dette emnet i 1-4 trinn. Det kan tenkes at barnas allerede tilegnede kunnskap og bevisstgjøring kan ha virket inn i forhold til dette. På en annen side kan det også tenkes at barnas modning i takt med økende alder i tillegg til kunnskap også virker inn. Utover det vet vi også at statistikken viser at overgrep finner sted i takt med økende alder. Ved at barna har kunnskap allerede fra barnehagealder kan de ha bedre forutsetninger for å si ifra dersom de opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep.

Vi forsøkte å finne tall som gikk direkte på bekymringsmeldinger knyttet til seksuelle overgrep, men det var ikke mulig. Det var heller ikke mulig å få tak i statistikk på antall meldte bekymringer før 2013. Derimot fant vi tall som viser til antall meldte bekymringer til barnevernet generelt på omsorgssvikt i kommunen fra 2013-2016:

Barn i alderen 6-12 år med bekymringsmelding om omsorgssvikt til barnevernet i Sortland kommune (SSB, 2017):

2013	49
2014	62
2015	51
2016	54

Som vi kan se av tabellen var det økning i antall meldte bekymringer i 2014, før tallene synker noe de neste to årene. Hva som forårsaker det kan diskuteres, og er vanskelig å svare på. Det kan tenkes, som nevnt tidligere, at den massive oppmerksomheten prosjektet har fått, kan ha bidratt til reduksjon i antall begåtte overgrep. Informant B beskriver prosjektets intensitet det første året:

Jeg hadde da 5-åringene og siden det her skulle gjennomgås på bare et barnehageår så var det litt sånn, vi måtte gjøre alt på et år, så det ble veldig sånn intensivt, vi skulle gjennom alt det her, men mine erfaringer med det var altså at det her var greit.

Det kan tenkes at den første innsatsen i prosjektarbeidet var større, og at etter hvert som prosjektet har blitt mer innarbeidet, kan det ha fått mindre plass i barnehagens praksis. Kanskje har det fått mindre fokus i lokalsamfunnet i senere tid også. At vi med det kan forklare nedgangen i antall meldte bekymringer? Prosjektet fikk også stort fokus i lokalmedia i oppstartsfasen, kan dette ha satt begrensninger for potensielle overgripere? Ettersom de vet at overgrepssproblematikken har fått stor oppmerksomhet i barnehagene, og at både barn, barnehageansatte, foreldre med flere har fått økt kunnskap om tematikken? Samtidig har vi i denne studien samlet inn data fra de syv kommunale barnehagene. Vi får oppgitt informasjon fra de kommunale lederne, at de syv private barnehagene i kommunen også har implementert prosjektet i barnehagens praksis, så vidt de vet. Likevel har vi ingen sikker informasjon om at de gjør det, eller i hvilken grad de jobber med tematikken. Derfor vil også tallene som beskriver antall meldte bekymringer i Sortland kommune, ikke være reelle for å vurdere om prosjektet har hatt innvirkning på antall meldte bekymringer eller ikke. I tillegg er det et stort spenn i variasjon og hyppighet hvorvidt det jobbes med tematikken i barnehagene vi har samlet data i, noe som også kan være en sentral faktor for virkningen av arbeidet som gjøres knyttet til å gi barn kunnskap om seksualitet, kropp og følelser.

I tillegg til at noen barn har fortalt om seksuelle overgrep og annen vold i etterkant av prosjektets oppstart, viser flere informanter til en opplevelse av økt åpenhet hos barna. Det kommer frem at barna er flinkere til å fortelle om egne følelser, og om de opplever at noen gjør noe med dem som føles ubehagelig, selv om det ikke nødvendigvis dreier seg om overgrep, eller er av alvorlig karakter. Informant B beskriver en forholdsvis uskyldig situasjon, men hvor det likevel er viktig å ta barnet på alvor i sine beretninger om ubehagelige opplevelser:

Det er noe som skjer i huset som kanskje ikke er helt greit. Men det kom jo fram at barnet likte ikke å bade hos besteforeldrene, og det kom fram at dem har så varmt vann. Altså det var det. [...] jo mer vi snakker om dette her ting som er greit og ikke, spesielt på det kapittelet der, så kommer ting fram. Det trenger ikke være alvorlig, men det er ting som de ikke syns noe om da. At dem blir trygge i seg selv på å si det til oss voksne som er sammen med dem.

I tillegg gir informant G et eksempel på hvordan barna har blitt flinkere til å fortelle når de opplever at noen gjør noe med kroppen deres som ikke kjennes greit ut:

Der vi har hatt unger som før har syns at det var vanskelig å si stopp når noen på en måte kommer for nært eller noen herjer med dem eller noen kiler dem. Det var en unge som syns det var så ekkelt når, eller å bli kilet, også sa jeg til barnet at, for det var en vikar som kilet barnet, at hvis du ikke vil så får du lov å si nei. Også kom barnet tilbake til barnehagen etter helgen, han onkel skulle kile meg i helgen men jeg sa nei fordi du har sagt at det er lov. Det er jo det vi jobber for, for det skal være lov å si nei hvis man ikke syns at det er greit. Ikke sant, for det er jo ikke alvorlig, men det var allikevel ekkelt for barnet.

Informantenes beskrivelser sier noe om innvirkningen de ansattes kunnskap om følelsesmessig utvikling- samt de ansattes holdninger kan ha på barnehagens praksis. Det tyder på at de ansatte er sensitive og åpne for barns uttrykk og følelser. Viktigheten av det vil vi støtte oppunder med Haugen (2015) sin understreking om at følelser og den følelsesmessige utviklingen står sentralt i barns utvikling, og at den komplekse virkningen mellom arvede disposisjoner og barnets miljø er en forutsetning for barnets emosjonelle utvikling. Derfor kan vi også antyde at en barnehage med ansatte som innehar god kunnskap om barns følelsesmessige uttrykk og utvikling, kunnskap om barns seksuelle utvikling samt holdninger til å ta barn på alvor- som fører til åpenhet om tematikken bidrar til gode forutsetninger for barns emosjonelle utvikling og barns muligheter for å uttrykke seg. I tillegg er dette sentrale faktorer i forebyggende arbeid i barnehagen mot seksuelle overgrep i den

grad at barnehagen tar barnas følelser og uttrykk på alvor, og oppfordrer barn til å fortelle dersom de opplever noe som ikke føles greit. Fossen (2013) argumenterer for at hvilke metoder omsorgspersoner bruker for å imøtekomme barn kan få betydning for barnets viljestyrke og selvsikkerhet. Dersom barnets aktivitetsforsøk sjelden når frem, kan barnet utvikle en selvoppgivende holdning.

5.4.2 Evne til å beskytte seg selv mot overgrep som effekt av forebyggende arbeid

Tidligere i oppgaven har vi presentert en metastudie av The Cochrane collaboration (Walsh, Zwi, Wolfenden & Shlonsky, 2015). Metastudien viser at undervisningsprogram som har til hensikt å forebygge seksuelle overgrep, øker barns evne til å beskytte seg selv, og at flere vil fortelle at de blir eller har blitt utsatt for overgrep i etterkant av undervisningsprogrammene. Gjennom intervju av en av de kommunale lederne i Sortland kommune kommer det frem at den viktigste effekten av det forebyggende arbeidet ikke har vært avdekking, men derimot at barns evne til å beskytte seg selv øker. Informant J beskriver:

Når vi startet prosjektet så trodde vi at det skulle være den viktige faktoren, at folk skulle si fra sånn at vi på en måte kunne avdekke og få stoppet ting. I ettertid så har vi jo skjønt at det faktisk ikke er det som er den store effekten av det vi gjør [...] Jeg bruker å si at det er det som er den gode nyheten, at det virker [...] jeg hadde ikke håpet på at det skulle være så bra på det å beskytte seg, det var helt overraskende.

Informanten henviser til metastudien til The Cochrane collaboration (Walsh, Zwi, Wolfenden & Shlonsky, 2015), og beskriver at den største effekten av arbeidet er at det øker barns evne til å beskytte seg selv. Det finnes ikke forskning eller tall fra Sortland kommune som kan dokumentere at dette er den reelle effekten. Likevel kan man diskutere om metastudien også kan være gjeldende for det forebyggende arbeidet som Sortland kommune har gjort.

Informanten beskriver at andre viktige effekter av prosjektarbeidet er økt bevissthet hos alle som jobber med barn, samt foreldre og i samfunnet generelt. Med bakgrunn i at det ikke foreligger tall som viser til økning i avdekking av seksuelle overgrep etter prosjektets oppstart, kan det tenkes at det forebyggende arbeidet kan ha virket i form av at barn har økt sin evne til å beskytte seg selv, og dermed at antall overgrep kan ha blitt redusert? Som tidligere nevnt bygger overgripere ofte opp tillit til barnet som blir utsatt for overgrepet, og får barnet med på handlingene. Kan det derfor tenkes at den økte bevisstheten om

problematikken i samfunnet samt barnas kunnskap om tematikken har ført til at færre begår overgrep? I frykt for å bli avslørt, eller i mangel på "tillatelse" fra barnet? På en annen side publiserte Glad, Øverlien og Dyb (2010) en kunnskapsoversikt som konkluderte med at forebyggende undervisningsprogram i skolen øker barn/ungdoms kunnskap og ferdigheter, men at denne kunnskapen ikke fører til reduksjon i antall overgrep. De viser til at fokuset mot forebygging må utvides med andre tiltak rettet mot foreldre, lærere og befolkning generelt.

I tillegg til at evnen til å beskytte seg selv øker i etterkant av forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep, kan det være det flere helsemessige gevinster å hente gjennom å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep, og som styrker barns psykiske helse. Som det kommer frem gjennom oppgaven, handler det om styrking av barns positive og naturlige seksuelle utvikling, emosjonell utvikling, selvbilde, selvfølelse, åpenhet om følelser, evne til å uttrykke kroppslige grenser og samtidig respektere andres grenser. I motsetning til det kan barn som blir utsatt for seksuelle overgrep og ikke har tilgang på støttende voksenrelasjoner oppleve langvarig stress som kan føre til skader på det kroppslige systemet og hjernens arkitektur som kan gi langvarige konsekvenser (Center on the developing child, 2014). Vi vet at det å bli utsatt for seksuelle overgrep kan gi langvarige konsekvenser, men samtidig påpeker Aasland (2014) at de som blir oppdaget tidlig og får terapeutisk behandling i form av hjelp til å bearbeide de traumatiske opplevelsene, i større grad opplever å ha gode liv som voksne uten større påvirkning av traumeopplevelsene. Derfor kan vi også med fordel argumentere for forebyggende arbeid som bidrar til å gi barn helsemessige gevinster og grunnlag for god psykisk helse, til tross for at vi kanskje ikke kan forhindre at alle overgrep skjer.

6 Oppsummerende avslutning

Hensikten med denne studien var å undersøke på hvilken måte barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan virke forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep. I tillegg ble det undersøkt hvorvidt barnehageansattes holdninger til seksualiteten, hadde innvirkning på det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep. Kropp er et tema som har vært på dagsordenen i barnehagene i mange år, samtidig har ikke kropp som tema omhandlet barnlig seksualitet. Noe av årsakssammenhengen med det kan knyttes til at seksualitet som tema har vært preget av tabuisering i den norske kulturen (Søftestad, 2005). Da Rammeplan (Kunnskapsdepartementet, 2011) ikke legger konkrete føringer for arbeid med seksualitet, er det opp til den enkelte å avgjøre i hvilken grad dette skal legges fokus på. Derimot legger den nye Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) føringer for at barnehagen skal arbeide for å forebygge seksuelle overgrep, likevel er det opp til den enkelte barnehage å tolke hva som skal legges i det forebyggende arbeidet. Gjennom våre intervjuer kom det frem at det i liten grad hadde vært arbeidet med seksualitet som tema i barnehagene før prosjektets oppstart.

I teorigrunnlaget for oppgaven argumenteres det for betydningen av å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet og følelser. Det belyses også hvorvidt barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser kan knyttes til forebygging av seksuelle overgrep. Samtidig påpekes det hvordan tabuisering kan ha en underliggende årsakssammenheng med våre holdninger til seksualitet.

Arbeidet mot vold og seksuelle overgrep har vært et satsningsområde i barnehagene de senere årene (Aasland, 2014), med varierende fokus på hva barnehagen legger i det forebyggende arbeidet. Sortland kommune har jobbet inngående med prosjekt knyttet opp mot «Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge», hvor de blant annet har fokusert på å gi barnehageansatte og barn kunnskap om kropp, seksualitet og følelser.

Denne studien tok for seg å undersøke hvilke arbeidsmetoder de ansatte i de kommunale barnehagene i Sortland kommune har brukt. Har de ansattes holdninger til tematikken vært innvirkende- og i hvilken grad har barns kunnskap gitt noen form for virkning i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep? Vi utarbeidet en problemstilling som skulle hjelpe oss å finne svar på disse spørsmålene;

På hvilken måte kan barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser virke forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep, og hvordan kan barnehageansattes holdninger innvirke på dette arbeidet?

Studien tar for seg kvalitativt forskningsintervju som metode, med ansatte fra de kommunale barnehagene som informanter. Det ble foretatt intervju av syv pedagogiske ledere, tre av styrerne i de forskjellige barnehagene, samt to kommunale ledere som har hatt en sentral rolle og innvirkning i forhold til implementering av prosjektet i kommunen. Spørsmålene i intervjuguiden var formulert slik at undersøkelsen ga svar på hvilken praksis som lå til grunn før prosjektets oppstart, i hvilken grad innføringen av prosjektet hadde innvirket på ansatte og barn, om man kunne se en sammenheng mellom det forebyggende arbeidet og avdekking, samt hvilke føringer som var lagt under implementering av prosjektet.

Funnene fra undersøkelsen viser at samtlige av informantene beskrev tematikken som omhandlet seksualitet som et vanskelig tema, og de ansatte var usikker på hvordan de skulle arbeide med prosjektet i barnehagen samt hvordan de skulle formidle kunnskap til barna. Derimot viste de som nylig hadde gjennomført barnehagelærerutdanningen mindre usikkerhet og en mer åpen holdning til det å arbeide med seksualitet som tema i barnehagen. Etter kursing og økt faglig kunnskap ble alle ansatte bevisst på betydningen av å gi barn denne kunnskapen. Dette er noe som også kan tyde på at barnehagens tidligere diskurser har vært styrt av holdninger til det som omhandler seksualitet, og dermed vært gjeldene for barnehagenes praksis før prosjektet. Etter økt kunnskap blant ansatte og befolkningen generelt, har holdningene til- og fokuset på å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet og følelser blitt mer akseptert og gjeldene i barnehagenes praksis, rettet mot forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep.

Undersøkelsen viser at de kommunale barnehagene i Sortland arbeidet i forskjellig grad med prosjektet som omhandler forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge. Arbeid med tema som omhandlet å gi barn kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser ble gjort både systematisk og usystematisk gjennom barnehageåret. Fokuset på prosjektet «Æ E MÆ» ble jobbet systematisk med i en variasjon på 1-2 måneder i temagrupper. De fleste hadde temadag en gang per uke, det vil si at barnehagene arbeidet 4 til 8 ganger systematisk med prosjektet per år. De fleste hadde variert innhold i temagruppene tilpasset barnas alder, der barnas kunnskap økte i tråd med alderen. Et fåtall av barnehagene hadde fokus på å jobbe progressivt, der de ansatte fulgte sin barnegruppe i temagruppene fra barnehagestart til

barnehageslutt, dette for å skape trygge relasjoner med barna. Funn fra undersøkelsen viser også at barnehageansatte hadde forskjellig forståelse for det som omhandler barnlig seksualitet. De barnehagene som hadde mest åpenhet rundt barnlig seksualitet, som jobbet oftest med tema knyttet til kropp, seksualitet- og følelser, var også de barnehagene som hadde avdekket overgrep i etterkant av arbeid med tema, eller at barn hadde fortalt om overgrep hjemme i ettertid. For å forstå om barnas kunnskap om kropp, seksualitet- og følelser kunne virke forebyggende ble informantene spurt om de hadde observert endringer i barns kompetanse og begreper, selvfølelse og selvbilde samt åpenhet om å snakke om kropp, seksualitet og følelser. Ut fra våre funn hadde barna tilegnet seg flere begreper for egen kropp og kjønnsorganer. Barn som har et avdekket vokabular for kroppsdelene inkludert kjønnsorganer, har også bedre forutsetninger for å beskrive hva som eventuelt har skjedd med kroppen deres. De hadde også flere begreper for følelser, samt å uttrykke følelser og turte å si ifra om de opplevde noe som ikke var greit, om egne grenser. Informantene beskrev barna som trygge, og de viste åpenhet rundt seksualitet og følelser, samt det å fortelle de ansatte om de opplevde noe ubehagelig eller vanskelig.

Ut fra undersøkelsen kan det ikke vises til økning i antall meldte bekymringer eller avdekking av seksuelle overgrep i barnehagene etter prosjektets oppstart. Det var to informanter som informerte om å ha avdekket seksuelle overgrep etter å ha arbeidet med prosjektet, eller at barnet hadde fortalt om det hjemme i ettertid. Det var også informanter som fortalte om bekymringsmelding knyttet til andre former for omsorgssvikt som psykisk og fysisk vold. Likevel gjorde vi funn på at det var en større økning i meldte bekymringer, også på dette emnet i skolen, 1-4 trinn i 2014. Ut fra dette ser vi korrelasjon mellom antall økende bekymringsmeldinger og at barna som i dette tidsrommet gikk på skolen i disse klassetrinnene allerede hadde fått kunnskap og verktøy for å fortelle når de gikk i barnehagen. Det kommer frem av prosjektrapporten og gjennom intervjuene at det ikke er undervisning om tematikken i 1-6 trinn, og en kan derfor undre seg over hvorfor det er økning av antall meldte bekymringer knyttet til dette emnet i 1-4 trinn. Vi kan anta at barnas allerede tilegnede kunnskap og bevisstgjøring fra barnehagetiden kan ha virket inn i forhold til dette. Utover det vet vi også at statistikken viser at overgrep finner sted i takt med økende alder. Ved at barna har kunnskap allerede fra barnehagealder kan de gis bedre forutsetninger for å si ifra dersom de opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep senere. Basert på tallene i undersøkelsen viser det også nedgang i bekymringsmeldinger i Sortland kommune fra 2014-2016 sammenlignet med antall meldte bekymringer i 2014. Informantene informerte også om at arbeidet i

barnehagen med barna var mer intens i oppstartsfasen, da de skulle gjennom alle temaene på et år. Etter hvert som prosjektet har blitt mer innarbeidet, kan det ha fått mindre plass årlig i barnehagens praksis. I dag jobber de med de ulike temaene gjennom hele barnehagealderen fra 4-8 ganger i året. Kanskje har det fått mindre fokus i lokalsamfunnet i senere tid også, og at disse faktorene kan ha påvirket nedgangen i antall meldte bekymringer de siste to årene. På en annen side har vi samlet data bare fra de syv kommunale barnehagene, og statistikken vi viser til inkluderer alle barn i de respektive aldersgruppene i hele kommunen. Ved at vi ikke har informasjon eller kunnskap om de syv private barnehagenes praksis eller opplevelse i forhold til eventuelle økninger i antall meldte bekymringer, kan vi ikke ta utgangspunkt i tallene som reelle for denne studiens funn.

Undersøkelsen viser at prosjektet fikk stort fokus i lokalmedia i oppstartsfasen. Vi har stilt oss undrende til om dette kan ha satt begrensninger for potensielle overgripere, ettersom de vet at overgrepssproblematikken hadde stor oppmerksomhet i barnehagene, og at både barn, barnehageansatte, foreldre og samfunnet generelt fikk økt kunnskap om tematikken.

Da denne undersøkelsen tar utgangspunkt fra arbeid som gjøres i de syv kommunale barnehagene i Sortland kommune og ikke de syv private barnehagene, kan vi derfor ikke antyde at funnene er representative for hele prosjektet til Sortland kommune. Undersøkelsen sier heller ikke noe om at barns kunnskap om kropp, seksualitet og følelser forhindrer overgrep, men den viser til en sammenheng med at det er virkningsfullt i den grad at barn vet at de kan fortelle om ting de ikke opplever som greit, de tørr å sette grenser for egen kropp. Barnehagenes arbeid med å trygge barna på egen seksualitet, kropp og følelser åpner i tillegg opp for at det finnes en arena for å fortelle. Kanskje barnehagens forebyggende arbeid ikke klarer å forhindre alle overgrep, men ved å jobbe med tematikken har barna selv kunnskap om hva som er lov og ikke, noe som kan være til hinder for potensielle overgripere i å begå seksuelle overgrep mot barn. I tillegg kan det gjøre det vanskeligere for ansatte i barnehagen å begå overgrep samt at det kan gjøre det vanskeligere for potensielle overgripere i samfunnet å begå overgrep ved at folk generelt har mye kunnskap og bevissthet rundt problematikken.

Det kommer frem av funnene i denne studien at det er et stort spenn i variasjon knyttet til hvorvidt det jobbes med tematikken i barnehagene som det er samlet data fra. Basert på disse funnene i sammenheng med at de barnehagene som jobbet med tematikken oftest samt meldte om størst åpenhet omkring seksualitet og følelser også var de barnehagene som hadde avdekket overgrep i etterkant av arbeid med tematikken, ser vi en korrelasjon mellom disse

faktorene. Til tross for at vi ikke kan slå fast en årsakssammenheng, ser vi at hyppighet samt innholdet i det forebyggende arbeidet korrelerer med hvorvidt barna forteller om egne opplevelser knyttet til seksuelle overgrep.

6.1 Tanker om videre forskningsarbeid

Forebygging mot seksuelle overgrep har fått større fokus i barnehagene de senere år. Hva som legges i det forebyggende arbeidet er imidlertid åpent for tolkning, hvor det er opp til hver enkelt barnehage i hvor stor grad dette arbeidet får plass i barnehagens praksis. Gjennom denne studien har vi undersøkt hvordan Sortland kommune jobber forebyggende mot seksuelle overgrep. Prosjektet har etter hvert blitt utvidet til å omhandle vold i nære relasjoner også- dette fordi de oppdaget at det forebyggende arbeidet dreier seg om mye av det samme. Gjennom denne forskningsprosessen har det dukket opp mange spørsmål underveis som kunne vært interessant som grunnlag for videre forskningsarbeid. Denne studien er av begrenset omfang med relativt få informanter, og er derfor ikke generaliserbar. Det ville vært interessant og forsket videre på hva som var avgjørende faktorer for å fortelle om egne opplevelser etter å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep. Det ville i tillegg vært interessant å inkludere de private barnehagene samt gått dypere inn i hver enkelt barnehage for å forske på eventuelle faktorer som spiller inn for avdekking av seksuelle overgrep. Herunder barnehageansattes kunnskap om formidling av kunnskap til barn som kan virke forebyggende i arbeidet mot overgrep. Dessuten legger den nye Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) blant annet føringer for at barnehagen skal jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep. Det ville derfor vært interessant med forskning som undersøker om det er hensiktsmessig å gi barn kunnskap i forebyggende arbeid i barnehagen. For å få til det er det nødvendig med større utvalg samt at forskningen strekker seg over lengere tid, til sammenligning med denne studien. I tillegg kunne det vært interessant å foreta observasjoner i barnehagene for å undersøke om praksis samsvarer med informasjonen som kommer frem av intervjuene.

Vi kan nok ikke forhindre at overgrep skjer, men vi kan ha et håp for fremtiden at barnehagenes kunnskap om forebygging og avdekking bidrar til å forhindre og avdekke flere overgrep mot barn. At barn får bedre forutsetninger til å si ifra til noen dersom de opplever noe som ikke er greit.

7 Referanser

- Aasland, M. W. (2014). *...si det til noen...* Oslo: Cappelen Damm AS.
- Aasland, M. W. (2015). *Barna og seksualiteten*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Baarud, H. C., & Nordanger, D. Ø. (2014). *Tidsskrift for norsk psykologforening - Psykologi*. Hentet fra Regulering som nøkkelbegrep og toleransevinduet som modell i ny traumepsykologi: http://www.psykologtidsskriftet.no/?seks_id=424651&a=2
- Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). *Regjeringen*. Hentet fra Barndommen kommer ikke i reprise: strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017): https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/brosjyrer_bua/barndommen_kommer_ikke_i_reprise.pdf
- Barne- og familiedepartementet. (2003). *FNs konvensjon om barns rettigheter-Vedtatt av De forente nasjoner 20.november 1989, Ratifisert av Norge 8.januar 1991, revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller*. Barne- og familiedepartementet.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2015, Mars 11). *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet*. Hentet fra Seksuelle overgrep mot barn: https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Vold_og_overgrep_mot_barn/Seksuelle_overgrep_mot_barn/
- Bjørnsrud, H., & Nilsen, S. (2014). *Tidlig innsats - bedre læring for alle?* Oslo: CAPPELEN DAMM AS 2012.
- Brandzæg, I., Torsteinson, S., & Øiestad, G. (2015). *Se barnet innenfra*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Breidvik, G. (2003). *Misbrukte barn- relasjoner som kan vise seg i barnehagen*. Bergen: Sigma forlag AS.
- Bøe, M., & Thoresen, M. (2012). *Å skape og studere endring - aksjonsforskning i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Center on the Developing Child. (2014, april 18). *Excessive Stress Disrupts the Architecture of the Developing Brain*. Cambridge, Massachusetts: National Scientific Council on the Developing Child. Hentet fra Excessive Stress Disrupts the Architecture of the

- Developing Brain: http://46y5eh11fhgw3ve3ytpwxt9r.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2005/05/Stress_Disrupts_Architecture_Developing_Brain-1.pdf
- Claussen, C. J. (2010). *Det er noe med den ungen- fra bekymring til handling*. Oslo: SEBU Forlag.
- Dalen, M. (2013). *Intervju som forskningsmetode - en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget 2011.
- Dalsbø, T., & Dahm, K. T. (2017, Mai 01). *Kunnskapssentret for helsetjenesten i Folkehelseinstituttet*. Hentet fra Publikasjoner - Tabell: <http://www.kunnskapssenteret.no/publikasjoner/undervisning-om-seksuelle-overgrep-virker-trolig-forebyggende>
- Denham, S. A. (2003). *Følelser, kompetence og utvikling hos småbørn*. Århus: Forlaget Klim.
- FN-Sambandet. (2016, Oktober 21). *FN-Sambandet United nations association of norway*. Hentet fra FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen): <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-barnets-rettigheter-barnekonvensjonen>
- Fossen, A. (2013). *Snakk med barn om følelser- En fellesskapssbok for voksne og barn*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Gjems, L. (2009). *Å samtale seg til kunnskap- sosiokulturelle teorier om barns læring om språk og gjennom språk*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Glad, K. A., Dyb, G., & Øverlien, C. (2010). *NKVTS*. Hentet fra Publikasjoner, vold og overgrep: https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/forebyggingavfysiskeogseksuelleovergrepmotbarn_kunnskapsoversikt3.pdf
- Haugen, R. (2015). *Barns utvikling i barnehagealder: En utviklingspsykologisk innføring*. Oslo: CAPPELEN DAMM AS.
- Helsedirektoratet. (2017, Mars 10). *Helsedirektoratet*. Hentet fra Seksuell helse-lokalt folkehelsearbeid: <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/folkehelsearbeid-i->

kommunen/veivisere-i-lokale-folkehelseiltak/seksuell-helse-lokalt-folkehelsearbeid#tiltak-og-virkemidler

- Hjermann, R., & Viljugrein, T. (2017, Mai 02). *Barneombudet*. Hentet fra Barneombudet: <http://barneombudet.no/wp-content/uploads/2013/09/07-01146-8-undervisning-i-skolen-om-seksuelle-overgrep-229251.pdf>
- Ingeberg, P. (2014). *Barnehageloven og forskrifter-med forarbeid og kommentarer*. Oslo: Pedlex Norsk skoleinformasjon 2014.
- Jacobsen, K., & Svendsen, B. (2010). *Emosjonsregulering og oppmerksomhetsgrunnfenomener i terapi med barn og unge*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Jensen, T. K., Gulbrandsen, W., Mossige, S., Reichelt, S., & Tjersland, O. A. (2005, Desember 12). *ScienceDirect*. Hentet fra Abstract: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213405002565>
- Kinge, E. (2009). *Hvor er hjelpen når den trengs? Om relasjonskompetanse, Om foreldresamarbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kirkengen, A. L., & Næss, A. B. (2015). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kleven, T. A., Hjordemaal, F., & Tveit, K. (2014). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode - en hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). *Rammeplan; For barnehagens innhold og oppgaver*. Bergen: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (2017, April 24). *Regjeringen*. Hentet fra Forskrift om Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: <https://www.regjeringen.no/contentassets/062a50467a86492b9ab1829df2433fae/ny-rammeplan-for-barnehagens-innhold.pdf>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2015.
- Langfeldt, T. (1986). *Har du lyst, har du lov: om barns seksualitet*. Oslo: Cappelen forlag.

- Langfeldt, T. (1993). *Sexologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- Langfeldt, T. (2000). *Barns seksualitet*. Oslo: Pedagogisk Forum.
- Langfeldt, T. (2013). *Seksualitetens gleder og sorger- identiteter og uttrykksformer*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Lilleberg, E., & Rieber-Mohn, T. (2011). *Når barns atferd gjør deg bekymret - samarbeid med barenevernet til barnets beste*. PEDLEX Norsk Skoleinformasjon.
- Lovdata. (2017, Mai 08). *Lovdata*. Hentet fra Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven): https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10/KAPITTEL_2-12#KAPITTEL_2-12
- Mathisen, V. (2008). *Barn og ungdom i krise- hvordan bli en god hjelper?* Tromsø: Eureka Forlag.
- NKVTS. (2017, Mai 13). *Norsk kunnskapssenter for vold og traumatisk stress*. Hentet fra Definisjoner: <https://www.nkvts.no/sites/Barnemishandling/Innledning/Pages/Definisjoner.aspx>
- NSD. (2017, April 12). *NSD Personvernombudet for forskning*. Hentet fra Må jeg melde prosjektet mitt?: http://www.nsd.uib.no/personvernombud/meld_prosjekt/index.html
- Raundalen, M., & Schultz, J.-H. (2012). *Krisepedagogikk*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Regionalt ressurscenter om vold, t. s. (2017, Mai 02). *RVTS nord*. Hentet fra Om vold og seksuelle overgrep: <http://rvtsnord.no/vold-og-seksuelle-overgrep/>
- Ruud, A. K. (2016). *Hvorfor spurte ingen meg? - kommunikasjon med barn og ungdom*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Rønbeck, A. E. (2012). *Inspirert av Foucault-diskurser om nyere pedagogisk empiri*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Siegel, D. J. (2012). *The Developing Mind- How relationships and the Brain interact to Shape Who We Are*. New York: Guilford Press.
- Skarpsno, H. E. (2013). *Barn og seksualitet- Utfordringer i barnehagen*. Oslo: SEBU forlag.
- SMISO. (2016, Oktober 21). *Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep*. Hentet fra Definisjon seksuelle overgrep: <http://www.smi.nt.no/023.php>

SMISO. (2017, Mai 02). *Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep*. Hentet fra Hva er incest og seksuelle overgrep?:

<http://www.smiso.no/index.php/article/articleview/28/1/3>

SMISO. (2017, Mai 03). *Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep*. Hentet fra Senter mot incest og seksuelle overgrep, Møre og Romstal: <http://www.smiso-mr.no/no/seksuelle-overgrep/omfang/>

Sortland kommune. (2015). *Forebygging av seksuelle overgrep mot barn og unge*. Sortland: Sortland kommune.

Statistisk Sentralbyrå. (2017, Mai 14). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Sortland - antall meldinger barn 6-12 år - 2013:

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=2017514194432913803805Kostra3KHBarneve&PLanguage=0&MainTable=Kostra3KHBarneve&potsize=1>

Statistisk Sentralbyrå. (2017, Mai 14). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Sortland - antall meldinger barn 6-12 år - 2015:

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=20175141956352113803805Kostra3KHBarneve&PLanguage=0&MainTable=Kostra3KHBarneve&potsize=1>

Statistisk Sentralbyrå. (2017, Mai 14). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Sortland - antall meldinger barn 6-12 år - 2014:

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=20175141954516613803805Kostra3KHBarneve&PLanguage=0&MainTable=Kostra3KHBarneve&potsize=1>

Statistisk Sentralbyrå. (2017, Mai 14). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Sortland - antall meldinger barn 6-12 år - 2016:

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=20175141958311713803805Kostra3KHBarneve&PLanguage=0&MainTable=Kostra3KHBarneve&potsize=1>

Statistisk Sentralbyrå. (2017, Mai 14). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Meldinger i alt - Barn utsatt for seksuelle overgre 0-5år - 2015:

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Query>

file=20175142016439413803805BarnevUnd03&PLanguage=0&MainTable=BarnevUnd03&potsize=2

Statistisk Sentralbyrå. (2017, Mai 14). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Meldinger fra barnehage - Barn utsatt for seksuelle overgrep 0-5år - 2015:
<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=20175142014261413803805BarnevUnd03&PLanguage=0&MainTable=BarnevUnd03&potsize=2>

Statistisk sentralbyrå, s. o. (2017, Mai 02). *SSB*. Hentet fra Statistikk:
<https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/barnehager/aar-endelige>

Steine, I. M., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J., Nordhus, I. H., Mrdalj, J., & Pallesen, S. (2012). *Tidsskrift for norsk psykologiforening*. Hentet fra Tabell - Psykologitidsskriftet: http://www.psykologitidsskriftet.no/?seks_id=274742&a=2

Steine, I. M., Milde, M. A., Bjorvatn, B., Grønli, J., Nordhus, I. H., Mrdalj, J., & Pallesen, S. (2012). Forekomsten av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge. *Tidsskrift for norsk psykologiforening*, vol 49, nummer 10, ss. 950-957.

Søftestad, S. (2005). *Seksuelle overgrep - fra privat avmakt til tverretatlig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlaget 2005.

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Walsh, K., Zwi, K., Wolfenden, S., & Shlonsky, A. (2015). *Cochranlibrary*. Hentet fra School-based education programmes for the prevention of child sexual abuse: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/14651858.CD004380.pub3/epdf>

Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Oslo: Pedagogisk Forum.

Vedlegg 1 – Informasjon om prosjektet og samtykkeerklæring til kommunale ledere

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

”Forebyggende arbeid i barnehagen- Seksuelle overgrep og barns kunnskap om kropp og seksualitet”

Bakgrunn og formål

Formålet med denne studien er at vi vil legge vekt på hvordan de kommunale barnehagene i Sortland kommune jobber med forebyggende arbeid knyttet til seksuelle overgrep. Vi er to studenter som skal skrive denne masteroppgaven sammen og målet er å finne ut hvordan det å jobbe direkte med barn om tema som seksualitet, kunnskap om kroppen og grensesetting i forhold til egen kropp vil kunne styrke de forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep av barn i førskolealder. I den anledning rettes fokus mot Sortland kommunes prosjekt «Forebygging av seksuelle overgrep». Denne studien vil ta for seg hvordan barnehagene har jobbet i praksis med barns kunnskap om kropp og seksualitet, samt hvordan de ansatte har opplevd å jobbe med tematikken. Videre vil vi undersøke hvorvidt undervisningen av barna har hatt innvirkning på det forebyggende arbeidet som gjøres i kommunen- og om dette har gitt ønsket/forventet resultat. Har prosjektet bidratt til å avdekke flere overgrep? Viser barn større trygghet til egen kropp og seksualitet?

Det vil også bli gjort en sammenligning av statistikken før- og etter prosjektets start. Vi ønsker også å gjøre en sammenligning av statistikken fra Sortland kommune opp mot andre kommuner i landet.

Vi har valgt å bruke alle de kommunale barnehagene grunnet praktiske årsaker, da omfanget av studien ikke tillater oss å bruke alle barnehagene i kommunen.

I tillegg vil vi intervju oppvekstsjef i kommunen og prosjektlederne.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Datainnsamlingen vil gjøres i form av intervju. Vi vil også innhente data fra prosjektets forskningsrapport.

Type informasjon som innhentes vil omhandle arbeidsmetoder som er brukt, prosessen i prosjektet, formål og egne tanker til tematikken i prosjektet. Intervjuene vil bli tatt opp ved hjelp av lydopptaker som vil oppbevares forsvarlig og anonymt. Det vil også kunne bli gjort notater underveis i intervjuene.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det vil si at det kun er oss som studenter og vår veileder som vil ha tilgang til datamaterialet. All data vil oppbevares forsvarlig og i låst arkivskap. Det vil ikke være mulighet for å bli gjenkjent i publikasjon av vår studie.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.mai 2017. Etter analysering av datamaterialet blir opptak og notater fra innsamlingen ikke oppbevart lengere enn nødvendig før det vil bli anonymisert/ slettet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Sandra Angelita Bergersen, telefon: 95867137 (sandra_angelita3@hotmail.com) eller Tatjana Solberg Jensen, telefon: 45230104 (tatjanajacobsen@gmail.com).

Veileder for studentene i prosjektet: Vivian D. Nilsen, mail: vivian.doris.nilsen@uit.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

-----

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2 – Informasjon om prosjektet og samtykkeerklæring til barnehageansatte

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

” Forebyggende arbeid i barnehagen- Seksuelle overgrep og barns kunnskap om kropp og seksualitet”

Bakgrunn og formål

Formålet med denne studien er at vi vil legge vekt på hvordan de kommunale barnehagene i Sortland kommune jobber med forebyggende arbeid knyttet til seksuelle overgrep. Vi er to studenter som skal skrive denne masteroppgaven sammen og målet er å finne ut hvordan det å jobbe direkte med barn om tema som seksualitet, kunnskap om kroppen og grensesetting i forhold til egen kropp vil kunne styrke de forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep av barn i førskolealder. I den anledning rettes fokus mot Sortland kommunes prosjekt «Forebygging av seksuelle overgrep». Denne studien vil ta for seg hvordan barnehagene har jobbet i praksis med barns kunnskap om kropp og seksualitet, samt hvordan de ansatte har opplevd å jobbe med tematikken. Videre vil vi undersøke hvorvidt undervisningen av barna har hatt innvirkning på det forebyggende arbeidet som gjøres i kommunen- og om dette har gitt ønsket/forventet resultat. Har prosjektet bidratt til å avdekke flere overgrep? Viser barn større trygghet til egen kropp og seksualitet?

Det vil også bli gjort en sammenligning av statistikken før- og etter prosjektets start. Vi ønsker også å gjøre en sammenligning av statistikken fra Sortland kommune opp mot andre kommuner i landet.

Vi har valgt å bruke alle de kommunale barnehagene grunnet praktiske årsaker, da omfanget av studien ikke tillater oss å bruke alle barnehagene i kommunen. I tillegg vil vi intervju oppvekstsjefen i kommunen og prosjektlederne.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Datainnsamlingen vil gjøres i form av intervju- noen individuelle og noen i grupper. Vi vil også innhente data fra prosjektets forskningsrapport.

Type informasjon som innhentes vil omhandle arbeidsmetoder som er brukt, egne observasjoner fra ansatte og egne tanker til tematikken i prosjektet. Intervjuene vil bli tatt opp ved hjelp av lydopptaker som vil oppbevares forsvarlig og anonymt. Det vil også kunne bli gjort notater underveis i intervjuene.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det vil si at det kun er oss som studenter og vår veileder som vil ha tilgang til datamaterialet. All data vil oppbevares

forsvarlig og i låst arkivskap. Det vil ikke være mulighet for å bli gjenkjent i publikasjon av vår studie.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.mai 2017. Etter analysering av datamaterialet blir opptak og notater fra innsamlingen ikke oppbevart lengere enn nødvendig før det vil bli anonymisert/ slettet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Sandra Angelita Bergersen, telefon: 95867137 (sandra_angelita3@hotmail.com) eller Tatjana Solberg Jensen, telefon: 45230104 (tatjanajacobsen@gmail.com).
Veileder for studentene i prosjektet: Vivian D. Nilsen, mail: vivian.doris.nilsen@uit.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

-----
(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Intervjuguide Kommunal leder 1

1. Hva har din rolle vært i forbindelse med prosjektet «Forebygging av seksuelle overgrep» i Sortland kommune?
2. Hva er hovedårsaken til at dere valgte å satse på dette prosjektet?
3. Hvordan opplevde dere at prosjektet ble tatt imot av ansatte i kommunen?
4. Hvordan opplevde dere at prosjektet ble tatt imot av folk generelt i kommunen?
5. Hva tenkte du om implementeringen av dette prosjektet?
6. Kan du si noe om gangen i prosjektet? Fra begynnelsen- til i dag?
7. Har det vært noen utfordringer knyttet til gjennomføring- før, underveis og/eller etter prosjektet?
8. Det står skrevet på Sortland kommune sine hjemmesider at det er ønskelig med følgeforskning på prosjektet. Hvilke håp og/eller forventninger har du til hva som skal komme ut av følgeforskning knyttet til prosjektet?
9. Kjenner du til om det er noe som er endret i kommunen etter implementering av prosjektet- med hensyn til melding/avdekking av seksuelle overgrep.
10. Vil dere fortsette med prosjektet? Eventuelt hva skjer videre framover?
11. Hvordan tenker du rundt viktigheten av prosjektet? Har du noen tanker om at denne arbeidsmetoden er noe som burde videreføres?

Vedlegg 4 – Intervjuguide Kommunal leder 2

1. Hva var ideen bak dette prosjektet?
2. Hvordan startet det?
3. Hvem har vært viktige samarbeidspartnere underveis i prosjektet?
4. Har det vært noen faktorer som har vært avgjørende for å kunne gjennomføre?
5. Kan dere si noe om fremgangsmåten og prosessen i prosjektet?
6. Har det vært noen utfordringer i forhold til oppstart og gjennomføring av prosjektet?
7. Hvordan opplevde dere at prosjektet ble tatt imot av de ansatte som skulle utføre det i praksis?
8. Har prosjektet ført til noen endringer?
9. Kan dere si noe om effektene av prosjektet?
10. Hvordan tenker dere rundt viktigheten av prosjektet? Har dere noen tanker om at denne arbeidsmetoden er noe som burde videreføres- og bli nasjonal?

Vedlegg 5 - Intervjuguide Styrere

1. Jobbet dere med kropp- og seksualitet i barnehagen før prosjektet startet? I så fall, på hvilken måte?
2. Hadde dere handlingsplaner/strategier i forhold til forebygging, avdekking og melding ved mistanke om seksuelle overgrep før prosjektet?
3. Hvordan ble prosjektet presentert- og tatt imot av de ansatte?
4. Hvilke føringer er lagt i forhold til gjennomføring av prosjektet? Og hvem har ansvar for gjennomføring på de enkelte avdelingene?
5. Har du observert noen endringer i personalets holdninger til å være åpen om/ snakke med barn om kropp- og seksualitet?
6. Vil du si at prosjektet har hatt positiv innvirkning på barnehagens praksis? Hvis ja/nei- på hvilken måte?
7. Er det registrert endring i forhold til antall bekymringer/meldte saker til barnevernet etter prosjektets oppstart?
8. Hvordan har dere jobbet konkret med de ansatte i forhold til implementeringen av prosjektet?
9. Hva skjer videre med prosjektet framover?

Vedlegg 6 - Intervjuguide Pedagogiske ledere

1. Jobbet dere med kropp- og seksualitet I barnehagen før prosjektet? I så fall på hvilken måte?
2. Hadde dere noen handlingsplaner/strategier i forhold til forebygging, avdekking og melding ved mistanke om seksuelle overgrep, før prosjektet?
3. Hvordan vil dere vurdere egne holdninger til å prate med barn om seksualitet og kropp før prosjektet?
4. Hvordan ble prosjektet presentert/ tatt imot av de ansatte?
5. Hvilke føringer er lagt i forhold til gjennomføring av prosjektet? Og hvem har ansvar for gjennomføringen?
6. Har du observert noen endringer i personalets holdninger til å være åpen om/ snakke med barn om kropp- og seksualitet?
7. Vil du si at prosjektet har hatt positiv innvirkning på barnehagens praksis? Hvis ja/nei på hvilken måte?
8. Hvordan har dere jobbet konkret med de ansatte i forhold til prosjektet?
9. Hvordan vil dere vurdere egne holdninger til å prate med barn om seksualitet og kropp etter prosjektet?
10. Hvordan startet dere arbeidet med prosjektet med barnegruppen?
11. Hvordan konkret jobber dere med prosjektet i barnehagen?
  - Systematisk?
  - Tilfeldig?
  - Tema?
12. Hvordan opplevde du barnas respons da startet arbeidet med prosjektet?
13. Opplever du at barna har endret forhold til kropp- og seksualiteten som tema?
  - I forhold til lek?
  - Åpenhet?
  - Begrepsbruk?
  - Kompetanse?
  - Selvbilde?
  - Åpenhet om følelser?
  - Utdyp.

14. Har barna fortalt om egne opplevelser i forhold til overgrep i situasjon når dere har snakket om tema? Eller har det kommet uttrykk til bekymring i etterkant?

- I så fall kommer bekymringer fra barnet selv, eller er det observasjon fra de ansatte?

15. Er prosjektet avsluttet? Eller er det blitt implementert praksis?

- I så fall på hvilken måte?
- Årsplan?

16. Er du fornøyd i forhold til deltagelse i prosjektet?

- I så fall hvorfor/ hvorfor ikke? Utdyp.

Vedlegg 7 – Godkjenning fra NSD

Vivian Nilsen

Institutt for lærerutdanning og pedagogikk UiT Norges arktiske universitet

9006 TROMSØ

Vår dato: 18.01.2017

Vår ref: 51472 / 3 / IJJ

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 07.12.2016.

Meldingen gjelder prosjektet:

51472

Forebyggende arbeid i barnehagen - seksuelle overgrep og barns kunnskap om kropp og seksualitet

-På hvilken måte kan barns kunnskap om kropp og seksualitet virke forebyggende i arbeidet mot seksuelle overgrep?

-Og hvordan kan de ansattes holdninger påvirke arbeidet i barnehagens praksis?

Behandlingsansvarlig

UiT Norges arktiske universitet, ved institusjonens øverste leder

Daglig ansvarlig

Vivian Nilsen

Student

Tatjana Solberg Jensen

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31.

Behandlingen tilfredsstillere kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering.

Endringsmeldinger gis via et eget skjema,

<http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.05.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS   Harald Hårfagres gate 29   Tel: +47-55 58 21 17   nsd@nsd.no   Org.nr. 985 321 884
NSD – Norwegian Centre for Research Data   NO-5007 Bergen, NORWAY   Faks: +47-55 58 96 50   www.nsd.no

Ida Jansen Jondahl

Kontaktperson: Ida Jansen Jondahl tlf: 55 58 30 19

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Tatjana Solberg Jensen tatjanajacobsen@gmail.com

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 51472

UTVALG OG REKRUTTERING

Utvalget består av barnehageansatte, oppvekssjef i kommunen og prosjektledere i prosjektet "Forebygging av seksuelle overgrep". Oppvekstsjefen i kommunen har godkjent prosjektet. Vi forutsetter at lederne i barnehagene godkjenner at de anstatter forespørres om deltakelse.

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

TAUSHETSPLIKT

Vi minner om at barnehageansatte har taushetsplikt, og anbefaler at dere tar dette opp med informantene i forkant av intervjuet. Forskere og informant har et felles ansvar for at det ikke kommer taushetsbelagte opplysninger inn i datamaterialet:

- Forsker må stille spørsmål på en slik måte at taushetsplikten kan overholdes.
- Informanten må utvise varsomhet ved bruk av eksempler, og man må være oppmerksom på at ikke bare navn, men også identifiserende bakgrunnsopplysninger må utelates, f.eks. alder, kjønn, diagnose, tid, sted og eventuelle spesielle forhold.

I studentprosjekter må veileder ta en særskilt ansvar for at studenten ikke mottar/behandler taushetsbelagte opplysninger.

TREDJEPERSON

Vi legger til grunn at det ikke skal behandles personopplysninger om tredjepersoner.

INFORMASJONSSIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at studenter og veileder følger UiT Norges arktiske universitet sine rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

PROSJEKTSLUTT OG ANONYMISERING

Forventet prosjektslutt er 15.05.2017. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)

- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger somf.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn) - slette digitale lyd-/bilde- og videoopptak